

EØS-meldingen

25 år med EØS

Konsekvenser for arbeidsliv og samfunn

neitileu.no

Sammendrag

«ILO-konvensjoner, norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning må gis forrang foran EU-regler. En slik forrang må avklares mellom EØS avtalens parter.» Det vedtok LO-kongressen enstemmig i 2013. Fire år etter er det grunn til å spørre:

- Fins det norske lover eller forskrifter for arbeidslivet som må vike for EU-regler?
- Fins det tariffavtaler som må vike for EU-regler?
- Fins det ILO-konvensjoner som må vike for EU-regler?

Dette er tema for rapportens del 1.

I 2008 fikk Fellesforbundet allmenngjort tariffavtalene innen skips- og verksted-industrien. I tillegg til minstelønna skulle bedriftene dekke reise, kost og losji og et eventuelt utenbystillegg for dem som jobber langt hjemmefra. Året etter gikk ei gruppe på ni verft til sak mot staten for å få dømt denne allmenngjøringa ulovlig. De tapte både i tingretten, lagmannsretten og Høyesterett. Regjeringen har fått overvåkingsorganet ESA med på at «partene i arbeidslivet» i 2018 skal finne en løsning ESA kan godta. (Se pkt 1.1.1)

Havnearbeideres fortrinnsrett til lossing og lasting ble sikra så tidlig som i 1973 med ILO-konvensjon nr. 137 der det står: «Registrerte havnearbeidere skal ha fortrinnsrett ved tildeling av havnearbeid.» I 1976 inngikk Norsk Transportarbeiderforbund og NHO Logistikk en rammeavtale som la denne fortrinnsretten til grunn. Høyesterett har med knapt flertall (ti mot sju) fulgt et råd fra EFTA-domstolen om at EUs regler om etableringsrett forbyr havnearbeidere fortrinnsrett til lossing og lasting. Dermed er tariffavtalte rettigheter med hjemmel i ILO-konvensjon 137 feid til side. (Pkt 1.1.2)

Vikarbyrådirektivet krever at vi fjerner alle hindringer for bruk av innleid arbeidskraft som ikke er begrunna i såkalte «tvingende allmenne hensyn». Det er i siste instans EFTA-domstolen som avgjør om det fins slike hensyn. Da må det ifølge EU-kommisjonen foreligge «en reell og alvorlig trussel mot

grunnleggende samfunnsinteresser». (Pkt 1.2)

I februar 2008 ble det, i samsvar med ILO-konvensjon 94, sendt ut en forskrift som fastslo at de som leverer tjenester eller tar på seg bygge- eller anleggsarbeid for det offentlige, må garantere de ansatte lønn og arbeidsvilkår «på nivå med gjeldende tariffavtale» i bransjen, eller «det som ellers er normalt for vedkommende sted og yrke». Etter krav fra ESA godtok regjeringen i november 2011 at det bare er minstelønna i tariffavtalene som kan kreves. (Pkt 1.2.1)

EØS-tilhengerne hamrer inn samme budskap som i 1992: vi må ha EØS-avtalen for å få solgt varer til EU. Argumentene til ja-sida var sterkt villedende i 1992 – og er like villedende i dag. Da vi inngikk EØS-avtalen i 1992 hadde vi hatt en frihandelsavtale med EU i nitten år. Avtalen innebar at norsk industri etter en kort overgangsperiode har hatt tollfrihet på all eksport til EU. (Pkt 2.1)

Mer enn 150 land selger varer til EU. Ingen av dem må endre lovverket sitt eller svekke tariffavtalene sine for å få solgt varene sine til EU. Det er bare Norge, Island og Liechtenstein som på grunn av EØS-avtalen må «stå på pinne» for EU. Det er denne underkastelsen under EU-lover som ligger til grunn for EØS-motstanden i Norge. Hva kan underkastelsen forsvares med hvis EØS ikke trengs for å få solgt varene våre i EU? (Pkt 2.3)

EU vil tvinge Norge inn under et felles regelverk for hvordan sikkerheten offshore skal ivaretas. Samarbeidet og samhandlingen mellom arbeidere, arbeidsgivere og reguleringsmyndigheter er søylene i det norske helse- og sikkerhetssystemet på sokkelen. Dette trepartssamarbeidet er avgjørende for å utvikle kontinuerlige forbedringer av regelverk og daglig praksis. Det er fagbevegelsen, hele offshore-industrien og regjeringen enige om. (Pkt 3.4)

Det er en sentral del av det indre markedet at det skal være fri konkurranse om

2 EØS-meldingen

transportoppdrag, enten det dreier seg om veitransport, jernbane, flytransport eller skipsfart. Lønn og sikkerhet blir da salderingspostene i den knivskarpe konkurransen. (Pkt 3.5)

Tre omfattende tiltakspakker mot sosial dumping er vedtatt av Stortinget. Mange av tiltaka er nyttige og nødvendige. Likevel tyder det meste på at sosiale dumping fortsetter å spre seg. I tillegg utvikler det seg nye, hensynsløse former for kriminalitet i arbeidslivet. (Pkt 4.1)

Det er ingen ting som betyr mer for ryggraden i norsk industri enn langsiktig tilgang på elektrisk kraft til konkurransedyktig pris. Stadig flere kabler for eksport av strøm til kontinentet og Storbritannia kan ende med at vi importerer høye strømpriser den andre veien. (Pkt 4.6)

Forskningsmiljøer i fem nordiske land har sendt et kraftig varsko til alle som har trodd at nordiske samfunn kan ta vare på særtrekk som små forskjeller på folk, arbeid til nesten alle og et oversiktlig organisert arbeidsliv. Men nordiske land blir mer og mer lik andre land i det krisevridde Europa. Motkreftene til denne utviklingen kan bli utmanøvrert så raskt at nordiske samfunn ikke blir til å kjenne igjen. (Pkt 5.1)

EUs medlemsland må finne seg i at EU-regler har samme forrang framfor nasjonale lover og tariffavtaler som i Norge. Men virkningene av denne forrangene er langt mer dramatiske enn hos oss. Arbeidsløsheten er høyere, færre er fagorganiserte, og fagbevegelsen har mindre innflytelse og svekkes av den nyliberale politikken som EU fremmer. (Pkt 5.2-5.3)

EØS-tilhengerne i Norge er med på å opprettholde et indre marked med regler og ordninger som svekker fagbevegelsen i Europa. (Pkt 5.4)

Fire dommer fra EU-domstolen forrykker maktforhold i arbeidslivet i en situasjon der fagbevegelsen er på defensiven i de fleste land i Europa. Dommene begrenser konflikttretten (Viking Line og Laval), muligheten for å stille krav om tarifflønn ved offentlige oppdrag (Rüffert) og retten til å likebehandle utenlandske og innenlandske selskap (Luxembourg). (Pkt 6.1)

Fire LO-forbund har vedtatt å arbeide for å si opp EØS-medlemskapet. Det er Norsk Transportarbeiderforbund, EL- og IT-forbundet, Fellesorganisasjonen (FO) og Norsk Lokomotivmannsforbund. Andre forbund har vedtak om å gå ut av EØS hvis faglige rettigheter må vike for EØS-regler. Handel og Kontor, NNN og flere av LOs organisasjonsledd har vedtatt at EØS-avtalen må reforhandles med sikte på få en avtale norsk fagbevegelse er bedre tjent med. (Pkt 7.3-7.4)

Vi er midt inne i en EØS-debatt som både er mer intens og mer grunnleggende enn noen gang etter at Stortinget godkjente EØS-avtalen i oktober 1992. En strøm av nye rettsaker truer med å rasere norske standarder i arbeidslivet. Slik er det i alle land som omfattes av det indre markedet. Det vi her i Norge kaller EØS-debatt, er i EU-land en debatt om markedsliberalismen på det indre markedet. Og det største demokratiproblemet både ved EØS og ved det indre markedet er at denne markedsliberalismen er spikra fast i en EU-traktat som bare kan endres hvis alle EU-regjeringene er enige om det. (Pkt 8.3)

Innhold

Forspillet til EØS	5
1 Hva har forrang – norsk lov, tariffavtaler, ILO-konvensjoner?	6
1.1 Fins det tariffavtaler som må vike for EU-regler?	7
1.1.1 Eksemplet verftssaken	7
1.1.2 Eksemplet Holship-dommen: Solidaritet forbudt!	8
1.1.3 Eksemplet vikarbyrådirektivet	10
1.2 Fins det ILO-konvensjoner som må vike for EU-regler?	11
1.2.1 Eksemplet ILO 94: Norske lønns- og arbeidsvilkår ved offentlige anskaffelser	11
1.2.2 Eksemplet ILO 137: Fortrinnsretten til havnearbeiderne	13
1.3 Fins det norske lover eller forskrifter for arbeidslivet som må vike for EU-regler?	13
2 Markedsadgangen – får vi solgt varene våre?	14
2.1 Frihandelsavtalens tollfrihet	14
2.2 Norsk næringsliv har tappt markedsandeler	15
2.3 Nesten alle land selger varer til EU – uten å måtte endre lovverket sitt	15
2.4 EUs sjette største eksportmarked	17
2.5 WTO sikrer markedsadgangen til EU hvis vi sier opp EØS-avtalen	17
3 Hvordan EØS-avtalen svekker fagbevegelsen og faglige rettigheter	19
3.1 Tjenestedirektivet	19
3.2 Utstasjoneringsdirektivet	19
3.3 Håndhevingsdirektivet	20
3.4 Sikkerheten offshore	20
3.4.1 Sikkerheten på sokkelen	20
3.4.2 Hvem skal ha tilsyn med helikoptertransporten offshore?	21
3.5 Samferdselen liberaliseres	21
3.5.1 Full kamp på og om skinnene?	21
3.5.2 Økt konkurranse i veitransporten?	22
3.6 Kampen om lønnsomme brev	23
3.7 Anbudskravet ved offentlige anskaffelser	23
3.8 Fri flyt av pasienter og resistens	24
4 Kan vi leve med EØS?	25
4.1 Kan vi leve med den nye arbeidslivskriminaliteten?	25
4.2 Fra industrikonsesjonslov til ervervslov til ingenting	26
4.3 Teleindustrien som forsvant	26
4.4 Kapitalflukt vi ikke kan hindre	27
4.5 Hjemfall og arvesølv – så vidt vi beholdt	27
4.6 Eksportkablene truer industrien	27
4.6.1 Fra konsesjoner og kraftkontrakter til EØS	28
4.6.2 Total strømpris i Norge kan bli høyere enn i EU	28
4.6.3 Grønt batteri i EUs energiunion	29
4.7 EØS, havbruk og fiskeri	29
4.7.1 De fire friheter og fiskerinæringen	29
4.7.2 ESA svekker styringa over oppdrettsnæringa	30
4.8 Offentlige tjenester og velferd	30
4.8.1 Mister 1,3 millioner i pensjon	30
4.8.2 Lov om virksomhetsoverdragelse	31
4.8.3 Anbud og private barnehager	31

4 EØS-meldingen

4.8.4 Når kommunen er i konkurranse – analysesenteret i Trondheim	32
4.8.5 Bemanningsbyråene gjør kommuner sårbare	32
4.8.6 Differensiert arbeidsgiveravgift	33
4.9 Et mer konkurranseutsatt samfunn	33
5 Sprekker det sosiale grunnfjellet?	35
5.1 Ulikhetene vokser i Norden	35
5.2 Hvor krisevridd blir fagbevegelsen i EU?	35
5.3 Glimt fra arbeidslivet i EU	37
5.4 Hva betyr dette for vår egen EØS-debatt?	38
6 Når dommer og nye tolkninger skaper ny rettstilstand	40
6.1 Dynamikk gjennom dommer	40
6.1.1 EUs femte markedsfrihet	40
6.1.2 EU-traktatene og domstolen	41
6.2 En annen EØS-avtale enn den som Stortinget godkjente i 1992?	41
6.3 Suverenitet på glid	42
7 Handelsavtale eller en bedre EØS-avtale?	44
7.1 LOs krav for å godkjenne EØS-avtalen i 1992	44
7.1.1 Om krav 8: konsesjonslovene	44
7.1.2 Om krav 9: styring med sokkelen	44
7.1.3 Om krav 10: lønnsforhold	44
7.1.4 Om krav 12: skatteunndragelse	44
7.2 Reservasjonsretten i EØS-avtalen	45
7.3 Spørsmålet som ikke ble stilt	45
7.4 EØS-debatten i fagbevegelsen	45
7.5 Brexit og EØS	47
7.5.1 Den britiske avtalen	47
7.5.2 Britisk nyvalg	47
7.5.3 Det finnes ingen virkelig hard brexit	47
7.5.4 En ny handelsavtale i Europa?	48
7.5.5 Hva med Norge?	48
7.6 Udramatisk å melde Norge ut av EØS	49
8 Sluttvurdering	50
8.1 Konkurranse på like vilkår?	50
8.2 Konkurrere på samme vilkår som en tysk region?	50
8.3 Europas EØS-debatt og vår EØS-debatt	51

EØS-meldingen: 25 år med EØS – Konsekvenser for arbeidsliv og samfunn

Rapporten er skrevet av Dag Seierstad, med bidrag fra en arbeidsgruppe bestående av Idar Helle, Heidi Larsen, Sigbjørn Gjelsvik, Margaret Eide Hillestad og Morten Harper. Arne Byrkjeflot og Helle Hagenau har også bidratt med tekst til rapporten. Utgitt av Nei til EU 2. mai 2017

Rapporten er tilgjengelig for fri nedlasting på www.neitileu.no

Forspillet til EØS

I mars 1989 gikk de 6 daværende EFTA-landene (Norge, Sverige, Finland, Island, Østerrike og Sveits) sammen om en erklæring om at de ønsket en avtale med EU som kunne gi «en størst mulig realisering av fri bevegelse av varer, tjenester, kapital og personer» (Oslo-erklæringen av 15. mars 1989).

Forut for denne Oslo-erklæringen hadde det ikke vært noen politisk debatt som kunne forplikte Norge på en slik måte. «Fri bevegelse av varer, tjenester, kapital og personer» var kjernen i det EF som flertallet av de norske velgerne avviste ved folkeavstemningen i 1972. Innholdet i erklæringen var ikke klarert med Stortinget på annen måte enn svært tolkbare formuleringer om å arbeide for «en tilpasning» til EUs indre marked.

Forhandlingene om en avtale med mest mulig «fri bevegelse av varer, tjenester, kapital og personer» tok til i april 1990. Som grunnlag for forhandlingene godtok EFTA hele det lovverket og alle de rettsavgjørelser som sikrer EUs frie flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft.

Avsto suverenitet

Forhandlingsresultatet forelå i mars 1992, og EØS-avtalen ble signert 2. mai samme år. Avtalen innebar at Norge på visse områder avsto suverenitet til overnasjonale organ, blant annet til EFTA-domstolen. Godkjenningen av avtalen måtte derfor skje med $\frac{3}{4}$ flertall i henhold til Grunnlovens den gang § 93, det vil si med minst 124 stemmer i Stortinget. Stortinget godkjente EØS-avtalen 16. oktober 1992 med stemmetallene 130-35.

Ved en folkeavstemning i desember 1992 stemte flertallet av de sveitsiske velgerne for at Sveits ikke skulle gå inn i EØS. Samtidig reagerte EF-domstolen på enkelte sider ved avtalen. Nye forhandlinger med EU måtte til, og den endelige EØS-avtalen ble godkjent av Stortinget i april 1993.

En verkebyll i norsk politikk

EØS-avtalen er blitt en verkebyll i norsk politikk. Den kritiseres stadig heftigere også fra mange av dem som i 1992 ville ha denne avtalen. De hevder at EØS på den ene sida betyr at vi «er medlem av EU uten stemmerett». Vi må finne oss i alt som EU vedtar uten at vi får være med på å bestemme. I tillegg hevdes det at avtalen blir «mindre og mindre verdt» fordi EU utvikler politikk på stadig flere områder som ikke omfattes av EØS-avtalen.

Samtidig blir strømmen av EØS-saker stadig striere, og virkningene av EØS-avtalen blir tydeligere på stadig flere områder. Overvåkingen fra ESA i Brussel blir stadig mer nærgående og tvinger norske myndigheter til retrett i sak etter sak der mange trodde en kunne legge gode hensikter, sosiale hensyn og sunn fornuft til grunn i stedet for regelverket til EØS.

EØS-avtalen er den mest omfattende avtalen Norge noen gang har inngått. Den var heftig omstridt da den ble inngått i 1992. Den oppfattes av mange EØS-tilhengere som avgjørende for norsk økonomi – og av de fleste både på ja- og neisida som et stort demokratisk problem.

1 Hva har forrang – norsk lov, tariffavtaler, ILO-konvensjoner?

I en drøfting av EØS-avtalens forhold til norsk lov og internasjonale forpliktelser, spørsmålet om forrang, er det naturlig å ta utgangspunkt i vedtaket på LO-kongressen i 2013:

«EØS avtalen påvirker norsk arbeidsliv og samfunn gjennom beslutninger fattet i EU. LO krever at norske myndigheter går imot begrensninger i retten til kollektive kampmidler, det kollektive forhandlingssystemet og retten til nasjonal lønnsdannelse. ILO-konvensjoner, norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning må gis forrang foran EU-regler. En slik forrang må avklares mellom EØS avtalens parter.»

Fire år etter er det grunn til å spørre:

- Fins det norske lover eller forskrifter for arbeidslivet som må vike for EU-regler?
- Fins det tariffavtaler som må vike for EU-regler?
- Fins det ILO-konvensjoner som må vike for EU-regler?

1.1 Fins det tariffavtaler som må vike for EU-regler?

1.1.1 Eksemplet verftssaken

I 2008 fikk Fellesforbundet allmenngjort tariffavtalene innen skips- og verkstedindustrien. I tillegg til minstelønna skulle bedriftene dekke reise, kost og losji og et eventuelt utenbystillegg for dem som jobber langt hjemmefra. Allmenngjøringa hadde særlig betydning for utsendte arbeidsinnvandrere som hadde vært særlig utsatt for grove former for sosial dumping.

Året etter gikk ei gruppe på ni verft til sak mot staten for å få dømt denne allmenngjøringa ulovlig. De hevda at det bare er minstelønna som kan allmenngjøres, ikke utgiftene til reise, kost og utenbystillegg. NHO og Norsk Industri stilte seg som parter bak kravet til verftene.

Verftene og NHO tapte i Oslo tingrett i januar 2010, men reiste ankesak for Borgarting lagmannsrett. Lagmannsretten sendte i oktober 2010 saka vidare til EFTA-domstolen for å få avklart forholdet til EØS-retten.

Dette er ikke noen særnorske krav

Kravet om at tariffavtaler og faglige rettigheter skal ha forrang framfor EUs markedsfriheter, er ikke noe særnorsk krav. Tvert imot er det krav som med økende styrke fremmes også innad i EU.

Et overveldende flertall i EU-parlamentet (474 mot 106) vedtok i oktober 2008 at EUs markedsfriheter ikke skal være overordna grunnleggende rettigheter som retten til å inngå tariffavtaler og til å gå til arbeidskonflikt. Vedtaket kom etter at EU-domstolen med en serie dommer i 2007-08 slo fast det motsatte: at faglige rettigheter må vike hvis de kolliderer mot markedsfrihetene.

ETUC (Euro-LO) har fra 2009 gang på gang, men forgjeves, krevd at en juridisk forpliktende sosialprotokoll må knyttes

til EU-traktaten der kjernen er: «Ingen ting i traktatene, verken økonomiske friheter eller konkurranseregler skal ha prioritet over grunnleggende sosiale rettigheter og sosiale framskritt. I tilfelle av konflikt skal grunnleggende sosiale rettigheter ha fortrinnsrett.»

Med vedtaket sitt krevde LO-kongressen i 2013 derfor det samme som Euro-LO, flertallet i EU-parlamentet og mange andre EU-instanser har krevd. Som i 2013 står alle norske partier overfor det samme valget: Enten gå aktivt ut for å endre EØS-avtalen slik en enstemmig LO-kongress krevde, eller bøye seg for de EU-reglene som provoserer fagbevegelsen mest både i Norge og i EU.

EFTA-domstolen ga i 2012 uttrykk for at de aktuelle tilleggene til minstelønna var i strid med EØS-regler. Borgarting lagmannsrett kom likevel fram til at den norske praksisen ikke var i strid med EØS-avtalen, og ga derfor full støtte til Fellesforbundet og LO. Dermed ble saka anka vidare til Høyesterett.

Høyesterett ba om råd fra ESA, men fulgte ikke rådet. ESA mente at reise, kost og losji ikke er del av den minstelønna som kan allmenngjøres. Høyesterett godkjente i mars 2013 likevel den allmenngjorte tariffavtalen for verftsindustrien – til dels med klart offensive argumenter: Hvis verftene og NHO skulle få medhold, ville det redusere samfunnsnyttan av frontfagsmodellen, gi dårligere samarbeidsklima i arbeidslivet, føre til lavere organisasjonsgrad både blant arbeidstakere og arbeidsgivere og til større lønnsforskjeller.

Verftene og NHO ga seg likevel ikke. De reiste klagesak for ESA. I oktober 2016 kom svaret. Dommen i Høyesterett er i strid med EU-reglene om fri flyt av tjenester og med utsendingsdirektivet. ESA ville derfor reise sak for EFTA-domstolen, den domstolen som i jussens verden har det siste ordet om hvordan EØS-avtalen skal forstås.

Høyre/Frp-regjeringen hadde i alle faser gitt full støtte til LO sitt syn. I et brev til ESA i september 2015 gjorde regjeringa det klart at denne konflikten er «den viktigste og mest politisk sensitive siden EØS-avtalen trådte i kraft». Bare hjemfallskonflikten hadde ifølge

regjeringen vært like viktig.

Likevel – eller nettopp derfor – sendte regjeringen i januar 2017 et brev til EFTA-domstolen der den foreslo en helt annen «løsning» enn en domfellelse. Forslaget var at partene i arbeidslivet, LO og NHO, i forbindelse med tariffoppgjøret i 2018 skulle bli enige om hvordan tariffavtalen for verftsbransjen kunne endres for at den ikke skulle stride mot EØS-avtalen. Oppgaven ble samtidig utvida til å gjelde også de allmenngjorte avtalene for bygge- og renholdsbransjen. Med det oppnådde regjeringen at ingen ting skal avklares før LO-kongressen i mai – heller ikke før stortingsvalget i september – men først i forbindelse med tariffoppgjøret våren 2018.

Bakgrunnen for denne «løsningen» er klar nok. LO-kongressen vedtok i 2013 – enstemmig – at norske tariffavtaler skal ha forrang framfor EØS-regler. I 2015 delte landsmøtet i Fellesforbundet seg på midten over et forslag om at Fellesforbundet «kan ikke se seg tjent med at EØS-avtalen videreføres» dersom ESA vinner fram i tre konkrete saker, der verftssaka er én av dem.

Alt tilsa at EFTA-domstolen ville ha fastslått at utgifter til reise, kost og losji ikke er del av den minstelønna som kan allmenngjøres. Dermed ville det ikke lenger herske den minste tvil om at det fins norske tariffavtaler som må vike hvis de er i strid med EU-regler.

I debatten om EØS-avtalen innad i LO

Verftsaken år for år

2008: Staten bestemmer at for norske verft skal de delene av tariffavtalen, som handler om reise, kost og losji samt arbeidstid og et borteboertillegg på 20 prosent av lønna, allmenngjøres og gjelde for alle.

2009: NHO og åtte verft går til sak mot staten. De mener allmenngjøringen strider mot EØS-avtalen.

2010: NHO og verftene taper saken i Oslo Tingrett.

2012: Saken kommer opp i lagmannsretten. På ny taper NHO og verftene.

2013: En enstemmig Høyesterett sier at allmenngjøringen er i tråd med EØS-retten og viktig for den norske modellen for lønnsdannelse. NHO sender klage til ESA, overvåkingsorganet for EØS-avtalen.

2015: ESA varsler sitt standpunkt om at allmenngjøringen er i strid med EØS-avtalen.

2016: ESA varsler traktatbruddsak mot Norge.

2017: Regjeringen ber ESA godta at partene forhandler seg fram til nye bestemmelser i tariffforhandlinger. ESA sier ja.

8 EØS-meldingen

kan det bli avgjørende hva Fellesforbundet kommer fram til. Landsmøtet høsten 2015 erkjente at det var fare for at norske regler måtte vike for EØS-regler på tre områder. Slik uttrykte landsmøtet denne faren – enstemmig:

«Det gjelder ratifisering av ILO 94 som gjelder krav om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter, som ESA mener er i strid med EØS.»

Det gjelder omfanget av allmenngjøringsforskriftene, som NHO har bragt inn for ESA etter at Høyesterett slo fast at dekning av reiser, kost og losji ikke er i strid med EØS-avtalen.»

Dessuten har ESA for tida til vurdering hvorvidt våre regler om innleie fra bemanningsforetak er i overensstemmelse med vikarbyrådirektivet.»

Landsmøtet delte seg på midten da det ble fremma et forslag om å føye til setningen: «Dersom Norge taper disse sakene, kan ikke Fellesforbundet se seg tjent med at EØS-avtalen videreføres.» Forslaget falt med 226 mot 229 stemmer.

Det er i denne situasjonen regjeringen ikke vågde å la EFTA-domstolen felle dommen over tariffavtalen i verftsbransjen. Det ville ha ført til kraftige reaksjoner i mange LO-forbund. Den sjansen var ikke regjeringen villig til å ta.

I stedet skal «partene i arbeidslivet» sikre at norske tariffavtaler endres slik ESA vil ha dem. Så mye var forrang for norske tariffavtaler verdt.

1.1.2 Eksemplet Holship-dommen:

Solidaritet forbudt!

Holship-dommen viser at EØS gjør Norge til et mer usolidarisk samfunn både innad og utad. Med Holship-dommen har Høyesterett fastslått at havnearbeidere bryter EUs konkurranseregler når de bruker boikott for å få inngått en tariffavtale – og at en tariffavtale som gir havnearbeidere fortrinnsrett til lossing og lasting er i strid med etableringsretten i EØS-avtalen.

Dommerne i Høyesterett la juss til grunn for dommen sin. Det er jobben deres. De skulle ikke vurdere de sosiale og de samfunnsmessige konsekvensene av dommen. Konsekvensene er det opp til oss andre å vurdere og til å reagere på politisk.

Hva er så konsekvensene? I norske havner er en av konsekvensene at det heretter blir konkurranse om lossing og lasting uten det sikkerhetsnett som en felles tariffavtale ville ha vært. Da er det for eksempel ingen ting som kan hindre at rederier velger å overlate lossing og lasting til mannskapet på skipet – uansett hva slags lønn og arbeidsvilkår de har.

De internasjonale konsekvensene er enda mer skjebnesvangre. Den fortrinnsretten havnearbeiderne har hatt, har vært viktig for lønns- og arbeidsvilkåra til tusenvis av sjøfolk i internasjonal skipsfart.

På de sju hav fins det ingen effektiv internasjonal regulering av lønns- og arbeidsvilkår. Få steder er det vanskeligere å starte fagforening enn på skip under bekvemmelighetsflagg med stadig utskifting av mannskap som er villig til å jobbe for lav nok lønn til at

NHO og sosial dumping

Det kan forundre at NHO slåss så iherdig for interessene til selskap i andre land, selskap som ikke en gang er medlemmer av NHO. Nå kan enn innvende at en del av de selskapene som tar med utenlandske arbeidstakere til Norge, har norske eiere.

Viktigere er det nok at NHO-ledelsen har tatt et strategisk veivalg i forhold til sosial dumping: Den vil bruke lønnsnivået til arbeidsinnvandrere som brekkstang for å bryte ned det norske avtalesystemet. Da vil det etter hvert bli stadig flere med så lave lønninger at det også trekker lønningene ned i de delene av norsk arbeidsliv

der det er vanskelig å føre noen effektiv lønnskamp.

Slik NHO-ledelsen framstår i debatten om arbeidsinnvandring og sosial dumping, slår den dermed handa av de arbeidsgiverne som holder fast ved tariffavtaler og ordna forhold. De er naturligvis ikke tjent med at andre arbeidsgivere lønner ansatte under tariff. Derfor er da også Byggenæringens Landsforening mer på linje med Fellesforbundet enn med NHO i kampen for effektiv allmenngjøring og mot sosial dumping.

de får jobb ombord. Samtidig er kampen om fraktene så hard at det frister redere å flytte skip dit hvor regelverket er svakest.

Sjøfolk organiseres i samme internasjonale forbund som havnearbeiderne, i Den internasjonale transportarbeiderføderasjonen (ITF). ITF har rundt 100 inspektører, fem av dem i norske havner. De har til oppgave å varsle hvis et skip bryter de minstestandardene for lønns- og arbeidsvilkår som ITF har satt opp. Et slikt skip blir boikotta i alle havner der havnearbeiderne er godt nok organisert. Last blir ikke lossa og ny last blir ikke brakt ombord før det blir orden på lønns- og arbeidsvilkåra.

Denne verdifulle og effektive solidariteten mellom havnearbeidere og sjøfolk i internasjonal skipsfart feies til side av dommen til Høyesterett. Den skal ikke lenger komme til uttrykk i norske havner.

Hvis det var norske lover som hadde slike konsekvenser ville det raskt bli fremma krav om at lovene måtte endres. Men i Holships-aka viste Høyesterett bare til EØS-regler. Høyesterett mente at konkurransereglene i EØS-avtalen nekter havnearbeidere å boikotte Holship for å få inngått en tariffavtale med selskapet. Og det er EØS-regler om fri etableringsrett som forbyr havnearbeidere fortrinnsrett til lossing og lasting.

Høyesterett var riktignok i tvil om EØS-reglene må forstås slik. Sju av sytten dommere mente at havnearbeiderne ikke har opptrådt i strid med EØS-reglene.

Men dom er falt, og det fins ingen ankeinstans over Høyesterett. **De rettsreglene som Høyesterett viste til, går det ikke an å reservere seg mot fra norsk side. Både konkurransereglene og reglene om fri etableringsrett hører til den innerste kjernen av EUs regler for hvordan konkurransen og den frie flyten på det indre markedet skal foregå.**

Disse EU-reglene er traktatfesta, og de er nedfelt i EØS-avtalen. Endring av EU-traktaten krever at alle EU-regjeringene må være enige. Til nå har ikke en eneste regjering noen gang foreslått å endre regler som er så grunnleggende for hele EU-konstruksjonen.

Hva står igjen av utveier? Hvis vi ikke vil bøye oss for dommen, er utmelding av EØS eneste utvei. Da kan havnearbeiderne gjøre jobbene sine uten å risikere konkurransen om å losse og laste billig nok til sikre seg arbeidsoppdrag. Og de kan fortsatt stå parat til å

boikotte skip med lønns- og arbeidsforhold under minstestandardene til ITF.

Holship-dommen viser i klartekst forskjellen på en vanlig norsk lov og en EØS-lov. Hvis en norsk lov har konsekvenser mange nok ikke vil ha, kan loven endres. Det skjer ved at et flertall på Stortinget fatter vedtak om det.

Så enkelt er det ikke med EØS-regler. Enhver EØS-regel er identisk med en EU-regel, og EU-regler må nødvendigvis vedtas av EU. Men om det blir strid om en EØS-regel her i Norge, virker det sjelden realistisk å kaste seg inn i en kamp om å få til en endring av EUs regelverk på dette punktet. Det eneste viktige eksemplet på noe slikt er det faktisk havnearbeiderne våre som har vært med på.

To ganger har EU-kommisjonen fremma et forslag til havnedirektiv som krevde full konkurranse om lossing og lasting i alle havner i EU- og EØS-området. Forslaget hadde full støtte fra regjeringene i alle EU-land. De norske havnearbeiderne deltok aktivt i en årelang felleseuropeisk kampanje for å stoppe forslaget til direktiv. Det lyktes å mobilisere et flertall i EU-parlamentet mot direktivforslaget både i 2003 og i 2005.

Hvis havnedirektivet hadde blitt vedtatt, ville lønns- og arbeidsvilkår blitt midler i konkurransen om oppdrag i hver eneste havn i EU- og EØS-området. Hvis skip kunne lastes og losses av skipets eget mannskap, ville det åpne for en lønnsdumping uten nedre grense. På skip med bekvemmelighetsflagg er lønningene ofte en brøkdel av havnetariffen. Dette er bakgrunnen for at havnearbeideres fortrinnsrett ble sikra så tidlig som i 1973 med ILO-konvensjon nr. 137. I artikkel 3.2 står det enkelt og greitt: «*Registrerte havnearbeidere skal ha fortrinnsrett ved tildeling av havnearbeid.*»

Norge ratifiserte konvensjonen alt året etter. I 1976 inngikk Norsk Transportarbeiderforbund og NHO Logistikk en rammeavtale som fulgte opp ILO-konvensjon 137 ved å legge til grunn fortrinnsretten til grunn. Men nå har Høyesterett – riktig nok under tvil – fastslått at EØS-retten ikke godtar en slik fortrinnsrett.

Ved å følge rådet fra de tre dommerne i EFTA-domstolen, har flertallet i Høyesterett feid til side tariffavtalte rettigheter med hjemmel i ILO-konvensjon 137.

1.1.3 Eksemplet vikarbyrådirektivet

Vikarbyrådirektivet er et eksempel på et direktiv som kan kreve at norsk lov for arbeidslivet og/eller norske tariffavtaler må endres eller oppheves. Vikarbyrådirektivet ble godkjent av Stortinget i juni 2012 mot stemmene til Senterpartiet og SV. De fikk følge av Bendiks Arnesen fra Troms, som var den eneste i Arbeiderpartiet som stemte mot direktivet til tross for et enstemmig nei-vedtak i LO-sekretariatet.

Vikarbyrådirektivet (2008/104/EF) – eller bemanningsdirektivet som det også er blitt kalt – ble vedtatt i EU i november 2008. Direktivet utløste en langvarig debatt i norsk fagbevegelse. Det kom tidlig kraftige protester mot direktivet både fra mange lokale fagforeninger og fra LO-foreninger.

Etter hvert vedtok de fleste LO-forbund at Norge måtte bruke reservasjonsretten mot direktivet (også kalt vetoretten). LO-ledelsen nøyde seg lenge med å uttrykke skepsis mot direktivet, uten å kreve reservasjonsretten brukt. Denne forsiktige linja måtte gis opp da landsmøtet i Fellesforbundet i november 2011– mot forbundsledelsens vilje – med overveldende flertall vedtok at Norge måtte reservere seg mot vikarbyrådirektivet. Deretter ble direktivet enstemmig avvist av LO-sekretariatet der LO-ledelsen og lederne for alle større fagforbund har stemmerett.

Dette satte Arbeiderpartiet under kraftig press siden SV og Senterpartiet hadde gjort det klart at deres statsråder ville legge ned dissens mot direktivet dersom Arbeiderparti-flertallet i regjeringen ville godkjenne direktivet. Men alt press var forgjeves.

Vikarbyrådirektivet har både gode og dårlige sider. Det som er bra, er at direktivet i prinsippet skal gi innleide arbeidere samme lønns- og arbeidsforhold som de ansatte – hvis ikke den staten der arbeidet foregår, utnytter unntaksbestemmelser til å vedta noe annet. Direktivet er uklart på et viktig punkt: hva vil «samme lønns- og arbeidsforhold» bety i praksis, for eksempel på innleiebedrifter uten tariffavtale?

Det som er klart betenkelig, er at direktivet vil føre til at inn- og utleie av arbeidstakere blir mer vanlig enn i dag. Det er det viktigste formålet med direktivet. Slik skal direktivet «utvikle fleksible former for arbeid». I dagens Europa betyr det fleksibilitet på arbeidsgiverens premisser.

Det å gi innleide arbeidere samme lønns- og arbeidsforhold som de ansatte, kunne vi her i Norge få til uten å ta direktivet inn i EØS-avtalen. Det ble da også gjort gjennom en lovendring vedtatt av Stortinget våren 2012.

Direktivet krever at vi fjerner alle hindringer for bruk av innleid arbeidskraft som ikke er begrunna i såkalte «*tvingende allmenne hensyn*». «Tvingende allmenne hensyn» er noe som EU-domstolen har fullt herredømme over. De hensyn som EU-domstolen godtar, er hensynet til «offentlig orden, offentlig sikkerhet, folkehelse og miljøvern».

Ifølge EU-kommisjonen må det foreligge «en reell og alvorlig trussel mot grunnleggende samfunnsinteresser» for at slike forhold skal tas i betraktning. Det er de land som påberoper seg slike hensyn, som har bevisbyrden.

For å fjerne slike hindringer kan det bli nødvendig å endre både lovregler og tariffbestemmelser. Det er EFTA-domstolen som avgjør hva som er hindringer. Det er dette som er den mest betenkelige delen av direktivet siden både arbeidsmiljøloven og en del norske tariffavtaler nettopp legger begrensninger på bruken av innleide arbeidere.

§ 14-12 i arbeidsmiljøloven sier at innleie av arbeidskraft bare kan skje hvis det dreier seg om arbeid der loven åpner for midlertidig ansettelse. Midlertidig ansettelse kan etter lovens § 14-9 bare brukes i helt bestemte situasjoner. De to viktigste er når «arbeidets karakter tilsier det, og arbeidet atskiller seg fra det som ordinært utføres» og når det dreier seg om et vikariat for en avgrensa periode.

Dette setter klare begrensninger på bruken av innleie, og det er EFTA-domstolen som til slutt vil avgjøre om begrensningene må vekk.

Like utsatt er de begrensningene på innleie som følger av tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet. Forbund som Fellesforbundet, EL- & IT-forbundet og NNN har tariffavtaler som setter stramme grenser for innleie av arbeidstakere.

I direktivets artikkel 4.2 står det at alle tariffavtaler skal gjennomgås for å finne ut om de begrenser bruken av innleie på måter som direktivet forbyr. Det betyr at vikarbyrådirektivet legger til grunn at det norske avtaleverket på dette punktet underordnes

EU-retten.

Overvåkingsorganet ESA forutsetter at det har rett til å avgjøre hvem som hadde rett i debatten om vikarbyrådirektivet: Er norsk lov eller norske tariffavtaler i strid med vikarbyrådirektivet?

Overvåkingsorganet ESA sendte en stund etter den norske godkjennelsen av vikarbyrådirektivet brev til Arbeids- og sosialdepartementet som ble bedt om å avklare to spørsmål:

- Fins det lover som – i strid med vikarbyrådirektivet – setter begrensninger på bruk av innleie av arbeidstakere?
- Fins det tariffavtaler som setter slike begrensninger?

Mange tariffavtaler har regler om hvordan og når innleie av arbeidstakere skal foregå. Men hvem skal avgjøre om slike regler er restriksjoner som er i strid med vikarbyrådirektivet?

Skal Arbeidsdepartementet gripe inn mot slike tariffavtaler? Skal i siste instans ESA og EFTA-domstolen avgjøre slikt?

Hvis andre enn partene i arbeidslivet skal fastlegge innholdet i tariffavtaler, vil det innebære at EU/EØS-regler har forrang foran norske tariffavtaler – i strid med det enstemmige vedtaket på LO-kongressen i mai 2013. Og enda viktigere: i strid med det grunnleggende prinsippet om at tariffavtaler inngås mellom partene i arbeidslivet – uten innblanding utafra.

Ikke bare LO gikk inn for å avvise vikarbyrådirektivet. YS og UNIO krevde også at regjeringen reserverte seg i EØS, slik at alle de tre store arbeidstakerorganisasjonene sto sammen om å avvise direktivet. På Stortinget tok som nevnt SV og Senterpartiet dissens i den rødgrønne regjeringen. Det innebar at Arbeiderpartiet måtte ha støtte fra partier til høyre i norsk politikk for å få flertall for direktivet på Stortinget.

Brevet fra ESA åpner opp igjen hele debattfeltet om vikarbyrådirektivet. Da vil det vise seg hvem som hadde rett: Angriper direktivet norske tariffavtaler og norsk lovgivning for arbeidslivet – eller gjør den det ikke? Det ble under debatten i 2011 krevd – fra mange hold – at regjeringen måtte få ESA til å avklare dette spørsmålet før Stortinget tok standpunkt til vikarbyrådirektivet. Men slike avklaringer på forhånd gir ikke ESA. Det er først etter at direktiv er innført i norsk lov, vil

vil få svar på hvordan direktivene griper inn mot norske forhold.

Daværende stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, Steinar Gullvåg, forsøkte i 2011 å roe ned debatten med at vi kunne kvitte oss med direktivet hvis det viste seg at virkningene ble for ille. Men en slik angrefrist fins ikke i EØS-avtalen. Nye EU-direktiv kan avvises med reservasjonsretten, men er de først tatt inn i norsk lov, kan de aldri tas ut igjen – så lenge Norge er med i EØS.

Et helt nytt spor i kampen mot ødeleggende EU-regler ble derfor lagt med det enstemmige vedtaket på LO-kongressen fra mai 2013. Det vedtaket er aldri fulgt opp. Vedtaket sier at forrangen til tariffavtaler og lovgivningen for arbeidslivet «skal avklares mellom partene i avtalen», det vil si mellom EU-kommisjonen og den norske regjeringen.

Vi kan ikke vente at dagens regjering vil bidra til noen slik avklaring. Men i 2017 bør tariffavtalers forrang framfor EU-regler bli et sentralt valgkampkrav overfor alle partier – uansett hva ESA måtte mene om tariffavtalene våre.

1.2 Fins det ILO-konvensjoner som må vike for EU-regler?

1.2.1 Eksemplet ILO 94: Norske lønns- og arbeidsvilkår ved offentlige anskaffelser

I 2011 tvang ESA regjeringen til å svekke hva ILO-konvensjon nr. 94 skulle bety i Norge.

«Arbeidsinnvandrere i Norge skal ha samme lønns- og arbeidsvilkår som norske arbeidstakere», sto det i Soria Moria II, regjeringserklæringen fra de rødgrønne partiene i 2009. Det sto også at «regjeringen vil fortsette norsk praksis med ILO-94 ved all kontraktsinngåelse i offentlig sektor».

I februar 2008 ble det sendt ut en forskrift der regjeringen fastslo at de som leverer tjenester eller tar på seg bygge- eller anleggsarbeid for det offentlige, må garantere de ansatte lønn og arbeidsvilkår «på nivå med gjeldende tariffavtale» i bransjen, eller «det som ellers er normalt for vedkommende sted og yrke». Dette skulle også gjelde arbeid utført av underleverandører.

Overvåkingsorganet ESA reagerte på denne forskriften med at den var i strid med EØS-reglene. ESA viste til den såkalte

Rüffert-dommen fra EU-domstolen. Denne dommen fra april 2008 satte forbud mot at offentlige myndigheter kunne kreve at det må betales lønn på høyde med tarifflønn ved offentlige byggeoppdrag. Tarifflønn kunne bare kreves hvis avtalene var allmenngjort på en måte som EU-domstolen godkjenner.

I 2011 tvang ESA regjeringen til å svekke hva ILO-konvensjon nr. 94 skulle bety i Norge. Den norske forskriften var i samsvar med ILO-konvensjon nr. 94 som 58 land hadde ratifisert, og som Norge ratifiserte i 1996.

ESA og EFTA-domstolen har til oppgave å håndheve EØS-regelverket. Det regelverket sier ingen ting om forholdet til ILO-konvensjoner. ILO-konvensjonene springer ut av et globalt trepartssamarbeid av avgjørende betydning for standarder i arbeidslivet over hele kloden.

Hvis betydningen av ILO-konvensjonene svekkes i Europa, så er faren stor for at ILO svekkes over hele verden. Det er europeiske land som har vært pådrivere i ILO – og som står for godt over tredjeparten av ILOs budsjett. Blir ILO mindre viktig for europeiske land, kan det eneste globale regelverket for arbeidslivet bryte sammen.

Det er ingen grunn til å godta at ESA og EFTA-domstolen har myndighet til å avgjøre hvilken status ILO-konvensjoner skal ha i Norge. Et tegn på at kampen om ILO-konvensjon 94 på ingen måte er avgjort, er at EUs viktigste organ, Kommisjonen, Ministerrådet og EU-parlamentet gang på gang har vedtatt at alle «oppdaterte ILO-konvensjoner» må ratifiseres av alle EU-land. ILO-konvensjon 94 er én av 76 oppdaterte ILO-konvensjoner.

ILO-konvensjon nr. 94 forutsetter at ved offentlige oppdrag skal arbeidstakere sikres «lønninger (herunder også andre godtgjøringer), arbeidstid og andre arbeidsvilkår som ikke er mindre fordelaktige enn de som, for arbeid av samme slag innen vedkommende fag eller næringsgrein i det distrikt der arbeidet blir utført, er fastsatt» for eksempel ved tariffavtale, lov eller forskrift.

Slike krav har ei lang historie bak seg. Offentlige innkjøp og byggeoppdrag har lenge hatt et så stort omfang at myndigheter i mange land har villet påvirke standardene i arbeidslivet generelt ved å sikre gode standarder for den delen av arbeidslivet som det offentlige har direkte ansvar for.

De første standardkrava for offentlige oppdrag kom alt på slutten av 1800-tallet, først i USA. Etter hvert spredte slike regler seg også til Europa.

I Storbritannia kom det første landsomfattende regelverket om «Fair wages» i 1891. Det krevde at offentlige kontrakter måtte sikre arbeidstakerne gjengs lønn (prevailing wage levels). I Frankrike kom tilsvarende lovgivning på plass i 1899. Deretter fulgte land som Østerrike, Belgia, Nederland. Italia og Sveits.

I 1909 ble britisk lov utvida med kravet om at «kollektivt avtalte lønninger» skulle følges. Et hundreår seinere slo ESA til i Norge med at det bare er minstelønna i tariffavtalene som kan kreves – ikke det faktiske lønnsnivået som tariffavtalen har ført til.

Det hevdes stadig at regjeringen ikke ga seg i dragkampen med ESA. Det er ikke riktig. 15 november 2011 ble forskriften endra på flere punkter:

- Regjeringen godtok at det bare er minstelønna i tariffavtalene som kan kreves.
- Den godtok å sløyfe kravet om lønns- og arbeidsvilkår i samsvar med det som er «normalt for vedkommende sted og yrke» dersom det ikke fins noen aktuell tariffavtale.
- Den godtok at det bare er lønns- og arbeidsvilkår som er i tråd med det taket som utstasjoningsdirektivet setter for hva Norge kan kreve at utstasjonerte arbeidsinnvandrere skal tilbys. Fram til Rüffert-dommen i 2008 la utstasjoningsdirektivet et gulv for hva utstasjonerte arbeidsinnvandrere kunne tilbys.

Ledelsen for ILO har reagert kraftig på Rüffert-dommen. I en erklæring fra oktober 2008 fastslo den at ILO-konvensjon 94 er viktig av særlig to grunner:

- Konvensjonen hindrer at lønn, arbeidstid og arbeidsvilkår blir avgjørende for hvem som blir tildelt et offentlig oppdrag.
- Konvensjonen sikrer at offentlige kontrakter ikke kan bidra til et press nedover på lønns- og arbeidsvilkår.

Er ikke dette vernet viktig for oss lenger – siden regjeringen i 2011 godtok å svekke hva ILO-konvensjon nr. 94 skal bety i Norge? Ekstra pinlig er det at både Arbeiderpartiledelsen og LOs juridisk kontor nekter å innrømme at det er en amputert ILO 94 som

nå praktiseres i Norge. Dermed svekker EØS-avtalen de krava vi kan stille til lønn og arbeidsvilkår ved oppdrag for det offentlige.

1.2.2 Eksemplet ILO 137: Fortrinnsretten til havnearbeiderne

ILO-konvensjon nr. 137 fastslår i artikkel 3.2: «*Registrerte havnearbeidere skal ha fortrinnsrett ved tildeling av havnearbeid.*»

Norge ratifiserte konvensjonen i 1974. I 1976 inngikk Norsk Transportarbeiderforbund og NHO Logistikk en rammeavtale som fulgte opp ILO-konvensjon 137 ved å legge fortrinnsretten til grunn.

Nå har Høyesterett med ti mot sju stemmer fastslått at EØS-retten ikke godtar en slik fortrinnsrett. Den er i strid med EUs regler om etableringsrett. Ved å følge et råd fra de tre dommerne i EFTA-domstolen, har flertallet i Høyesterett feid til side tariffavtalte rettigheter som har hjemmel i ILO-konvensjon 137. (Se nærmere omtale av Holship-dommen i pkt 1.1.2.)

1.3 Fins det norske lover eller forskrifter for arbeidslivet som må vike for EU-regler?

I løpet av de nesten fire årene som er gått siden LO-kongressens vedtak ble gjort, er ingen ting gjort fra norske myndigheter for å «avklare» forrangen mellom EØS-avtalen parter. Til gjengjeld er det blitt stadig klarere at det i virkelighetens verden ikke eksisterer noen slik forrang, heller ikke når det gjelder norsk lovgivning. Den såkalte EØS-loven, som innfører EØS-avtalen i norsk rett, fastslår for øvrig at EØS-avtalens bestemmelser har rang foran norsk lov ellers (lov av 1992, § 2):

«Bestemmelser i lov som tjener til å oppfylle Norges forpliktelser etter avtalen, skal i tilfelle konflikt gå foran andre bestemmelser som regulerer samme forhold.»

Dette ser vi i flere saker om allmenngjøring av tariffavtaler. ESA sier at allmenngjøringslovene om at arbeidstakere på verft, i renhold, i godstransport og i turbilbransjen har rett til kompensasjon for reise, kost og losji er i strid med EØS-avtalen og er ulovlige.

ESA sier også at Color Line må ha rett til

å registrere sine ferger mellom Norge og EU i Norsk Internasjonalt skipsregister. Dermed vil kravet om norske lønns- og arbeidsforhold ombord forsvinne.

Landsmøtet i El og IT-forbundet har krevd forbud mot bemanningsselskaper. Men det vil ESA ikke kunne godta. Hvis Stortinget lovfester et forbud, vil ESA etter alt å dømme kreve at det oppheves fordi det strider mot vikarbyrådirektivet.

I del 3 gjennomgås en rekke eksempler på hvordan EØS-avtalen svekker fagbevegelsen og faglige rettigheter, herunder også lovfestede rettigheter.

Arbeidsklausulen i ILO-konvensjon 94, artikkel 2:

1. Kontrakter som kommer inn under denne konvensjon skal inneholde klausuler som sikrer vedkommende arbeidere lønninger (herunder også andre godtgjøringer), arbeidstid og andre arbeidsvilkår som ikke er mindre fordelaktige enn de som, for arbeid av samme slag innen vedkommende fag eller næringsgrein i det distrikt der arbeidet blir utført, er fastsatt;

a) ved kollektiv avtale eller annen godkjent ordning for forhandling mellom organisasjoner av arbeidsgivere og arbeidere som representerer vesentlige deler av henholdsvis arbeidsgiverne og arbeiderne i vedkommende fag eller næringsgrein, eller

b) voldgiftskjennelse, eller

c) ved landets lover eller forskrifter.

2 Markedsadgangen – får vi solgt varene våre?

Må vi godta at norske lover må vike for EU-lover for å få solgt varene våre?

Etter at LO-kongressen i mai 2013 vedtok at «ILO-konvensjoner, norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning må gis forrang foran EU-regler» har vi for første gang etter 1992 fått en omfattende EØS-debatt ikke bare i fagbevegelsen, men også i media.

Det som er synd, er at EØS-tilhengerne satser alt på ett eneste argument: Vi må ha EØS for å få solgt varene våre til EU. Det overdøvende budskapet fra EØS-tilhengerne er at vi trenger EØS-avtalen for å sikre markedsadgangen til EU. Det har vi hørt i 25 år.

Næringsledere, ja-politikere og media med mikrofonstativ hamrer inn samme budskap som i 1992: vi må ha EØS-avtalen for å sikre markedsadgangen til EU-markedet. Argumentene til ja-sida var sterkt villedende i 1992 – og er like villedende i dag.

Da vi inngikk EØS-avtalen i 1992 hadde vi hatt en frihandelsavtale med EU i 19 år. Avtalen innebar at norsk industri etter en overgangsperiode hadde tollfrihet på all eksport til EU.

Hvis det virkelig var sånn at vi trenger EØS-avtalen for å få solgt varene våre i EU, skulle en tro at eksporten vår til EU økte særlig sterkt etter at EØS-avtalen trådte i kraft i 1994.

Men slik er det ikke. Det var tvert imot i 1994 at eksporten til EU av tradisjonelle varer (utenom olje og gass) var på topp. Da utgjorde den 75 prosent av all norsk eksport. Nå er den andelen nede på 60-61 prosent. (Utenrikshandel med varer, 2015, SSB)

Det var altså fram til 1994 at eksportandelen av tradisjonelle varer økte. Da hadde vi hatt en frihandelsavtale med EU fra 1973 som ga oss tollfrihet på all eksport til EU – med to unntak: Det var toll på mange landbruksvarer (etter norsk ønske) og på en del bearbejdede fiskeprodukter (etter EUs ønske). Men på alle andre industriprodukter og på alle råvarer har det i 40 år vært full tollfrihet og ingen kvotebegrensninger på handelen med indus-

trivarer mellom Norge og EU.

2.1 Frihandelsavtalens tollfrihet

Frihandelsavtalen med EU ble inngått etter EU-avstemningen i 1972 og trådte i kraft i juli 1973. Tollsatsene mellom Norge og EU ble trappa ned til null i løpet av en kort overgangsperiode. Tilsvarende ble det nulltoll på importen fra EU.

Denne vridningen av eksportandeler vekk fra EU etter 1994 viser at Norge er i en robust handelspolitisk situasjon. Bakgrunnen er naturligvis at varehandelen med EU var liberalisert før EØS-avtalen ble inngått. Det var handelsavtalen av 1973 som ga industrien vår tollfrihet i forhold til EU. Det var derfor ingen grunn til at EØS-avtalen skulle dreie eksporten vår ytterligere i retning av EU.

EØS-tilhengeren Hallvard Bakke, leder for Sosialdemokrater mot EU (SME) i 1994, sa det slik i en artikkel i Dagsavisen i 2003:

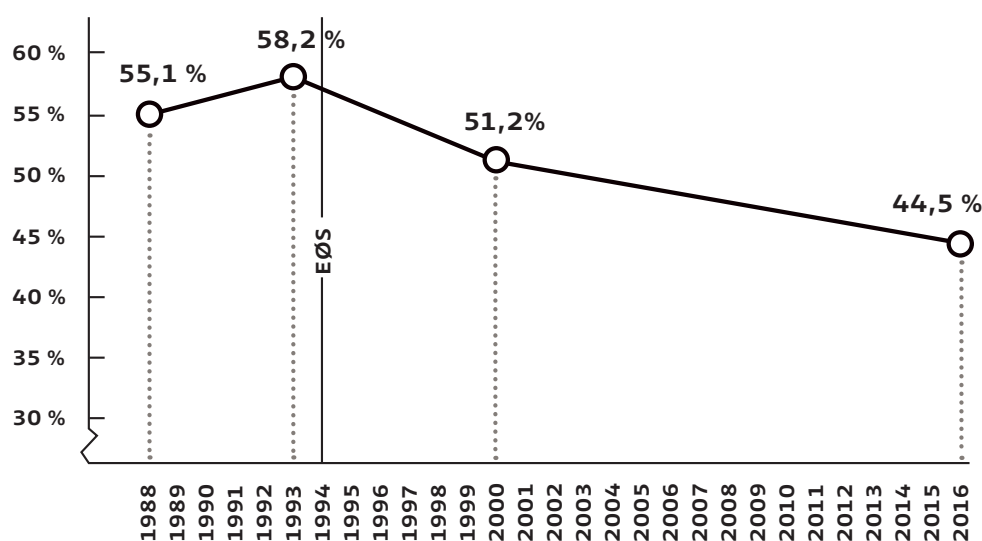
«Betydningen av EØS-avtalen er meget sterkt overdrevet. At vi uten denne avtalen ville «spille hasard med norske arbeidsplasser», slik det har vært hevdet, har intet grunnlag i den virkelige verden. Mange tror at EØS er avgjørende for markedsadgangen til EU. Dette er ikke riktig. Ved bortfall av EØS ville den tidligere handelsavtalen med EU tre i kraft i samsvar med bestemmelsene i § 120 i avtalen. Norge ville kunne selge sine varer uten toll og andre handelshindringer akkurat som før.» (20.11.2003)

Mantraet om at vi trenger EØS for å “få solgt varene våre til EU” er en hersketeknikk for å få oppmerksomheten bort fra at nesten all vår vareeksport til EU hadde samme tollfrihet under handelsavtalen før 1994 som i EØS etter 1994.

Frihandelsavtalen sikra altså markedsadgang begge veier: norsk markedsadgang til EU-markedet og tilsvarende adgang for alle EU-land til det norske markedet.

Eksporten til EU vokste i absolutte tall

Andelen fastlandseksport til EU-land før EØS-avtalen og i dag

Figur 2.1: Fastlandseksporten (varer uten olje og gass) fra Norge til EU før EØS-avtalen (1988 og 1993), og de samme 12 EU-landene med EØS (2000 og 2016). Kilde: SSB.

kraftig både før EØS-avtalen trådte i kraft i 1994 og etter 1994. Men eksporten til land utenfor EU har vokst enda sterkere.

Importen fra EU har også økt kraftig både under handelsavtalen og under EØS. Men EUs andel av norsk import har vært stabil. Av importen kommer rundt 68 prosent fra EU. I 1994 var andelen 70 prosent.

2.2 Norsk næringsliv har tapt markedsandeler

Under handelsavtalen (1973-1994) tapte norsk næringsliv markedsandeler til EU på det norske markedet mens få norske næringer utenom olje- og gassnæringen klarte å vinne markedsandeler på EUs indre marked.

Det samme har skjedd etter at EØS-avtalen trådte i kraft i 1994, men i mindre grad. Norsk industri har ikke vunnet tilbake tapte markedsandeler hjemme, mens det er stort sett bare olje, gass og oppdrettsfisk som kan vise til økte markedsandeler i EU.

Samtidig inngikk Norge i løpet av 1990-tallet en serie frihandelsavtaler både med land i Sentral- og Øst-Europa og med land utafør Europa (Tyrkia, Israel). Disse avtalene kan ha stimulert handelen med land utenfor EØS-området.

Endelig har den internasjonale handelen med industrivarer også blitt liberalisert innen rammen av WTO. I 2010 var 51 prosent av all internasjonal handel tollfri og gjennom-

snittlig toll var bare 4 prosent. (UDs nettside 20.1.2012 om «Frihandelsavtaler – supplement eller konkurrent»)

De tollreduksjonene mellom Norge og andre land som har funnet sted på grunn av WTO, har naturligvis bare hatt betydning for handelen med land utafør EU- og EØS-området. Likevel er det verdt å merke seg at eksporten vår har dreid i retning av de områdene i verden der veksten er størst, som f.eks. Øst-Asia.

2.3 Nesten alle land selger varer til EU – uten å måtte endre lovverket sitt

Det er verdt å tenke over hva grunnen kan være at Norge angivelig må ha EØS-avtalen «for å få solgt varene våre til EU». Hvilke andre land er i en tilsvarende situasjon.

Handelsstatistikk viser at i overkant av 150 land selger varer til EU. Ingen av dem må endre lovverket sitt eller svekke tariffavtalene sine for å få solgt varene sine til EU. Det er ingen ting som tyder på at EU har bedt dem om noe sånt. Det er bare Norge, Island og Liechtenstein som må «stå på pinne» for EU, og noe som likner på ESA og EFTA-domstolen for å få solgt varene sine.

Hvis en lurer på hvorfor det er slik, er svaret enkelt. Det var ikke for å få solgt varer til EU at EØS-konstruksjonen ble til. Da Gro Harlem Brundtland som statsminister i 1989-89 tenkte ut EØS-avtalen sammen med Jacques

Delors, presidenten for EU-kommisjonen, var det fordi hun ville få Norge inn i EU i «to sprang». Hun så for seg en relativt romslig periode i EØS – og deretter det endelige spranget inn i EU.

Det hun ikke kunne vite, var at Berlin-muren skulle falle, og at Sverige og Finland ikke lenger så seg tjent med å oppfatte seg som nøytrale land i den kalde øst-vest-krigen. Da det ble klart alt i 1991 at svenskene og finnene kom til å søke medlemskap i EU, måtte Norge kaste seg på det samme «toget til Brussel».

Derfor er det ingen andre land – utafør EU – enn det aparte trekløveret Norge, Island og Liechtenstein som må gi opp enhver lov eller forskrift som er i strid med EU-regler for å få solgt varene sine til et EU-land. Det er heller ikke noen andre land som må gi opp tariffavtaler som begrenser innleie fra bemanningsselskap eller som forbyr havnearbeidere å slåss for fortrinnsretten til å losse og laste. Og det er heller ingen andre land som må skyve til side ILO-konvensjoner for å få solgt varer til EU-land.

I forhold til frihandelsavtalen har EØS-avtalen hatt to fordeler: Vår eksport av bearbejdede fiskeprodukter møter lavere tollsatser enn under frihandelsavtalen, og EU kan ikke ta i bruk antidumpingvåpenet mot norsk industri.

Disse fordelene er relativt beskjedne. Bondevik-regjeringens EØS-melding fra 2002, St.meld. nr. 27 (2001-2002), angir at den samlede tollbelastningen på eksporten av fisk til EU var 2-3 prosent av den samlede verdien av Norges eksport av fisk til EU.

Tollbelastningen er enda mindre i dag. Det skyldes at EU deler av året har problemer med å dekke behovet for fiskeprodukter, og at tollsatser derfor enten settes ned på varig basis eller at det gis kvoter med nulltoll i perioder.

I forhold til handelsavtalen fra 1973 er ulempene ved EØS-avtalen langt flere, og noen av dem er av stor betydning for samfunnsutviklingen i Norge.

Gjennom EØS-avtalen griper EU kraftig inn i norske samfunnsforhold. Det er EU som fastlegger hvordan offentlige etater skal opptre når de kjøper varer og tjenester, hvilke miljø- og helsekrav vi kan stille til mat vi spiser og til varer vi bruker – og den konkur-

Misoppfatninger om markedsadgang

Terpingen på temaet markedsadgang har satt sine spor i folkemeningen. En meningsmåling av MMI i september 1994, et halvt år etter at EØS-avtalen var trådt i kraft og et par måneder før folkeavstemningen om EU-medlemskap, viste at halvparten av velgerne mente det ville være toll på eksport av industrivarer hvis Norge sa nei til medlemskap i EU.

På spørsmål fra en journalist i Klassekampen om ikke regjeringen hadde et ansvar for å rette opp slike misforståelser blant velgerne så nær en folkeavstemning om EU-medlemskap, svarte handelsministerens pressetalsmann at «det får aktørene i EU-debatten ta seg av». (21.9.94)

Det var en påfallende forskjell på ja-velgere og nei-velgere i kunnskapnivået på dette punktet. Blant EU-tilhengerne mente to av tre at det ville være toll på industrivarer hvis det ble nei-flertall ved folkeavstemningen. Det var derfor ikke rart at de kunne finne på å stemme ja.

Blant EU-motstanderne hadde en tredel samme feiloppfatning. De ville stemme nei likevel.

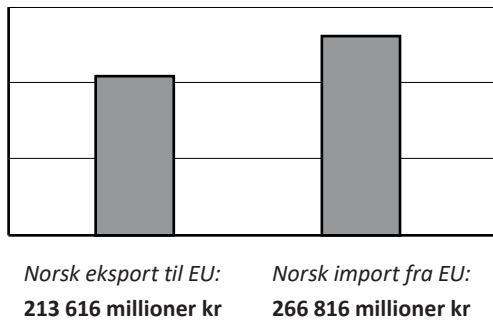
ransen som EØS slipper løs inne i det norske samfunnet, øker presset i arbeidslivet med store sosiale og helsemessige konsekvenser.

Ikke på noe punkt øker EØS-avtalen norsk handlefrihet til å gripe inn mot uheldige virkninger av markeds konkurransen. Dette er den grunnleggende svakheten ved EØS-avtalen. Mangel på fri flyt av varer, tjenester og kapital er ikke noe viktig samfunnsproblem noe sted i vår del av verden. EU retter derfor systematisk oppmerksomheten i feil retning. Gjennom EØS-avtalen tvinges norske myndigheter til det samme.

2.4 EUs sjette største eksportmarked

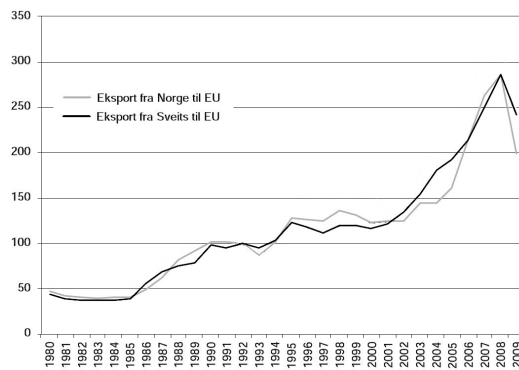
En del EØS-tilhengere trekker fram faren for at EU skal sette i gang en handelskrig mot Norge. Den faren er helt minimal. Størstedelen av eksporten til EU består av råvarer og halvfabrikata som er innsatsvarer i EUs

Tjenestebalansen mellom Norge og EU

Figur 2.2: Norsk eksport og import av tjenester til og fra EU i 2015. EU selger langt mer tjenester til Norge enn omvendt. Det norske underskuddet i tjenestehandelen med EU er 53,2 milliarder kroner (2015). Kilde: SSB.

Eksport til EU med (Norge) og uten EØS-avtalen (Sveits)

Figur 2.3: Eksport til EU fra Norge og Sveits, 1980-2009. 1992=100 (basisår). Kilde: United Nations Comtrade og Europautredningen NOU 2012:2.

produksjonsliv.

Norske eksportvarer som metaller, papir og fisk trengs som innsatsvarer i bilfabrikker, trykkerier og foredlingsindustri som gjerne vil ha de norske varene billigst mulig. For EU er det verken noe poeng å stenge norsk olje, gass eller andre innsatsvarer ute - eller å gjøre importen dyrere enn nødvendig ved å legge på toll.

Det vi kjøper fra EU, er derimot i alt vesentlig ferdigvarer, alt fra skruer til biler og maskiner. Det er på dette området at EU har vunnet markedsandeler i Norge, mens Norge har tapt markedsandeler på EU-markedet etter at den gjensidige tollfriheten ble

etablert på 1970-tallet. EU har ingen ting å vinne på bygge opp gjensidige tollsatser på slike varer.

Norge er et lite land sammenlikna med EU. Men som eksportmarked er vi ingen bagatell for EUs næringsliv. Norge er EUs femte største handelspartner, og unionens sjette største eksportmarked etter USA, Russland, Kina, Sveits og Tyrkia. Vi importerer for 3-400 milliarder kroner fra EU i året.

«Jeg tror ikke EU ville ønske å miste noen del av handelen med Norge uten EØS,» sa EU-kommisjonens daværende avdelingsleder for EØS-saker Lars-Olof Hollner i 2010.

2.5 WTO sikrer markedsadgangen til EU hvis vi sier opp EØS-avtalen

EØS-avtalen kan sies opp med ett års varsel hvis et flertall på Stortinget bestemmer seg for det. Hvis EØS-avtalen sies opp, fastslås det i avtalens artikkel 120 at handelen mellom EU og Norge da reguleres av tidligere avtaler.

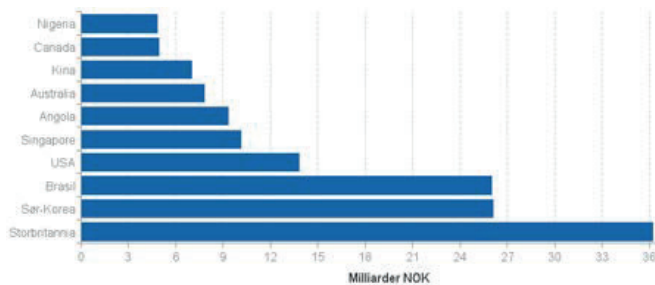
Frihandelsavtalen av 1973 er ikke sagt opp – og den er fortsatt i bruk. Avtalen regulerer den delen av handelen mellom Norge og EU som ikke reguleres av EØS-avtalen, for eksempel handel med fisk og enkelte landbruksprodukter. På slike områder oppdateres frihandelsavtalen løpende når det er behov for det.

Det betyr at hvis vi går ut av EØS, er det frihandelsavtalen som gjelder – modifisert med de endringene som er kommet gjennom WTO-regelverket etter 1995. Dette regelverket binder alle land som er medlemmer av WTO. Både Norge og samtlige EU-land er

Det er ikke EU som fastlegger tekniske standarder

Vi får av og til høre at vi må være med i EØS for å være sikre på at vi har de samme tekniske standardene om EU-land har. Arbeidet med å etablere felles standarder foregår i felleseuropeiske standardiseringsorgan som CEN (generelle tekniske standarder), CENELEC (elektriske standarder) og ETSI (telestandarder). Norge er med i alle slike organ på lik linje med alle EU-land. Det var vi før EØS ble til, og slik vil det bli også om vi går ut av EØS.

Internasjonal omsetning for norsk leverandørindustri i 2015, ti største land

Figur 2.4: Den oljebaserte leverandørindustrien er Norges største, med 160 000 ansatte og en årlig eksport på 180 milliarder kroner. Storbritannia, som nå forlater EU, er det største markedet. Kilde: Rystad Energy/Norskpetroleum.no

medlemmer av WTO.

EU står likevel fritt til å si opp frihandelsavtalen med Norge. Men da forbyr WTO-reglene EU å innføre toll eller mengdebegrensninger på handelen med Norge. Hensikten med WTO er å sikre en stadig friere handel mellom medlemsstatene. Regelverket forbyr derfor medlemsstatene å øke tollsatser eller å begrense importen på ensidig basis.

WTO-regelverket sikrer at viktige deler av handelsavtalen fra 1973 vil bestå selv om EU skulle gå til det skritt å si den opp. En utmelding av EØS er derfor ikke et skritt ut i det uvisse. Det betyr at WTO-reglene vil regulere handelen mellom Norge og EU fra første øyeblikk etter en utmelding.

Den store forskjellen er at den EØS-avtalen som Norge har inngått, krever at enhver norsk lov må vike hvis den er i strid med EUs regelverk. Noe slikt krever ikke EU av noen andre land enn Norge, Island og Liechtenstein. Bortsett fra EU fins det ikke noe land her i verden som krever at en handelspartner må endre lovverket sitt for å få eksportert varene sine.

Det er denne underkastelsen under EU-lover som ligger til grunn for EØS-motstanden i Norge. Hva kan underkastelsen forsvares med hvis EØS ikke trengs for å få solgt varene våre i EU?

Menon-rapporten «Norge og EØS: Handelsmønstre og rammer for samhandel i EØS-avtalen» (Menon Business Economics 2013) påviser at det ikke er grunnlag for å hevde at EØS-avtalen har gitt mer eksport fra Norge til EU enn en handelsavtale av det slaget som EU nå inngår med stadig flere land ville ha gjort.

Situasjonen for EUs medlemsland

Det fins noen land som må finne seg i det samme som de tre EØS-statene. Det er alle medlemsstatene i EU. De har samme markedsadgang til EU-markedet som Norge – og de må finne seg i at EU-regler har samme forrang framfor nasjonale lover for arbeidslivet, framfor tariffavtaler og framfor ILO-konvensjoner.

I de fleste EU-statene er de økonomiske og sosiale virkningene av denne forrang langt mer dramatiske enn i Norge. Det er mange grunner til det. Arbeidsløsheten er høyere, færre er i jobb, færre er fagorganisert og fagbevegelsen har mindre innflytelse. Mer om dette i Del 4.

3 Hvordan EØS-avtalen svekker fagbevegelsen og faglige rettigheter

3.1 Tjenstedirektivet

Etter en årelang debatt både i EU og i Norge ble tjenstedirektivet godkjent av Stortinget i april 2009 til tross for at forbund med over 90 prosent av LOs medlemstall ville avvise direktivet. Noen av forbundene som krevde norsk veto i EØS mot direktivet var Fellesforbundet, Fagforbundet og Handel og Kontor. Direktivet skulle gjøre det enklere å yte tjenester på tvers av grenser.

Tjenester kan ytes på tvers av grenser på fire svært ulike måter:

- tjenester kan ytes direkte, f.eks. via nettet, til kunder i et annet land,
- tjenesteyteren kan yte tjenester i et annet land enn der tjenesteyteren er registrert,
- en tjenesteyter kan ta med seg egne ansatte til et oppdrag i et annet land, såkalt utstasjonering,
- en tjenesteyter kan etablere seg, eventuelt med en filial, i et annet land.

Tjenstedirektivet har gjort det det enklere å yte tjenester i Norge fra selskap etablert i land med lavere lønnsnivå, svakere standarder i arbeidslivet, svakere fagbevegelse og svakere utbygd offentlig tilsyn med forhold i arbeidslivet.

Direktivet øker faren for sosial dumping fordi det øker konkurransen om å yte tjenester på tvers av grenser. Økt konkurranse om å yte tjenester fører naturligvis til at konkurransen øker også mellom de arbeidstakerne som skal yte disse tjenestene.

Konkurransen øker mest for dem som på forhånd står svakest – som ufaglærte i de delene av arbeidslivet der få er fagorganisert. Der kan arbeidsgivere fristes til å ansette dem som krever minst og klager minst. Nedgangspiraler kan fort spre seg til andre deler av arbeidslivet. Det viser erfaringer i alle land som slipper til økt konkurranse i arbeidslivet. Det betyr at det er fristende for tjenesteytende selskap å registrere seg i land med svakt regelverk og svak kontroll med at regelverket følges, hvis selskapet vil yte tjenester i Norge. Det gjelder også selskap med norske eiere.

FAFO-rapporten *Grenseløst arbeidsliv?* (november 2006) fastslo at kortvarig tjenstemobilitet «har blitt den dominerende formen for arbeidsmobilitet» i sentrale deler av arbeidslivet – og at «nettopp denne typen flyktig tjenstemobilitet er den vanskeligste å kontrollere, og dermed er den mobilitetsformen som er mest utsatt for lavlønnskonkurranse, omgåelse av lov og avtaleverk og unndragelse av skatt og avgifter.»

Flyktig tjenstemobilitet er nettopp det som tjenstedirektivet skal være pådriver for.

LO-kongressen beklaga i mai 2009 med overveldende flertall at regjering og Storting noen måneder tidligere hadde godkjent EUs tjenstedirektiv.

3.2 Utstasjoningsdirektivet

Når tjenester ytes på tvers av grenser i EU og EØS, er såkalt utstasjonering/utsending (posting of workers) en av måtene det kan skje på. Utstasjonering betyr at et selskap tar med sine egne ansatte for å utføre et oppdrag i et annet EU- eller EØS-land

Det er i dag nesten to millioner utstasjonerte arbeidstakere i EU. De fleste av dem har lønns- og arbeidsvilkår som ligger langt under standardene i de landa de er sendt til. EU-kommisjonen erkjenner at utsendte arbeidstakere tjener helt ned til halvparten av lønna til innenlandske arbeidstakere i noen land og sektorer.

Utstasjoningsdirektivet ble vedtatt i 1996 etter mange års dragkamper innad i EU. Direktivet var ment som en garanti for at utsendte arbeidstakere kunne få de lønns- og arbeidsvilkår som gjaldt i vertslandet – hvis det der var nasjonale lover eller tariffavtaler som fastslo slikt.

I 2007-08 snudde EU-domstolen opp ned på hvordan utstasjoningsdirektivet skulle forstås. Dommene fastslo at utsendte arbeidsinnvandrere ikke kunne sikres lønn som gikk utover den minstelønna som fulgte av lover og tariffavtaler. Det som hadde vært et *gulv* for hva vertslandet kunne kreve av lønns- og arbeidsvilkår for utsendte arbeidsinnvandrere ble gjort til et *tak* for hva som

kunne kreves.

EU-domstolen hadde med dommene sine etablert en rettstilstand som ga ethvert selskap som jobber på tvers av nasjonale grenser, anledning til å underby de lønns- og arbeidsvilkår som fagbevegelsen i Europa gjennom faglig og politisk kamp har fått etablert for innenlandske selskap. Dommene forrykket styrkeforholdet mellom fagbevegelse og arbeidsgivere i en situasjon der fagbevegelsen var på defensiven i de fleste land i Europa.

Dermed var direktivet endra fra et direktiv som kunne hindre de groveste formene for lønnsdumping til et direktiv som innebar systematisk lønnsdumping. Disse dommene splitta EU mellom land med arbeidsinnvandring og land med utvandring – og skapte helt uholdbare forhold på mange arbeidsmarkeder.

For oss i Norge ble den nye tolkningen av utsendingsdirektivet et provoserende klart eksempel på at EU-domstolen – via EØS-avtalens prinsipp om lik fortolkning – fra én dag til neste kunne skyve til side norske tariffavtaler og norsk lovgivning for arbeidslivet.

EU-kommisjonen la våren 2016 fram et forslag om å endre utstasjoneringsdirektivet. Dette forslaget imøtekommer en del av kritikken fra fagbevegelsen i de land som tar imot utsendte arbeidstakere.

Samtidig splitta forslaget EU mellom øst og vest. Ti østeuropeiske regjeringer hevda at næringslivet deres mista en «viktig og rettferdig konkurransefordel» hvis de måtte betale utsendte arbeidstakere mer enn minstelønna i det landet der jobben skulle gjøres.

3.3 Håndhevingsdirektivet

EU-kommisjonen la i 2016 fram et forslag til «håndhevingsdirektiv» som en gang for alle skulle avklare hvordan utsendingsdirektivet er å forstå. Men direktivet var prega av så mange uavklarte forhold at det bare gjorde situasjonen enda verre sett fra fagbevegelsens side.

Euro-LO advarte på det kraftigste mot forslaget til håndhevingsdirektiv: «Det kan knapt styrke beskyttelsen av utsendte arbeidstakere og er ikke i nærheten av å stoppe den sosiale dumpinga som foregår». Kritisk var også LO-kongressen med sitt vedtak i 2013: «Dersom håndhevingsdirektivet krever fjerning av tiltak mot sosial dumping

må reservasjonsmuligheten benyttes.»

Stortinget godkjente håndhevingsdirektivet i februar 2017. Direktivet er på mange punkter så uklart at det blir overvåkingsorganet ESA, EU-kommisjonen og domstolene (EFTA-domstolen og EU-domstolen) som avgjør hva håndhevingsdirektivet påbyr og hva det forbyr – og dermed hvordan utsendingsdirektivet skal håndheves her i Norge.

3.4 Sikkerheten offshore

Norge står oppe i to konflikter med EU når det gjelder sikkerheten offshore: en konflikt som dreier seg om helikoptertransporten til og fra oljeplattformene, og en hovedkonflikt som dreier seg om den generelle sikkerheten offshore.

3.4.1 Sikkerheten på sokkelen

Konflikten om den generelle offshoresikkerheten springer ut av et EU-direktiv.

Det er et direktiv som i detalj foreskriver hvordan sikkerhetsarbeidet skal drives i alle havområdene til EU. Dette regelverket skal være det samme overalt til tross for at forholdene omkring offshoresikkerhet er svært forskjellig i havområder som spenner fra Svartehavet til Nordsjøen med hensyn til havdybder, geologiske forhold, temperatur og værforhold.

Med full støtte fra oljemyndighetene våre har LO sammen med alle fagforbund på sokkelen gått sammen med alle instanser innen oljebransjen om å protestere mot regelverket. I et felles posisjonsdokument ble det i 2012 uttrykt «bekymring for at forslaget i virkeligheten vil undergrave det velfungerende norske sikkerhetssystemet».

Fra fagbevegelsen var underskriverne LO-forbunda Industri Energi og Fellesforbundet sammen med Safe, DSO (Sjøoffisersforbundet og Maskinistforbundet) og Lederne. Norsk Industri, Oljeindustriens landsforening, Byggenæringens Landsforbund og Norges Rederiforbund var også blant underskriverne.

Det er verdt å merke seg at det fra britisk hold ble gitt uttrykk for de samme vurderingene, både fra petroleumsbransjen, fra fagbevegelsen og fra regjeringen.

I 2012 gikk den rødgrønne regjeringen klart imot å godta offshore-regelverket til EU. Det samme gjør dagens regjering. Begge regjeringene har fastslått at sikkerheten ved offshoresikkerhet er et nasjonalt ansvar,

og de har vist til at EU mangler erfaring både med helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid offshore og med vinterstormene i mørketida nordpå.

Det formelle argumentet fra norsk side er likevel at direktivet ikke hører hjemme i EØS, det er ikke EØS-relevant fordi EØS-avtalen ikke gjelder på kontinentalsokkelen. Første forsvarslinje å få godtatt at direktivet ikke hører hjemme i EØS, EØS-avtalen gjelder ikke på sokkelen. Siste forsvarslinje er å bruke reservasjonsretten

3.4.2 Hvem skal ha tilsyn med helikoptertransporten offshore?

Etter en helikopterulykke i april 2016 ble det nødvendig å spørre: Er helse, miljø og sikkerhet i olje- og gassutvinningen best ivaretatt med norske tilsynsordninger – eller vet EU best hvordan vi skal unngå ulykker og på sokkelen vår?

I dag må alle helikopterselskap som frakter oljearbeidere til og fra plattformer på norsk sokkel ha en norsk driftstillatelse. Det er i strid med EU-regler om fri etableringsrett og likebehandling av helikopterselskap.

EU har derfor vedtatt en forordning som krever at tilsyn med helikoptre er en jobb som skal gjøres av det landet der helikoptrene er registrert. Vinner et ungarsk helikopterselskap et tilbud om å frakte oljearbeidere til og fra plattformer på norsk sokkel, skal ungarske myndigheter ha tilsyn med selskapet.

Helikopteroperatørene, oljeindustrien, Avinor og alle de aktuelle fagforeningene sendte i vinter et brev til Olje- og energidepartementet om at de «fryktet alvorlige konsekvenser» hvis EU-forordningen ble tatt inn i det norske lovverket.

Hvis ikke EU-kommisjonen vil godta at utenlandske selskap må ha en norsk driftstillatelse, er reservasjonsretten i EØS-avtalen til for å brukes – som vår statsminister Gro Harlem Brundtland sa da Stortinget skulle godkjenne EØS-avtalen i oktober 1992.

3.5 Samferdselen liberaliseres

Det er en sentral del av det indre markedet at det skal være fri konkurranse om transportoppdrag, enten det dreier seg om veitransport, jernbane, flytransport eller skipsfart.

Mye av liberaliseringen innen samferdselssektoren har skjedd etter norske vedtak, ofte

i forkant av EU-initiativ. Den grunnleggende forskjellen på stortingsvedtak og EØS-regler er at i EØS blir enhver liberalisering uopprettelig – så lenge Norge er med i EØS. Prøving, feiling og læring av erfaring har ingen plass på de områdene som EØS liberaliserer.

3.5.1 Full kamp på og om skinnene?

EU's jernbanepakke IV fra september 2010 vil bety en ny bølge av konkurranseutsetting og privatisering av jernbanedrift i Europa. Samtidig blir det fri etablering av jernbaneselskap på tvers av alle grenser.

Godstrafikken er for lengst konkurranseutsatt. Men til nå har det vært opp til hvert enkelt land å avgjøre om innenlandsk persontrafikk med tog skal konkurranseutsettes. Her i Norge skjedde det da Gjøvikbanen ble lagt ut på anbud i 2004. Men det var en norsk avgjørelse, ikke påtvunget fra Brussel.

ETF, det europeiske forbundet for transportarbeidere, avviser kategorisk kjernepunktene i jernbanepakka, både frislippet av konkurranse og kravet om å skille ansvaret for drift og infrastruktur. Forbundet argumenterer iherdig for at det bør overlates til hvert enkelt land å avgjøre slike spørsmål.

Også i Norge stiller organisasjonene til de ansatte seg sterkt kritisk til jernbanepakka. Det gjelder både Norsk Jernbaneforbund og Norsk Lokomotivmannforbund, og de har full støtte fra LO. Begge forbunda har advart mot jernbanepakka for at den vil svekke den politiske og økonomiske styringa av jernbaneutviklingen.

Det er bare de fire partiene til høyre i norsk politikk som vil slippe løs full konkurranse om passasjertransporten på jernbanen. Men de har flertall på Stortinget – inntil videre.

Blir stortingsvedtaket om jernbanereform stående, vil vi om få år ha fri konkurranse om all jernbanedrift her i landet. Den hardeste konkurransen vil etter hvert komme fra utenlandske selskap.

Her er erfaringene fra andre land entydige. Presset på de ansatte har økt på grunn av nedbemanning, utskilling av arbeidsoppgaver til selskap som driver med lavere lønn, bruk av innleide arbeidstakere og mer deltids- og korttidsarbeid.

Konkurranseutsetting og privatisering skal i teorien gjøre det både billigere og

sikrere å reise med tog. Men når togtrafikk konkurranseutsettes og offentlige togselskap privatiseres, er det en felles erfaring i mange land at prisene øker, at regulariteten går ned, at sikkerheten svekkes og at lønninger og arbeidsvilkår kommer under press.

Selskap som har vunnet anbudskonkurransen for et avgrensa tidsrom fristes til å spare på vedlikehold, sikkerhetskontroller, opplæring av ansatte og mange andre forhold som har betydning for sikkerheten både på kort og lang sikt.

De britiske erfaringene er klare nok. Håpløs samordning av ruter og rutetider og serier av ulykker ble resultatet da British Rail i 1993 ble delt i over 100 småselskap. Mange driftselskaper gikk konkurs eller brøt kontrakten fordi de tjente for lite på det anbudet de vant. I Sverige har jernbanedrift vært konkurranseutsatt aller lengst, så lenge at togkaos er blitt et utslitt ord. Konkurransen har ført til en ansvarspulverisering som fører til dårlig samordning av rutetider, forsinkelser og innstilte tog. Dette er grundig dokumentert av Mikael Nyberg i boka *Det stora tågdrånet* (Karneval förlag).

Et sentralt EU-krav har vært å skille skarpt mellom drift og infrastruktur (skinner, stasjoner, kjøreledning m.m.). I Norge skjedde det alt i 1998. Da fikk Jernbaneverket ansvar for infrastrukturen, både for investeringer og vedlikehold, og ble skilt fra NSB som i 2002 ble gjort om til et statlig aksjeselskap.

Denne oppsplittingen av ansvaret for drift og infrastruktur er kritisert fra mange hold. Her i Norge angripes skillet av ansatte fra begge sider. Det er NSB som må svi hvis vedlikeholdet ikke er godt nok – eller hvis investeringene ikke er store nok til å mestre pågangen av passasjerer. Og det er ikke Jernbaneverket/Bane Nor som utsettes for det daglige presset fra brukere og myndigheter når tog er overfylte, ikke holder ruta, eller står stille.

Slik er erfaringene også i andre land. Kostnadene og kvaliteten ved drift av tog avhenger av kvaliteten og vedlikeholdet av spor og annet teknisk utstyr – og omvendt. «Slitasje på hjul og skinner» må ses i sammenheng, og vedlikeholdet må styres av denne sammenhengen. Det er driftsselskapet som ser klarest hvilke investeringer i infrastruktur som er mest påkrevd.

I første omgang vil regjeringen ha konkurranse om disse togrutene:

- Oslo S – Kristiansand - Egersund (Sørlandsbanen)
- Stavanger – Egersund (Jærbanen)
- Steinkjer – Trondheim – Melhus (Trønderbanen)
- Bergen – Voss
- Oslo – Skien (Vestfoldbanen)
- Oslo – Halden (Østfoldbanen)
- Oslo – Lillehammer
- Bodø-Fauske
- Beholde konkurransen om Gjøvikbanen

Tas jernbanepakka inn i EØS-avtalen, bindes vi til varig konkurranse om togtransporten. Avviser vi regelverket, står vi fritt til å bruke anbud så mye vi vil – men bare dersom vi finner ut at det er lønnsomt og lurt.

3.5.2 Økt konkurranse i veitransporten?

Veitransporten i EU starta liberaliseringene med to forordninger fra 1991 og 1993. I løpet av få år ble det full konkurranse om alle transportoppdrag som kryssa grenser innad i EU. EØS-avtalen innebar at dette fra 1994 også gjaldt alle transportoppdrag til og fra Norge. Fra 1998 er også innenlandske transportoppdrag åpna for full konkurranse innen EU og EØS.

I debatten om EØS-avtalen ble det argumentert med at den skulle gi norsk veitransport nye muligheter ute i Europa. I stedet er det utlendingene som overtar transport inn i og ut av Norge.

EUs felles arbeidsmarked har for lengst sluppet løs ekstreme former for sosial dumping innen veitransporten. I Norge, som i resten av Europa, blir «billigsjåfører» mer og mer vanlig. Mest utbredt er såkalte tredjelandssjåfører, sjåfører som er bosatt i et land utafør EU/EØS, mens kjøretøyet er registrert i et EU/EØS-land.

Lønn og sikkerhet er blitt salderingspostene i den knivskarpe konkurransen. Det har ført til at utenlandske sjåfører på dumpinglønn eller som elendig betalte sjølstendige næringsdrivende overtar mer og mer av godstransporten.

Kabotasje innebærer at en utenlandsk trailer tar på seg et innenlandsk oppdrag på vei hjem når det opprinnelige oppdraget er fullført. Transportører fra EU/EØS-området

kan utføre tre kabotasjeturer innad i Norge etter den internasjonale transporten. Etter en tur utenlands, kan man igjen gjøre tre transporter i Norge. Med mer kabotasje i veitransporten øker faren for sosial dumping. Problemet er at det i dag ikke er noen kontroll med hvordan kabotasjesjåfører lønnes.

3.6 Kampen om lønnsomme brev

Posten Norge AS har inntil i fjor hatt enerett på postombæring av «lukkede og adresserte» brev som veier under 50 gram. Dette utgjør 90 prosent av hele brevmarkedet i Norge.

EUs tredje postdirektiv åpna for full konkurranse om all postombæring, og ble avvist av et flertall på Stortinget i 2011. Daværende utenriksminister Støre dro til Brussel for å fortelle EU at Norge reserverte seg mot å ta dette direktivet inn i norsk lov.

Etter valget i 2013 fikk vi et annet flertall på Stortinget og en annen regjering. Regjeringen varsla tidlig at den ville trekke tilbake reservasjonen. I juni 2015 vedtok Stortingsflertallet (Høyre, Frp, Venstre og Kristelig Folkeparti) en ny postlov som slipper løs konkurranse om all postombæring.

EUs postdirektiv har vært begrunna med at konkurranse om posttjenestene vil føre til billigere posttjenester. Men undersøkelser fra land etter land viser at de store bedriftskundene har tjent på liberaliseringen, men for privatkundene har brevportoene gått opp.

Postverket var i generasjoner en bærebjelke i de norske samfunnet. Tidspunktet for å bryte den ned, var ytterst provoserende. Over hele verden arbeides det med å vinne kontroll over markedskrefter som har løpt løpsk.

Postleveranser er naturligvis bare en liten bit av denne samfunnsmessige dragkampen. Men også på dette området hadde vi valget: vi kunne la nye tjenester i grenselandet mellom post, e-post og digitale tjenester organiseres etter samfunnshensyn som vi på demokratisk vis la til grunn – eller la konkurranse og profitt avgjøre hva slags tjenester det er lønnsomt for private selskap å utvikle.

3.7 Anbudskravet ved offentlige anskaffelser

EUs anbudskrav ved offentlige innkjøp over 200 000 euro fungerer som ei tvangstrøye for kommuner og andre offentlige instanser. Anbudene må legges ut på åpent anbud over

hele EU/EØS-området, dvs. i 28 EU-land i tillegg til Norge, Island og Liechtenstein.

Tilsvarende krav om åpne anbud i alle EU/EØS-land gjelder også for større offentlige anlegg og byggeoppdrag. Her har EU satt ei nedre grense på 43 millioner kroner (5 millioner euro). **Det er ikke lenger mulig for kommuner og fylkeskommuner å styre kontraktene mot lokale selskap for å sikre lokalt næringsliv og lokal sysselsetting.**

EUs nye anskaffelsesdirektiver, som Stortinget godkjente i 2016, betyr at det norske unntaket om å reservere konkurranser om helse- og omsorgstjenester for ideelle organisasjoner ikke kan videreføres. Det skal være åpen konkurranse mellom kommersielle og ideelle.

Kommuner over hele Europa reagerer på dette anbudsregimet. Det er like plagsomt i EU som i EØS-landet Norge. Ifølge CEMR, Europarådets forum for kommuner og regioner (Council of European Municipalities and Regions) der også KS er medlem fra Norge, er innkjøpsreglene blitt så innfløkte at de er mer skadelige enn nyttige. Ved en høring i EU-parlamentet fastslo talspersonen for CEMR at anbudsordningen «har blitt dyrere, mer kompliserte og mer konfliktskapende for alle parter».

CEMR vedtok 2009 et charter om lokale og regionale tjenester som går inn for en kraftig begrensning i hvilke oppdrag som bør utløse anbud på EU-nivå. Lokale myndigheter bør ha en grunnleggende rett til å bestemme når de skal legge oppdrag ut til åpen anbudskonkurranse og når de ikke skal det. Tjenester av lokal karakter må ikke utløse slike anbud.

Det viktigste kravet til CEMR er at det må være opp til kommunene hva som skal legges ut på anbud – og hva kommunene kan utføre med egne ansatte uansett organisasjonsform.

Men det er på det lokale nivået sakkunnskapen er størst når en skal avgjøre hva det er å vinne på en åpen anbudskonkurranse i 31 land i forhold til en mer begrensa anbudskonkurranse - eller på en kontrakt direkte med et lokalt firma. Derfor er kravet til CEMR om større «frihet til å anskaffe», godt begrunna.

Regelverket utløser for eksempel stadig rettssaker reist av dem som taper anbudskampene. Det fører til at oppdragsgiverne må legge mye arbeid i å verge seg mot at de kan trekkes inn for domstolene. Juridisk trygghet blir ofte viktigere enn å utforme anbudet

slik at oppdraget kan utføres best mulig. Rettssakene fører til forsinkelser, usikkerhet og økte kostnader både for oppdragsgiver og leverandør/utbygger.

3.8 Fri flyt av pasienter og resistens

EUs «pasientrettighetsdirektiv» gir norske pasienter rett til å få betalt utgifter til helsebehandling i alle land i EU-/EØS-området. Fritt sjukehusvalg i hele Europa låser oss til en markedsstyrt helsepolitikk så lenge vi er med i EØS

Pasienter kan få dekt utgifter til helsehjelp i andre EØS/EU-land så fremt helsehjelpen tilsvarer den samme hjelpen pasienten ville fått i Norge. Pasienten må dekke utgiftene sjøl og søke om refusjon i etterkant. Refusjon kan innvilges med inntil det samme beløpet som tilsvarende helsehjelp ville ha kosta i Norge, men aldri mer enn de faktiske utgiftene.

Direktivet gir regjeringer rett til å kreve at helsebehandling i utlandet i det enkle tilfellet skal godkjennes av helsemyndighetene på forhånd. Da stortingsflertallet godkjente direktivet i juni 2013 – mot stemmene til Senterpartiet og SV – var det med en sterk markering av at en slik rett til forhåndsgodkjenning gjorde det forsvarlig å godta direktivet. Likevel godtok stortingsflertallet i desember 2014 et forslag fra Høyre-Frp-regjeringen om at Norge *ikke* skal ta i bruk retten til å kreve en slik forhåndsgodkjenning. Får grensekryssende helsetjenester et vesentlig større omfang enn i dag, og det er meningen med direktivet, kan det bli et press for å innføre stykkprisfinansiering i land der denne finansieringsmåten ikke brukes – eller til å øke omfanget av stykkprisfinansiering i land (som Norge) der delvis stykkprisfinansiering er innført.

Direktivet kan føre til økt press på lønns- og arbeidsforhold for helsearbeidere. Kommersielle helseselskap kan for eksempel satse på å hente arbeidskraft til Norge fra land med lavere lønnsnivå. Erfaringene fra

andre bransjer viser at med dagens EU-regler og domsavgjørelser er det vanskelig å hevde norske standarder i en slik situasjon.

I tillegg kan private helsekonsern etablere seg i fattige land med helsetilbud som først og fremst retter seg mot pasienter fra rikere land. I begge disse situasjonene vil ressurser og helsepersonell trekkes vekk fra det offentlige helsevesenet i fattige EU-land.

En friere flyt av pasienter på tvers av alle grenser og mellom alle slags sjukehus kan føre til at multiresistente sjukehusbakterier (MRSA) spres.

Verdens helseorganisasjon, WHO, sendte i april 2014 ut en advarsel om at resistens mot antibiotika «er så alvorlig at det truer alt som er oppnådd med moderne medisin».

Folkehelseinstituttet sa i sin høringsuttalelse om pasientrettighetsdirektivet at det er:

«en betydelig forskjell i forekomst av antibiotikaresistente bakterier i Norden sammenlignet med øvrige europeiske land. Rundt én prosent av gule stafylokokker i Norden er resistente for meticillin, mens andelen i land utenfor Norden og Nederland er 20 til 50 prosent. Risiko for å bli smittet med resistente bakterier er dermed høyere ved opphold i sykehus i land utenfor Norden og Nederland, enn ved sykehusopphold i Norge.»

Helsedirektoratet fastslo i sin høringsuttalelse at:

«resistensforekomsten i Europa utenfor Skandinavia er langt høyere enn i Norge, og en økt eksponering for andre lands helse-systemer vil medføre en betydelig forhøyet risiko for økning i resistensforekomsten i Norge.»

Disse problemene var knapt framme i debatten, verken da EU vedtok pasientrettighetsdirektivet i 2011 eller da Stortinget vedtok å ta det inn i norsk lov i 2013.

4 Kan vi leve med EØS?

4.1 Kan vi leve med den nye arbeidslivskriminaliteten?

Tre omfattende norske tiltakspakker mot sosial dumping ble vedtatt i 2008 og 2013. Mange av tiltaka er nyttige og nødvendige. Det ville gått verre uten. Likevel tyder det meste på at den sosiale dumpinga fortsetter å spre seg. I tillegg utvikler det seg nye, hensynsløse former for kriminalitet i arbeidslivet.

Kripos la høsten 2014 fram en rapport i samarbeid med en rekke andre offentlige kontrollatater som viste at arbeidslivskriminalitet er en stor og stigende utfordring. Der sies det blant annet:

- «I visse bransjer er det nå vanskelig for aktører som ønsker å drive lovlig, å konkurrere på pris.»
- «Når virksomheter vinner anbud basert på ulovlige lønns- og arbeidsvilkår, – (er) konsekvensen at lovlydige virksomheter presses ut av markedet.»
- Oslo politidistrikt «har mistanke om hvitvasking i hundremillionersklassen ved bruk av fiktive virksomheter for skatte- og avgiftsunndragelser (i malerbransjen). – Et særtrykk ved dette miljøet er også forbindelser til narkotika- og vinningskriminalitet og andre alvorlige straffbare forhold».

De mange kontrollatene med ansvar for hver sin flik av arbeidslivet har lenge ropt varsko.¹ Arbeidstilsynet melder at «våre tilsyn kommer i kontakt med mafiavirksomhet, hvitvasking av penger, narkotika, vold, menneskehandel, prostitusjon, smugling...» Men effektiv kontroll er vanskelig:

«Det opereres ofte med fiktive adresser – men minst like utfordrende er at de beveger seg ut og inn av landet i løpet av svært kort tid. I løpet av den tiden det tar å saksbehandle våre saker etter gjeldende saksbehandlingsregler kan både arbeidsgiver og arbeidstaker være forsvunnet fra

1 Viktigste kilder: «Arbeidsmarkeds kriminalitet i Norge», rapport utarbeidet av arbeidsgruppe med deltakere fra Kripos, Politiets utlendingsenhet, Økokrim, Arbeidstilsynet, NAV, Skatteetaten, Utlendingsdirektoratet, Mattilsynet, Toll- og avgiftsetaten og Kriminalomsorgsdirektoratet, 2014. Samt informasjonsmaterieil fra Økokrim, Arbeidstilsynet og Riksrevisjonen.

landet.»

Økokrim fastslår at «firmaer som driver med ulovligheter, er i flere etaters søkelys, blant annet på grunn av ulovlig arbeid, bruk av ulovlig arbeidskraft, svart arbeid, doble kontrakter, NAV-svindel, mathygiene, kjøp av smuglervarer, brannsikkerhet, boforhold osv.»

Riksrevisjonen har i tre rapporter fra i fjor trukket fram store svakheter ved de mulighetene kontrollatene har til å avdekke sosial dumping og kriminalitet i arbeidslivet.

Ved offentlige anskaffelser klarer verken oppdragsgiver, Arbeidstilsynet, likningsvesenet eller Arbeids- og sosialdepartementet å gjennomføre effektiv kontroll. Kontrollen med underleverandører i kontraktskjeden svikter. For skatteetaten er falsk identitet et stort problem. Finansdepartementet hevder at «kriminelle utnytter falske identiteter» ved ulovlig arbeidsinnvandring og hvitvasking.

Arbeidstilsynet har alt for lite folk og for svake virkemidler til å møte problemene på effektivt vis. Riksrevisjonen siterer *Arbeidstilsynet* slik: «Vi er fullstendig avhengig av andre kontrollmyndigheter og politi for å avdekke realitetene.» Men de andre kontrollatene mangler også ressurser og myndighet til å gripe effektivt inn.

Regjeringen la i januar 2015 fram en «strategi mot arbeidslivskriminalitet». Der erkjennes det: «Det er bred enighet mellom aktører som Politiet, Skatteetaten, Arbeidstilsynet og partene om at utfordringene med kriminalitet i arbeidslivet er økende.»

Beskrivelsen av utfordringene og formuleringene av målsettingene med strategien er grei nok. Men tiltakslista er med et par unntak (færre ledd i kontraktskjeden og krav om lærlinger ved arbeidsoppdrag for det offentlige) såpass svevende at det er umulig å se hva som kommer til å bli gjort og hva det kan bety i praksis.

Debatten om sosial dumping og kriminalitet i arbeidslivet skjener som regel utenom det mest opplagte – virkningene av den EØS-avtalen vi har med EU. Det er EØS som slipper løs konkurransen i stadig større deler av arbeidslivet – for bedriftene og arbeidsgiverne en konkurransen om arbeidsoppdrag,

for arbeidstakere en konkurranse om jobbene.

Arbeidsvandrere som kommer til Norge enkeltvis eller i små grupper, skaper få og små utfordringer – hvis det ikke fantes andre former for arbeidsinnvandring. Det sørger EUs etableringsrett for.

Etableringsretten innebærer at ethvert selskap etablert i et EU/EØS-land fritt kan etablere seg med en filial i Norge, eller ta med seg egne ansatte til oppdrag i Norge (såkalt utstasjonering). Det spiller ingen rolle om selskapet er eid av norske borgere eller av utenlandske, men det må være registrert i et annet land.

Det er denne etableringsretten som gir romslige arbeidsvilkår for den omfattende kriminaliteten i det norske arbeidslivet. Etableringsretten er traktatfesta i EU – og har vært det fra Roma-traktaten tok til å gjelde i januar 1958.

Regelverket til EØS er identisk med regelverket på EUs indre marked. EU sliter i dag med en utvikling der store deler av arbeidslivet er sosiale katastrofeområder og der fagbevegelsen undergraves både av en massearbeidsløshet som har vart i 20-30 år og fordi standarder og faglige rettigheter svekkes.

Omfanget av sosial dumping og organisert kriminalitet i arbeidslivet er derfor langt mer omfattende og sosialt destruktivt i de fleste EU-land enn i Norge. Likevel er EØS langt på vei et tabu i debatten om sosial dumping og kriminalitet i arbeidslivet.

4.2 Fra industrikonsesjonslov til ervervslov til ingenting

De fleste konsesjonslovene våre måtte vike for EØS-avtalen. Det gjaldt blant annet den konsesjonsloven som regulerte utenlandske oppkjøp av norske bedrifter, Industrikonsesjonsloven av 1917. Den loven stilte krav om konsesjonsbehandling når utlendinger ville etablere næringsvirksomhet i Norge. Loven gjorde det mulig å stille vilkår når konsesjoner ble tildelt. Slike regler var i strid med EU-reglene og måtte vekk.

Under EØS-debatten i 1992 var det ett av LOs vilkår for å godta EØS-avtalen at vi måtte få et effektivt alternativ til industrikonsesjonsloven. Det lovte Brundtland-regjeringen. Loven om erverv av næringsvirksomhet fra

Europautredningen: Mye mer omfattende

«EØS har etter hvert vist seg å bli mye mer omfattende og forpliktende avtale enn opprinnelig antatt, og det kan diskuteres hvor mye lenger Stortingets samtykke fra 1992 kan gi politisk legitimitet.» (Europautredningen NOU 2012-2, side 828)

1994 fjernet enhver forskjellsbehandling av utlendinger. Konesjonsplikten ble erstattet av en meldeplikt, men meldeplikten skulle være «ikke-diskriminerende» og dermed også gjelde for norske kjøpere.

I 2003 ble ervervsloven opphevet etter at ESA fastslo at også denne loven var et hinder for den frie etableringsretten og dermed i strid med EØS-avtalen. Deretter var det bare markedet som skulle avgjøre hvem som skulle eie virksomheter i norsk næringsliv.

4.3 Teleindustrien som forsvant

Da konsesjonsloven forsvant i 1994, ble strategisk viktige deler av norsk industri etter hvert undergravd av EØS-avtalen. Det gjaldt for eksempel teleindustrien.

Leveranser til Televerket sikret lenge en av de få høyteknologibransjene vi hadde i Norge. Men i løpet av 1980-tallet var de to store bedriftene som leverte til Televerket, kjøpt opp av utenlandske storkonsern. Standard Telefon og Kabelfabrik (STK) ble kjøpt av ITT og Elektrisk Bureau (EB) av L.M. Ericsson. De nye eierne bygde raskt ned de norske bedriftene og satset i stedet på leveranser til Televerket fra sine bedrifter i andre land.

Fellesforbundet advarte i 1992 mot denne utviklingen i en høringsuttalelse:

«Eierforholdene innenfor den elektrotekniske industrien vil innebære et spesielt problem for Norge –. Både innenfor den tyngre kraftutstasjonsindustrien og innenfor telekommunikasjon, er de norske bedriftene eid av multinasjonale selskaper – med tilsvarende virksomhet i de fleste europeiske land.

Konsernledelsen i disse selskapene har sannsynligvis ingen egeninteresse av å utvide sin virksomhet i Norge. En liberalisering vil

antakelig heller resultere i at de vil søke å dekke det norske marked fra større enheter de allerede har i andre land og foreta en tilsvarende slanking/eventuelt spesialisering av sine norske bedrifter.»

Innmeldingen i EØS ble dødsstøtet for denne viktige bransjen.

4.4 Kapitalflukt vi ikke kan hindre

Med fri kapitalflyt over grensene ville det være viktigere enn før at vi gjennom konsesjonslover kunne kontrollere utenlandske oppkjøp av norske arbeidsplasser. Og at vi kunne stille vilkår for hvordan utenlandske eiere skal drive bedriften.

Med fri kapitalflyt over grensene ville vi ha trengt strengere kontroll med utenlandske eiere enn før – ikke fordi utenlandske kapitalister er «verre» enn norske, men fordi konsern med basis i utlandet ofte vil følge andre strategier overfor sin virksomhet i Norge enn konsern med basis i Norge.

Den frie kapitalflyten fører nok ikke til oppkjøp av norske bedrifter på brei front. Men «godbitene», bedriftene med særlig gode utviklingsperspektiv, er i fare. De er interessante både når de kan utvikles videre – og når de står i veien for konkurrerende «godbiter» i andre land.

Norske bedrifter er i europeisk sammenheng billige. Aksjekursene er lave i forhold til realverdiene. Med de kapitalmengdene som er i omløp innen EU, kan strategisk viktige deler av norsk næringsliv havne på utenlandske hender.

4.5 Hjemfall og arvesølv – så vidt vi beholdt

Konsesjonsloven av 1917 (Lov om erverv av vannfall, bergverk og annen fast eiendom, m.v.) innførte den såkalte hjemfallsretten. Den innebar at når private eiere fikk konsesjon på å bygge ut vannkraft, ville konsesjonen gjelde i 60 år. Etter det skulle vassdrag og produksjonsutstyr tilfalle staten. Offentlige utbyggere som kommuner og fylkeskommuner fikk derimot konsesjon på ubegrenset tid.

Denne konsesjonsloven sikret nasjonal kontroll over viktige norske naturressurser, og var samtidig av avgjørende betydning for industriutviklingen i Norge.

ESA, det organet som overvåker EØS-av-

talen, reagerte på denne ordningen fordi den forskjellsbehandler kraftverk eid av private og kraftverk eid av kommuner og fylkeskommuner.

Norges offisielle standpunkt har vært at konsesjonsreglene for kraftverk og reglene om hjemfall ligger utafor EØS-avtalen. «Denne avtale skal ikke på noen måte berøre avtalepartenes regler om eiendomsretten» står det i EØS-avtalens artikkel 125.

ESA stevnet i juli 2006 Norge inn for EFTA-domstolen og krevde at private utbyggere måtte likestilles med offentlige. Etter harde og lange forhandlinger fant Stoltenberg II-regjeringen fram til et kompromiss som innebar:

- At private eiere ikke lenger vil kunne få konsesjon på å bygge eller kjøpe vannkraftverk. Unntaket er såkalte småkraftverk.
- At vannfall som er hjemfalt til staten ikke lenger vil kunne selges tilbake til gamle eller nye private eiere.
- At private ikke lenger kan kjøpe mer enn 1/3 av offentlig eide kraftverk.

Dermed var hjemfallsretten berget – i hvert fall inntil videre. Det siste punktet om at private kan kjøpe inntil 1/3 av offentlig eide kraftverk kan på sikt føre til at private selskap kommer inn som eiere av en betydelig del av norsk vannkraft. De som for tida har mest kapital til å kjøpe seg inn, er store svenske og tyske energikonsern.

4.6 Eksportkablene truer industrien

Norges nest største eksportnæring er kraftkrevende industri, med 11 000 arbeidsplasser og 25 bedrifter spredt landet rundt fra Salten til Lillesand. I tillegg kommer mineralindustrien, Rockwool og Glava, papirindustrien og den petrokjemiske industrien. Ikke bare eksportinntektene, men også Norge ville sett helt annerledes ut uten. Dette er ryggraden i norsk industri og avgjørende for det sterke distriktsnorge vi kjenner.

For smelteverk og aluminium ligger kraftandelen på 40 prosent av kostnadene. I nesten alle bedriftene er kostnadene til kraft høyere enn til arbeidskraft. Det er ingenting som betyr mer for ryggraden i norsk industri enn langsiktig tilgang på elektrisk kraft til konkurransedyktig pris.

Framsente politiker så at våre norske fossefall ble kjøpt opp. De innførte konsesjonslovene, krafta var til låns, men etter 60 år falt fossefallene vederlagsfritt tilbake til staten. Den samme tanken lå bak da vi fant oljen. Mens Danmark lot det private selskapet AP Møller få oljen, så sier petroleumslovens §1 at oljen er hele folkets eiendom. Utenlandske selskap kunne både lete og utvinne, men de måtte bidra til å bygge opp en norsk leverandørindustri, støtte norsk forskning og basene ble lagt der Stortinget bestemte. Statoil ble bygd opp og staten tok en direkte eierandel gjennom SDØE (Statens direkte økonomiske engasjement). **Hadde Norge funnet oljen etter at EØS-avtalen ble inngått, ville ikke noe av dette vært mulig. Det ville blitt rammet av EUs konkurranseregler.**

4.6.1 Fra konsesjoner og kraftkontrakter til EØS

Etter krigen ble konsesjoner erstattet med stortingsbestemte kraftkontrakter med en varighet på 40 til 60 år. Det var samfunnskontrakter der bedriftene fikk langsiktige kraftavtaler mot å holde driften i gang og bidra til lokalsamfunn. Nesten alle kontraktene løp ut mellom 2005 og 2011.

Før 1991 dekket hvert kraftselskap sitt område og bestemte prisen. I 1991 fikk vi energiloven som gjorde elektrisk strøm til en vare. I 1993 ble Statkraft delt i Statnett og Statkraft. I 1996 ble den nordiske kraftbørsen Nord-Pool etablert. Innenfor EØS-avtalen, som ble innført 1. januar 1994, er ingenting av dette mulig å reversere.

I 1999 la energiminister Arnstad fram forslag om å videreføre de stortingsbestemte kraftavtalene. Men siden ESA (overvåkningsorganet for EØS-avtalen) krevde at de skulle baseres på markedspris, var det ikke mulig å få på plass avtaler som industrien kunne leve med. Resultatet var en industri der investeringene stanset opp. Nedleggelsene kom etter hvert som kraftkontraktene gikk ut, Lilleby i Trondheim, Meråker i Nord-Trøndelag, Hafslund i Østfold.

Fagbevegelsen og Naturvernforbundet var i 1999 enige om at kraftkrevende industri burde være i Norge. Nedlegging ville føre til oppbygging av industri i andre land med mye høyere klimagassutslipp. Til gjengjeld for stortingsbestemte kraftkontrakter til

konkurransedyktig pris måtte industrien forplikte seg til å investere i høyest mulig grad av energigjenvinning og energieffektivitet, og være villig til skru ned produksjon ved strømkrise.

Resten av industrien ble berget av at vi mot alle tips fikk et nordisk overskudd av kraft og fallende kraftpriser akkurat i tide. Vi fikk en ny vår med investeringer. Hydro gikk bort fra sin nedleggingslinje der både Karmøy og Høyanger var lagt på dødsleiet. Det investeres nå tungt på Kyrksæterøra, Karmøy og Tyssedal.

NVE (Norges vassdrags- og energidirektorat) har lagt fram sin analyse av kraftmarkedet fram til 2030. Kraftoverskuddet i Norden vil øke fra 5 TWh i 2016 til 27 TWh i 2030. Det er godt nytt for alle oss som er opptatt av norsk industri og en grønn framtid. Strømpris er vårt viktigste og kanskje eneste konkurransefortrinn. Tilstrekkelig med strøm er helt nødvendig for å lykkes med det grønne skiftet i transportbransjen, ikke bare for privatbiler, men også for ferjer, tog og nytte transport.

Dagens kraftkontrakter er ikke offentlige, men det er antatt at få har varighet lenger enn 2026 og at mange bedrifter har en stor andel på spotmarkedet for kraft. Med dagens kraftoverskudd og lave strømpriser lever industrien godt både nå og fram til 2025 når de første eksportkablene er i drift. Men dette er en svært kapitaltung bransje der store investeringer krever langsiktighet. Det begynner nå å nærme seg at tidshorizonten er for kort til de virkelig store investeringene.

NVE mener kraftprisen vil øke med 30 prosent fram til 2030. Det er to årsaker til dette: utbyggingen av eksportkabler og økning i kvotepris på CO₂. Så lenge det er tilbud og etterspørsel som bestemmer kraftprisen, ligger det i sakens natur at det er stor forskjell på pris med et overskudd på 25 TWh og når alt kan eksporteres til et marked med langt høyere pris. Norge gir godvillig fra seg vår viktigste konkurransefordel. Vi gir fra oss selve motoren i en grønn omlegging.

4.6.2 Total strømpris i Norge kan bli høyere enn i EU

Mens våre forfedre og de som bygde landet så på strøm som et middel for industrialisering, arbeidsplasser og eksportinntekter, er det nå oppfatninga av strøm som en hvilken

som helst vare som vinner fram. Øker strømprisen med 20 øre, er det 28 milliarder i økt fortjeneste. Kombinert med at Norge igjen kan bli den beste gutten i EU-klassen ved å legge døra åpen for EUs femte frihet, fri flyt av energi over landegrensene.

Kan norsk industri sikres når eksportkablene er bygd? Nei, når kablene er bygd så er det kun ved nasjonal strømkrise Norge kan hindre eksport og dirigere strømmen. Alt annet rammes av EUs konkurranseregler. Dette er det enighet om mellom tilhengere og motstandere av EØS-avtalen.

Når du leser av strømregninga så vil du oppdage at nettleia er like høy som strømregninga. Og den utbygginga av strømmettet som er nødvendig for å bringe strømmen fram til eksportkablene skal ikke betales av de utenlandske kundene. Den skal vi, norske forbrukere og industri, betale. Kostnaden er beregnet til mellom 80 og 140 milliarder kroner. Den vil føre til en økning av nettleia i Norge på 5 til 6 øre. Dette kommer i tillegg til den strømprisøkninga NVE har beregnet.

Dersom sjølve strømprisen blir lik, så er det nettleia som avgjør hvem som blir vinnere eller tapere i det europeiske kraftmarkedet. Det er vanskelig å finne ut av hvordan nettleia fungerer i EU-land, men Norge er et svært dyrt land å bygge ut og vedlikeholde nettet. I det land som fra naturens side er velsignet med mest miljøvennlig kraft, kan vi ende opp med den høyeste strømprisen totalt.

4.6.3 Grønt batteri i EUs energiunion

Økt eksport av kraft er ikke energieffektivt. Energitalpet på selve eksportkabelen er 5 prosent, i tillegg opp til 10 prosent etter hvor strømmen kommer fra i Norge. Skal det først eksporteres strøm, er det mye mer energieffektivt å gjøre det i form av aluminium eller smelteverksprodukter. Det gir også arbeidsplasser, levende lokalsamfunn og eksportinntekter.

En av inntektsmulighetene som ligger bak eksportkablene er muligheten for ikke bare å selge energi, men å selge *effekt*. Hele satsinga på toveismålere til 8 milliarder kroner er laget for et slikt effektmarked. Norge har store vannmagasin som kan lagre kraft. Det er ideer om å bruke lave strømpriser om

natten til å pumpe vann opp i magasinene for så å selge strømmen dyrere tilbake under effekttoppene på morgen og ettermiddag.

Dette krever en helt annen kjøring av vannmagasin enn i dag. Effekten må bygges opp ved å installere flere og større turbiner og utvide tunneler. Mer effekt betyr større skille mellom høy og lav vannføring i elver og fosser og større skille mellom høy og lav vannstand i magasinene. Det krever svært konfliktfulle endringer av dagens konsesjoner.

Det er først og fremst vindkraft og solenergi som fører til behov for lagring og økt effekt. Skal EUs plan om 27 prosent fornybarandel i 2030 nås, er det en enorm lagringskapasitet som må utvikles. Det jobbes med teknologier for energilagring gjennom batterier, hydrogen, komprimert luft eller vann. Norges vannmagasin er store i norsk målestokk, men de blir svært små og lite påaktet i EUs debatt om fornybarsamfunnet.

EU vil sikre seg den direkte styringa over strøm som passerer landegrensene. ACER, EUs energibyrå, har til nå bygd på konsensus eller vedtak med kvalifisert flertall. Med EUs vinterpakke, som nå er til behandling, skal byrået kunne fatte bindende vedtak med simpelt flertall. Regjeringen ønsker å underordne Norge ACER via myndighetsoverføring til ESA.

Det vil være kritisk for norsk industri og strømpriser til norske forbrukere om eksportkablene blir bygd. ACER har samtidig stor innvirkning på Norges energisikkerhet. Energibyrået har nok en annen terskel for når det er strømkrise i Norge enn EU. De vil nok si at da må strømprisene bli så høye at strømmen går nordover av seg sjøl.

4.7 EØS, havbruk og fiskeri

4.7.1 De fire friheter og fiskerinæringen

Det har vært en – nærmest mytisk – sannhet at EØS-avtalen ikke berører fiskeri. Dette er sagt så mange ganger at folk flest tror på myten, og formidler den videre. **Sannheten er at EØS-avtalen strekker sine lange «tentakler» inn i fiskerinæringen som i høyeste grad er «berørt».**

Parallelt med EØS-forhandlingene (1991-92) og forhandlingene om medlemskap (1993-94) har det skjedd mange EU-tilpassninger av den norske fiskeripolitikken. Noen av dem ville vært en konsekvens av EØS-med-

lemskapet, andre ble gjort for å foregripe et EU-medlemskap som det ikke ble noe av.

Råfiskloven av 1951 ga salgslag monopol på førstehandsomsetningen av de fleste fiskeslag. Siden salgslaga kunne sette en minstepris, hadde fiskerne stor makt i forhold til foredlingsbedriftene. Råfiskloven ble i 1992 endra slik at salgslaga ikke lenger kan bestemme hvem som har rett til å være fiskekjøper. Det er det nå Fiskeridirektoratet som avgjør. Også andre endringer undergraver den innflytelsen fiskerne har hatt over egen næring.

Tilvirkerloven, som regulerte annen-håndsomsetningen, er opphevd, og *fiskeeksportloven* er endra slik at det nå er fri adgang til å eksportere fisk. Tidligere ble det eksportert i regi av eksportutvalg for ulike fiskeslag og fiskeprodukter.

Sjøgrenseloven ble endra slik at utenlandske fiskebåter får levere fisk i Norge på samme vilkår som norske. Tidligere var det bare i særlige tilfelle at de kunne få levert fisk i Norge.

EØS-avtalen med sine fire friheter gjelder fullt ut i fiskerinæringen på land, for industri, foredling og også fiskeoppdrett samt i fangstleddet, med mindre Norge har sikret seg evigvarende unntak. De to unntak Norge har fremforhandlet gjelder unntak fra etablerings- og investeringsfriheten.

Utlendinger kan ikke kjøpe opp norske fiskefartøy eller etablere seg i norsk fiske med egne fartøy. Det kan heller ikke skje selv om utlendinger kjøper opp norske mottaksanlegg eller fiskeindustri som eier fiskefartøy. Hvis så skjer, kan departementet bestemme at kjøper må selge fiskefartøyet.

Men ellers gjelder de fire frihetene under EØS. Dette betyr for eksempel at mannskaper i fiskefartøy er underlagt reglene om fri flyt av arbeidskraft, noe som sakte men sikkert fører til at «dyre» (les fagorganiserte) fiskere – enten medlemmer i Norsk sjømannsforbund eller i mannskapsseksjonen i Norges Fiskarlag – blir erstattet av stadig flere utlendinger uten tariffavtale.

Denne utviklingen har nå kommet langt. Snart er fiskefartøyene like fristilt fra norske bemanningsregler og tariffes som norsk skipsfart på NIS-register. Dette er EØS-bestemt og intet Norge kan rå med innenfor «handlingsrommet».

4.7.2 ESA svekker styringa over

oppdrettsnæringa

Oppdrettsloven ga adgang til å prioritere lokale eiere når nye konsesjoner skulle deles ut. ESA innvendte i oktober 2000 at slike hensyn er i strid med EØS-avtalens regler om fri etableringsrett. Jagland-regjeringen argumenterte med at fiskeoppdrett lå utafor EØS-avtalen og at kravet om lokalt eierskap ikke diskriminerte etter nasjonalitet. Men regjeringen førte ikke uenigheten videre til EFTA-domstolen. Den bøyd seg for ESA ved å ta hensynet til lokalt eierskap ut av den akvakulturloven som fra januar 2006 avløste oppdrettsloven.

Akvakulturloven bestemte at oppdrettselskaper kunne eie inntil 15 prosent av den samlede mengden oppdrettsfisk i Norge uten noen tillatelse fra Fiskeri- og kystdepartementet. På nærmere vilkår og etter tillatelse fra departementet kunne inntil 25 prosent av oppdrettsfisken eies av samme eier.

Det norske sjømatelskapet Marine Harvest klagde i oktober 2010 den norske loven inn for ESA. Marine Harvest er verdens største selskap innen lakseoppdrett, og hadde den gang 216 konsesjoner og sto for 22 prosent av lakseoppdrettet i Norge.

Fiskeri- og kystdepartementet argumenterte med at de norske eierskapsbegrensningene måtte til for å sikre småselskapenes plass i oppdrettsnæringen. **Men ESA godtok ikke at målet om en oppdrettsnæring med både små og store selskaper rettferdiggjorde unntak fra markedsfriheter som fri kapitalbevegelse og fri etableringsrett.**

4.8 Offentlige tjenester og velferd

EØS-avtalen medfører privatisering, undergraver faglige rettigheter og truer fundamentet for den norske velferden, heter det i vedtaket som ble fattet på kongressen til Fellesorganisasjonen i mars 2015.

4.8.1 Mister 1,3 millioner i pensjon

Inger Synnøve Bratt var et av ofrene da regjeringen sørget for at Forsvarsbygg satte renholdet ut på anbud. ISS overtok alle ansatte, det var en virksomhetsoverdragelse. Inger Synnøve er 59 år, for gammel til å få privat AFP. Det er ikke lett å være lavtlønt renholder og vite at du trolig ikke lenger har rett til å gi deg ved 62 år og tape en million i pensjon.

Inger Synnøves pensjon kunne vært reddet på to vis. Enten ved at videreføring

av pensjonsrettigheter var inne i lov om virksomhetsoverdragelse. Lønn skal videreføres, hva er vel mer naturlig enn at det samme gjelder pensjon?

Eller ved at det var tatt inn i forskrift om offentlige anskaffelser at det kreves pensjon på linje med offentlig pensjon når offentlige tjenester settes ut på anbud.

Så hvorfor er ikke en så vesentlig del av lønn og framtid som pensjon med?

I 2008 innførte Stoltenbergregjeringa ILO-94 i norsk lov gjennom en forskrift til lov om offentlige ansettelser. Det ble vedtatt at ansatte hos leverandører og underleverandører «har lønns- og arbeidsvilkår som ikke er dårligere enn det som følger av gjeldende landsomfattende tariffavtale eller det som ellers er normalt for vedkommende sted og yrke.»

Med denne ordlyden ville Inger Synnøve hatt en sterk sak. Samme ordlyd er i friskoleloven og der vant Utdanningsforbundet en sak som nettopp gjaldt at pensjon måtte være på linje med offentlig pensjon i privatskolen Birralee. Skolen ble pålagt en pensjonsordning som ga pensjon på linje med offentlig pensjon. Men ordlyden ble siden endret slik:

«På områder dekket av forskrift om allmenngjort tariffavtale skal oppdragsgiver stille krav om lønns og arbeidsvilkår i samsvar med gjeldende forskrifter. På områder som ikke er dekket av forskrift om allmenngjort tariffavtale skal oppdragsgiver stille krav om lønns og arbeidsvilkår i henhold til gjeldende landsomfattende tariffavtale for vedkommende bransje. Med lønns og arbeidsvilkår menes i denne sammenheng bestemmelser om minste arbeidstid, lønn, herunder overtidstillegg, skift- og turnustillegg og dekning av utgifter til reise, kost og losji i den grad slike bestemmelser følger av tariffavtalen.»

Her er det gjort to grunnleggende forandringer. **Gjennomsnittslønn er erstattet med minstelønn, og det er angitt nøyaktig hva som ligger i lønns- og arbeidsvilkår. Pensjon er borte. Dette skjedde etter press fra ESA.** Forskriften måtte følge utstasjoneringdirektivet og ikke ILO 94 som var gjengitt nøyaktig i opprinnelig formulering.

ESA presset regjeringen til å ta fra Inger Synnøve en million i pensjon.

4.8.2 Lov om virksomhetsoverdragelse

Loven ble innført i 2006 som en direkte oppfølging av et EU-direktiv. Direktivet gjorde unntak for pensjon. Men både departement og Storting mente at også pensjon skulle videreføres, og det ble tatt inn i loven. Men de laget en merkelig formulering som undergravde hele ordningen. Det var tilstrekkelig at vedkommende ble tatt inn i eksisterende avtale ved bedriften som overtok virksomheten. Det betyr at videreføring av en ordning som garanterer 66 prosent av lønna i pensjon kan erstattes av en minimums innskuddspensjon med 2 prosent av lønna i årlig innbetaling. Komiteens flertall – AP, SV og SP – var uenig i dette og uttalte:

«Flertallet ber Regjeringen arbeide videre med lovbestemmelser som begrenser arbeidsgivers mulighet til å gjøre eksisterende pensjonsordninger gjeldende for overførte arbeidstakere der dette gir pensjonsordning med like bra dekning eller ytelse for de overførte arbeidstakere som de hadde fra før.

Komiteen mener at reglernes formål og arbeidstakernes behov for å få videreført sine pensjonsrettigheter, tilsier at pensjonsordninger bør likestilles med andre lønns- og arbeidsvilkår ved virksomhetsoverdragelser.»

Siden denne loven er innføring av et EU-direktiv vil Inger Synnøve møte EU-retten når hun prøver å få videreført pensjon. Det samme vil Stortinget om de vil endre loven slik flertallet ønsket ved innføringen. Om Stortinget strammer inn loven slik at de virkelige pensjonsrettighetene blir videreført, vil det fort kommet i konflikt med EUs frie etableringsrett og EUs konkurranseregler.

4.8.3 Anbud og private barnehager

I 2014 kjøpte det offentlige inn varer og tjenester for 461 milliarder kroner. Ideelle organisasjoner er en bærbjelke i norsk velferd. Stortinget vedtok ny lov om offentlige anskaffelser 17. juni 2016 med innføring fra 1. januar 2017 etter at EU vedtok tre nye direktiv. Det er ikke lenger mulig å begrense

anbudskonkurransen på enkelte offentlige tjenester til ideelle organisasjoner.

Fra 2004 til 2014 økte de 25 største aksjeselskapene salget av barneverntjenester fra 350 millioner til 2,5 milliarder kroner. Mange jublet da Oslo kommune inviterte bare ideelle organisasjoner på en anbudsrunde for en rammeavtale for 40-60 plasser i barnevernet. NHO gikk på vegne av 7 selskap til sak mot Oslo kommune. De tapte. Men NHO truer med å bringe saken inn for ESA. Siden anbudet er sendt ut før den nye loven trådte i kraft kan Oslo Kommune ha en god sak. Men hva med framtiden?

Norske barnehager er den mest privatiserte velferdstjenesten i Norden. Halvparten er private, og 80 prosent av disse er kommersielle. I Oslo har byrådet vedtatt, etter avtale med Rødt, at alle nye barnehager skal være kommunale. Kommuneadvokaten i Oslo mener avtalen om at alle nye barnehager skal være i offentlig regi eller drevet av ikke kommersielle er ulovlig. Hans syn er at det ikke kan skilles mellom kommersielle og ideelle. Her kommer også den frie etableringsretten i EØS-avtalen på banen.

4.8.4 Når kommunen er i konkurranse – analysesenteret i Trondheim

Svært mange kommunale tjenester er også ute på det kommersielle markedet. Det gjelder renovasjon, busstrafikk, laboratorier, matservering. Det handler om å utnytte stordriftsfordeler og være i kontakt med markedet for å sikre at utstyr, kvalitet og kompetanse følger med utviklingen. Tjenestene er som oftest rimeligere enn de kommersielle, og det holder kommunens utgifter nede.

Analysesenteret i Trondheim eies 100 prosent av kommunen. Senteret tar alle vannprøver, driver opplæring og er der når det er bekymring om matkvalitet og forurensetning. De kjenner de lokale forholdene. Men laboratoriet er helt avhengig av å delta på det kommersielle markedet. Både for å få volum nok, følge med i utviklingen, sikre at utstyr oppdateres og tiltrekke seg fagfolk.

Kommunen ble klaget inn for ESA av Europas største labselskap, EUROFINS. Ikke bare én, men to ganger. Kommunen sto i mot, politikerne lot seg ikke presse. Men det kostet tid og penger. Kommunen ble tvunget

til å omorganisere, og det krevde 10 millioner fra kommunekassa. Og ESA har fortsatt ikke gitt seg helt. Trondheim kommune er stor og tålte så vidt presset. En mindre kommune gir seg lenge før.

4.8.5 Bemanningsbyråene gjør kommuner sårbare

I årene 2012 til 2015 brukte norske kommuner 3,2 milliarder kroner på å leie inn fra bemanningsbyrå bare i helsevikarer. Fra 2005 til 2009 var det en eksplosiv økning. Eksempelvis var det 600 sykepleiere, jordmødre og helsesøstre i bemanningsbyrå i 2005, fire år senere var det 3300. 84 prosent av sykepleierne kom fra utlandet, flest fra Sverige. Antallet utleiebyrå i helsesektoren doblet seg fra 67 i 2004 til 134 i 2009. Etter finanskrisa var det stillstand en periode, men nå øker bemanningsbransjen på nytt i kommunene.

Det har vært en lang rekke skandeler som har endt med at avtalene sies opp, den mest kjente er Adeccoskandalen i Oslo. Konstali Helsenor mistet sine kontrakter med Trondheim kommune i 2010 etter en rekke grove brudd på arbeidsmiljøloven. Orange Helse er sagt opp i Bergen og i tre av fire helseforetak. Bergen kommunes rapport om Orange Helse konkluderte slik:

- Usikkert om de utenlandske ansatte tilfredsstiller krav til norsk språkkunnskap.
- Ansatte har ikke fått timelønn etter tariff, eller utbetalt tillegg for bakvakt og delt dagsverk.
- Usikkert om ansatte har fått riktig overtidspålegg. Ved to tilfeller fant kommunen at ansatte jobbet dobbelvakter uten å få kompensert overtid.
- Brudd på bestemmelser om arbeids- og hviletid, og systematiske avvik når det gjelder daglig arbeidsfri og søndagsfri.
- Ansatte har fått munnkurv om lønn, arbeidstid og arbeidsforhold.

Dette er ikke uheldige utslag, det er bemanningsbyråenes vesen. De fleste ansatte bor i sitt hjemland og er interessert i å jobbe mest mulig når de er i utlandet. Sjøl om de ligger på laveste tillatte lønn i Norge, tjener de godt i forhold til å være hjemme. I tillegg har de en svak stilling. Protesterer de så er det ikke flere oppdrag. De blir ikke en del av arbeidsfellesskapet på jobben og er svært

vanskelig å organisere.

Ledelsen i Fellesforbundet åpner nå for forbud mot bemanningsbyrå i bygningsbransjen, det er ikke mindre aktuelt i helse og omsorg. Bemanningsbransjen undergraver respekten for arbeidsmiljøloven og tariffavtalens bestemmelser om arbeidstid, overtid og tillegg for ubekvem arbeidstid. Den erstatter tidligere praksis med egne vikarer som er ansatt og etter hvert kan bli faste. Den undergraver lærlingeordninger og ødelegger for kommunale poolordninger som sikrer faste ansettelse.

Hele hensikten med EUs vikarbyrådirektiv var å få anerkjent bemanningsbransjen som likestilt med faste ansettelse i en bedrift. Så fagbevegelsens stadig sterkere krav om forbud og gjenreiseing av offentlig arbeidsformidling vil få et hardt møte med EØS-avtalen.

4.8.6 Differensiert arbeidsgiveravgift

Differensiert arbeidsgiveravgift er et viktig virkemiddel for å opprettholde arbeidsplasser i distriktskommunene. I Norge er arbeidsgiveravgifta inndelt i fem grupper: 0 %, 5,1 %, 6,4%, 10,6 % og 14,1 %. Ordningen har overlevd EØS-avtalen, men ikke uten varige sår. Det er spesielt distriktskommuner sørpå som har fått økt avgift. I tillegg er viktige distriktsnæringer som energi og transport pålagt full avgift over hele landet.

Hvert syvende år lager EU nye regler som bestemmer avgiftens framtid. Sist skjedde det i 2012. Alt i alt ble det da 1 milliard mindre i avgiftslette. Denne gangen gikk det ut over finans, energi og transportnæringa, som måtte betale full arbeidsgiveravgift på 14,1 prosent uansett hvor de er lokalisert. Spesielt transport er en stor distriktsnæring som nå ikke lenger har noen grunn til å holde fast på sin lokale kommune som tilholdssted.

4.9 Et mer konkurranseutsatt samfunn

Ideen bak EUs indre marked, og dermed bak EØS, er at konkurransen på markedene for varer, tjenester, kapital og arbeidskraft skal gjøre all produksjon mer effektiv ved å tvinge næringslivet til omstilling. På felt etter felt tvinger EØS-forpliktelsene hardere konkurranse inn i det norske arbeidslivet. Slik er det i Norge på grunn av EØS. Slik er det overalt i EU på grunn av markedsfrihetene og konkurransen på det indre markedet.

Ikke på noe punkt øker EØS-avtalen norsk handlefrihet til å gripe inn mot uheldige virkninger av markedskonkurransen.

Dette er den grunnleggende svakheten ved EØS-avtalen. Verken i Norge eller i noe EU-land er mangel på fri flyt av varer, tjenester og kapital noe viktig samfunnsproblem.

Slik er det i alle land som omfattes av det indre markedet. En sentral del av det vi i Norge kaller EØS-debatt, er i EU-land en debatt om markedsliberalismen på det indre markedet. Det største demokratiproblemet både ved EØS og ved det indre markedet er at denne markedsliberalismen er låst fast i en EU-traktat som bare kan endres hvis alle EU-regjeringene er enige om det.

EØS gjør Norge til et langt mer konkurranseutsatt samfunn. Under EU-kampen i 1972 var bare hver femte industriarbeidsplass i Norge utsatt for reell konkurranse fra utlandet. Andre næringer var med få unntak (utenriks skipsfart og fiskeriene) skjerma mot utenlandsk konkurranse. Konkurransen i EØS og EUs indre marked setter spor i arbeidslivet: på arbeidsmiljø, på lønnsvilkår, på bruken av skiftarbeid og overtid, på tryggheten for å beholde jobben.

I EØS er jordbruksbasert næringsmiddelindustri eneste norske industribransje som er skjerma mot slik konkurranse. I tillegg er viktige servicenæringer åpna for full utenlandsk konkurranse. Arbeidsplasser innen bank, forsikring, post, tele og innenlands veitransport og flytrafikk må tåle en konkurranse de har vært skjerma mot.

Mye tyder på at denne politikken skaper langt flere sosiale problem enn den løser. Økt konkurranse betyr raskere omstilling, høyere ytelseskrav, mer utrygge ansettelsesforhold, flere nedleggelse, mer pendling, mer uføretrygging, mer førtidspensjonering og flere arbeidsløse.

Økt konkurranse betyr flere mennesker i utrygge jobber. Økt konkurranse kan derfor ramme også dem som isolert sett er «vinnerne» i kampen om jobbene: klimaet i arbeidslivet blir tøffere for alle. Det betyr at stadig flere av oss bare kan være i jobb hvis jobben vi er i, tåler denne skarpe konkurransen. Og hvis vi sjøl tåler konkurransen.

På kort sikt fins det bare én effektiv motstrategi: det er å sørge for at det fins arbeidsplasser som ikke er utsatt for så nådeløs konkurranse. Det er i de skjermede

34 EØS-meldingen

næringene vi kan sikre «arbeid for alle». Det er bare der vi kan sørge for at vi deler arbeid og inntekt på en slik måte at det blir jobber nok også til dem som ikke kan leve opp til ytelseskrava i markeds konkurransen. EØS drar oss i Norge i feil retning. Stadig færre arbeidsplasser kan skjermes mot konkurranse.

5 Sprekker det sosiale grunnfjellet?

5.1 Ulikhetene vokser i Norden

Nordiske land blir mer og mer lik andre land i det krisevridde Europa:

- Hvis ulikhetene i Norden øker i samme fart som de har gjort de siste åra, vil Norden i 2030 ha like stor ulikhet som Frankrike
- Hvis ulikhetene i Norden øker i samme fart som i Sverige de siste åra, vil Norden i 2030 ha like stor ulikhet som Italia.

Dette ble de sosialdemokratiske lederne og LO-lederne i Norden konfrontert med da et omfattende nordisk forskningsarbeid (Nordmod 2030) ble lagt fram på Sørmarka 11. november 2014.

Forskningsmiljøer i fem nordiske land sendte et kraftig varsko til alle som har trodd at nordiske samfunn lett kan ta vare på særtrekk som små forskjeller mellom folk, arbeid til nesten alle og et oversiktlig organisert arbeidsliv.

Slik er det ikke lenger. **Forskjellene øker, flere av oss går uten arbeid og av dem som har en jobb å gå til, har stadig færre det som kan kalles «ordnede lønns- og arbeidsforhold».** Og enda verre: Motkreftene til denne utviklingen kan komme til å svekkes og utmanøvreres så raskt at de ikke kan hindre at det ender med ras som endrer nordiske samfunn til det ugjenkjennelige.

Det er særlig fem forhold som Nordmod-forskerne følger med stigende bekymring:

- Andelen i jobb avtar. Arbeidsløsheten i Norden er høyere enn i Tyskland og Storbritannia.
- Organisasjonsgraden i Norden synker. En stadig mindre del av arbeidstakerne er medlem av en fagforening.
- Tariffdekningen synker også. En stadig mindre del av arbeidstakerne får sine lønns- og arbeidsvilkår bestemt av en tariffavtale.
- Ulikhetene i samfunnet øker. De rikeste rykker fra i toppen, og de fattigste blir fattigere.
- Godt etablerte, universelle velferdsordninger flises opp og erstattes av behovsprøvde ordninger.

Norden har fortsatt de minste ulikhetene i Europa, og de sosiale virkningene av kriseut-

viklingen er mildere enn i mange EU-land. Det skyldes mange forhold: at arbeidsløsheten er lavere, at flere er i jobb – og at det er lettere å finne en ny jobb om en mister den forrige.

En annen grunn er at den nordiske fagbevegelsen har større innflytelse på samfunnsutviklingen enn i de fleste EU-land. En kombinasjon av sentrale tariffoppgjør og forbundsvise oppgjør som vanligvis er godt koordinerte, fastlegger viktige trekk ved samfunnet langt utover lønns- og arbeidsvilkår. På mange arbeidsplasser har vi fagforeninger som vaktbikkjer for et arbeidsliv med anstendige standarder.

Men mye av dette er svekket så mye at ulikhetene i nordiske land øker raskere enn i de fleste andre land i Vest-Europa. Norden er derfor mer lik andre europeiske land enn for 25 år sia.

Tre av de nordiske land er medlemmer av EU – og to av EØS. I arbeidslivet griper EU-systemet inn på samme måte i alle våre land:

- Fagbevegelsen og avtaleverket svekkes ved at «markedet gjør jobben under beskyttelse av EU-domstolen», fremgår det av forskningen.

- «prominente nordiske tvistesaker i EU-domstolen ... har bidratt til rettsliggjøring av saker som tidligere gjerne ble løst forhandlingsveien eller gjennom politiske kanaler.»

- «Siden arbeidsgiverne har kunnet påkalle EU-retten for å fremme sine interesser i tvister med fagbevegelsen, har forholdet til EU-retten blitt en økt kilde til konflikt mellom partene.»

5.2 Hvor krisevridd blir fagbevegelsen i EU?

Som det omtales i del 2, har EU-statene samme markedsadgang til EU-markedet som Norge – og de må finne seg i at EU-regler har samme forrang framfor nasjonale lover for arbeidslivet, framfor tariffavtaler og framfor ILO-konvensjoner.

Men som det også står: I de fleste EU-statene er de økonomiske og sosiale virkningene av denne forrangingen langt mer dramatiske enn i Norge. Det er mange grunner til det.

Arbeidsløsheten er høyere, færre er i jobb, færre er fagorganisert, og fagbevegelsen har mindre innflytelse og svekkes stadig.

Men hvorfor svekkes fagbevegelsen og hvorfor er færre i jobb? En stigende strøm av undersøkelser og forskningsbaserte analyser har gitt seg i kast med slike spørsmål.

Forskningsinstituttet til Euro-LO, ETUI, har de siste åra gitt ut et titalls forskningsrapporter og oppsummeringer av forskningsbasert materiale som dokumenterer ulike sider ved situasjonen til fagbevegelsen i EU. Alt kan hentes ned på nettstedet www.etui.org.

EUs eget arbeidslivsinstitutt Eurofound i Dublin følger også omhyggelig situasjonen for fagbevegelsen både på EU-nivå, i de enkelte EU-land og i de enkelte bransjer.

Mange andre forskningsmiljøer har også engasjert seg i å kaste lys over de utfordringene som europeisk fagbevegelse står overfor. Det gjelder institutter og forskningsmiljøer i London, WSI og IMK i Düsseldorf, Friedrich Ebert-stiftelsen i Bonn og Berlin, det samfunnsfaglige Max Planck-instituttet i Köln, forskningsmiljøet rundt Forba i Wien og mange enkeltforskere ved universiteter og institutter rundt om i Europa.

Også Europarådet går innom hvordan faglige rettigheter må verges mot innstrammingspolitikken og viser til den uløste kompetansekonflikten mellom Den europeiske menneskerettsdomstolen i Haag og EU-domstolen i Luxemburg når det gjelder rettigheter for arbeidstakere.

De tre store fagbevegelsene i Sverige, LO, TVÅCU og SACO følger nøye med hvordan faglige rettigheter angripes og svekkes av EUs regelutvikling og krisepolitikk. Det bildet de gir er vesensforskjellig fra det norske LO formidler. Følg for eksempel nettstedet facklig.eu! Også den svenske Europaportalen se.er.langt.mindre.eu-from.enn.den.norske.europaportalen.no, men så drives den av partene i arbeidslivet i Sverige og ikke av regjeringen som i Norge.

Hva finner så forskerne så ut? Her er en hyperkort gjengivelse av en del viktige konklusjoner:

«To store opplegg for sterkere europeisk integrasjon har svekka fagbevegelsen og ansattes faglige rettigheter. Det var overgangen til «det indre markedet» og utvidelsen med nye medlemsland østover og

sørøver. Begge deler ga markedsaktørene nye insentiver og nye strategiske muligheter til å utfordre og til å unngå transnasjonale og nasjonale reguleringer av arbeidslivet.»

«Den avregulering og liberalisering som fulgte opp dannelsen av det indre markedet og utvidelsene østover og sørøver, har oppmuntra markedsdeltakerne til å satse på sosial dumping som strategi.»

«EUs institusjoner har – sammen med mange regjeringer – bidratt aktivt til å skape «mulighetsvinduer» for å praktisere sosial dumping. Det skjer ved å forenkle lover og regler og ved å innføre markedsmekanismer på områder som før var skjerma mot markedspress. Det har ført til en intensivering av prisbasert konkurranse som gir markedsdeltakere nye insentiver og nye strategiske muligheter til å undergrave og unngå sosiale normer.» (Bernaciak 2014)

Nesten all forskning viser til at det røyner på for det kollektive forhandlingsystemet. I noen land skildres situasjonen som kollaps, i andre som erosjon. Det fins unntak, men de er få. Årsaken er at det blir færre nasjonale avtaler. Det oppmuntres til avtaler på selskapsnivå. Slike lokale avtaler gis rett til å svekke avtaler inngått på bransjenivå eller på nasjonalt nivå. På den enkelte arbeidsplass tas det ikke lenger for gitt at det er fagforeningen som har rett til å representere ansatte.

Mange forhold bidrar til denne utviklingen. Men rapport etter rapport trekker fram serien med nye styringstiltak fra EU. **Det europeiske semester, Sekspakke-lovene og Fiskalpakten tvinger fram en «nyliberal logikk» som i mange land erstatter den europeiske sosialmodellen basert på forhandlinger mellom partene i arbeidslivet.**

Det skjer også en forenkling og nedbygging av lovreguleringen av arbeidslivet. Målet er å få vekk arbeidslivslover som oppfattes for kompliserte, for dyre og for byrdefulle for selskapene. Reformene øker utryggheten (prekære ansettelsesforhold) i arbeidslivet, men ikke til økt sysselsetting. Det som før ble holdt fram som kvalitetssysselsetting oppfattes både av myndigheter og arbeidsgivere som uforenlig med konkurranseevne. Endringene er i strid med landenes forpliktelser overfor ILO og Europarådet, men også overfor EUs egne normer og regler. (Clauwaert 2012)

Avreguleringen av arbeidslivslovgivning over en stor skala har ført til en «eksplosiv vekst i ulikhet og utrygghet i arbeidslivet». (Laulom m.fl. 2012)

EUs regelverk for arbeidslivet skaper mange gråsoner i forhold til ulike nasjonale lovverk. Det utnyttes av arbeidsgivere til å tøyne grenser og utnytte juridiske uklarheter og smutthull. **Etter de såkalte Laval-dommene er det blitt slik at utstasjonering slipper løs sosial dumping bakveien.** Offentlige myndigheter tar sjelden initiativ til å styrke faglige rettigheter i kampen mot sosial dumping. Arbeidsgivere står særlig sterkt overfor arbeidsinnvandrere på korttidsarbeid i ande land. (Berntsen/Lillie, 2015)

Summen av nyliberale innstramningstiltak har ødelagt vernerollen til lovgivningen i arbeidslivet. De minsker beskyttelsen av ansatte, enten man er ansatt fast eller atypisk. De har økt tallet på oppsagte arbeidere, økt arbeidsløsheten blant ungdom og gjort arbeidsvilkår verre. Katastrofale tall på arbeidsløse og en økonomisk vekst som uteblir, viser at et avregulert arbeidsliv ikke er veien ut av krisa. (Schömann 2014)

Den frie etableringsretten og den frie flyten av tjenester leger til rette for for selskap som har som eneste hensikt å omgå nasjonale reguleringer, arbeidslivsstandarder og trygdeforpliktelser. (Jan Cremers, 2014)

Den frie flyten av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft skaper nye former for lønnskurranser og vil kunne true eksistensen til den europeiske sosialmodellen. (Zahn 2013)

5.3 Glimt fra arbeidslivet i EU

«Sosial rettferdighet» kan være så mangt. I en undersøkelse med tysk grundighet, lagt fram av Bertelsmann-stiftelsen på basis av OECD-data, er konklusjonen at den sosiale rettferdigheten har sunket kraftig rundt om i Europa i løpet av kriseåra etter 2008.

Undersøkelsen peker på at kuttpolitikken og de såkalte «strukturelle reformene» som ble satt inn for å «stabilisere økonomien», har bidratt vesentlig til å svekke den sosiale rettferdigheten i de fleste EU-land. Over 25 prosent av befolkningen i EU har det som EU definerer som «risiko for fattigdom eller sosial ekskludering» (Social Justice in the EU – Index Report 2016).

EU sliter fortsatt med en utvikling

der store deler av arbeidslivet er sosiale katastrofeområder – og der fagbevegelsen undergraves både av en massearbeidsløshet som har vart i 20-30 år og fordi standarder i arbeidslivet og faglige rettigheter svekkes.

Desentraliserte forhandlinger kan overstyre både lover og bransjeavtaler. Avtaler på den enkelte arbeidsplass får fortrinnsrett foran både lovbestemte og tariffbestemte standarder, men bare hvis de lokale avtalene svekker standardene gitt ved lov eller tariffavtale.

Alt dette innføres i en situasjon der arbeidsløsheten er stor og oppleves som en reell trussel for hundretusener av arbeidstakere. Og der EU-kommisjonen presser på for å få ned den statsgjelda som finanskrisa og den rådende krisepolitikken har påført de fleste EU-land. Den såkalte Seks pakke-lovgivningen fra 2011 viderefører kravet om at årlige budsjettunderskudd aldri må overstige tre prosent av bnp. Ved større underskudd enn tre prosent, skal EU-kommisjonen kreve inn bøter på milliarder av euro. Og nå er det alvorlig ment.

Underskuddene skal ned ved «omfattende strukturreformer». Slike reformer har EU definert som «fundamentale tiltak for å liberalisere arbeids-, produkt- og tjenestemarkedene».

Etter åtte år med kuttpolitikk og markedsliberale reformer er den samlede produksjonen i EU fortsatt lavere enn før krisa i 2008. I de «harde trettiåra» brukte de fleste land i Europa bare 4-5 år til å komme seg ut av det som den gang var den mest destruktive krisa som kapitalismen noen gang hadde møtt.

En viktig forskjell er at på 1930-tallet fantes det ikke noen overnasjonale myndigheter som år etter år påla europeiske land å kutte lønninger, pensjoner og offentlige utgifter. Det var noe de fleste regjeringer lenge gjorde for å få balanse mellom utgifter og inntekter – helt til noen av dem skjønte det som Keynes hadde forstått: at hvis staten brukte penger på å holde folk i arbeid, ville lønningene deres skape økt etterspørsel etter varer og tjenester, altså bidra til å få fart på skrantende økonomiske kretsløp.

I nærmere tretti år etter den andre verdenskrigen ble det i Vest-Europa bygd opp en såkalt «sosialmodell» bygd på sterke fagforeninger og et omfattende avtalesystem

mellom partene i arbeidslivet.

Verdien av denne sosialmodellen ble anerkjent også av EU-kommisjonen så nylig som i 2015: «Land med sterke institusjoner for sosialdialog er blant de mest ytelsessterke og konkurransedyktige økonomiene i EU og har en bedre og mindre utsatt sosial situasjon.» (Industrial relations in Europe 2014)

Men da hadde EU i nærmere tre tiår systematisk utvikla seg i motsatt retning. Nyliberale økonomer sto seierssikre fram med det som ble de «herskende tankene»: Fagforeninger og tariffavtaler ble oppfatta som «institusjonelle rigiditeter» som hindra markedsmekanismenes frie spill.

Tarifforpliktelser måtte unngås, og fagforeningers adgang til å påvirke lønningene var en uting. Det var den krystallklare hovedkonklusjonen til EU-kommisjonen i det dokumentet som har gitt det ideologiske grunnlaget for den krisepolitikken som føres. Der argumenteres det for at tariffavtaler må omfatte færre, at tarifforhandlinger må desentraliseres, at minstelønninger må settes ned og at fagforeningers innflytelse på lønnsdannelsen må minske. (Labour Market Developments in Europe, 2012)

Dette er ikke bare nyliberal språkbruk. Skritt for skritt har EU tvunget fram en slik politikk gjennom en serie med pakker og andre nødlover med navn få forbinder noe med: Six-pack, two-pack, europeisk semester, euro-pluss-pakt, fiskalpakt. De viktigste er «Sekspakke»-lovverket og fiskalpakten.

Sekspakke-lovverket dreier seg om seks lover som krever at statsbudsjettene i de 28 medlemsstatene underkastes nøye kontroll – og som bøtlegger regjeringer som ikke klarer å holde de nye reglene. *Fiskalpakten* innførte en automatisk straffemekanisme som rammer land som bryter de nye reglene om budsjettunderskudd og statsgjeld.

Denne formen for «overvåkt demokrati» er begrunna med at det var eneste vei ut av krisa. Det forutsatte naturligvis at kuttpolitikken virka etter hensikten. Det er det lite som har tyda på. Krisa som starta med boligbobler og bankkrise, har endt i et økonomisk, sosialt og politisk kaos som både politikere og folk flest har problem med å finne ut av.

Noe av det mest provoserende ved dagens krisa er at profitten og aksjekursene øker kraftig sjøl om alt annet i økonomien halter. En stort anlagt undersøkelse viste at i løpet

av året 2013 økte den samlede aksjeverdien i 7200 børsnoterte selskap fra 47 land mer enn 18 prosent. Alt ifølge ILO. (World Employment Social Outlook, 2015 og 2016)

Midt i krisa går profitten i været mens tallet på jobber knapt rører på seg, og mange må tåle at lønna fortsatt skrumper. Da kuttet det i velferdsordninger og andre offentlige ytelser. Det rammer hardest alle som av ulike grunner står utafor arbeidslivet, de som livberger seg med svart arbeid, enslige forsørgere, pensjonister, sårbare etniske minoriteter.

ILO-rapporten fastslår at krisa har gjort arbeidslivet tøffere for folk i de fleste land i Europa. **Det er mer ufrivillig deltids- og midlertidig arbeid, mer svart arbeid, større polarisering av lønns- og arbeidsvilkår, større inntektsforskjeller og flere «working poor», mennesker som ikke kan forsørge seg sjøl om de er i fullt arbeid.**

Denne politikken slår negativt ut for samholdet i samfunnet – og øker det som ILO kaller «risiko for sosial uro». Denne risikoen har økt kraftig under krisa – har ILO målt seg fram til. Det kan også bli ei av branntomtene etter denne krisa.

Men de varige sosiale branntomtene er virkningene på lang sikt av at hver fjerde spanjol går uten arbeid, mange i årevis – og av at nærmere 60 prosent av ungdommen i Spania og Hellas står uten erfaring fra det ordinære arbeidslivet.

Langvarig arbeidsløshet svekker yrkesevnen til den enkelte, bidrar til å rive mennesker ut av viktige sosiale sammenhenger, svekker det sosiale samholdet i nærmiljøet og tilliten til storsamfunnet. Det viser utallige undersøkelser både fra kriseåra i mellomkrigstida og fra perioder med massearbeidsløshet nærmere vår egen tid.

I land etter land retter den sosiale aggressiviteten seg i stigende grad mot arbeidsinnvandrere som tar til takke med elendige lønns- og arbeidsvilkår – og ikke mot de arbeidsgiverne som utnytter den enorme arbeidsløsheten til å tvinge på dem slike vilkår.

I land etter land øker oppslutningen om innvandringsfiendtlige partier. Dette forpeser samfunnsdebatten og truer med å bli den største sosiale branntomta i Europa i dag.

5.4 Hva betyr dette for vår egen EØS-debatt?

Det betyr at vi bør tenke over noen enkle fakta.

For det første: Det regelverket som plager oss når vi må bøye oss for EØS-regler vi kunne ha tenkt oss annerledes, er det samme som det regelverket som hersker og preger EUs indre marked – og dermed alle EU-land.

For det andre: Virkningene av dette regelverket er langt mer dramatisk i EU enn i Norge. Det gjelder særlig virkningene i arbeidslivet.

For det tredje: Virkningene er langt mer dramatiske i EU fordi arbeidsgiversida står som en langt sterkere motpart overfor dem som skal sikre seg en inntekt å leve av i det arbeidslivet som har utvikla seg i de fleste EU-land.

For det fjerde: Mange forhold bidrar til at færre organiserer seg og at fagbevegelsen i mange EU-land svekkes.

For det femte: Men en viktig grunn til at fagbevegelsen svekkes, er traktatgrunnlaget og resten av regelverket til EU. Det gir systematisk de fleste fordelene og mest makt til arbeidsgivere og kapitalsida, og minst til arbeidstakere og arbeidssøkende.

Det betyr at de som er tilhengere av EØS-avtalen, støtter opp om et regelverk som ikke bare bør bekymre oss på grunn av virkningene her i Norge. EØS-tilhengere bør bekymre seg over at de er delaktig i å opprettholde et indre marked med regler og ordninger som systematisk svekker fagbevegelsen i Europa.

Skal vi si det som det er: EØS-tilhengerne i

norsk fagbevegelse stiller seg usolidarisk i den kampen som arbeidskamerater ute i Europa fører for å slippe unna de verste virkningene av det regelverket og den politikken som Euro-LO alt i 2006 vurderte slik:

«EUs medlemsland prøver i alt for mange tilfeller å underby hverandre med lavest mulig lønn, de mest fleksible arbeidsforhold, de svakeste arbeiderrettighetene, den laveste sosiale beskyttelsen og den laveste profittbeskatningen.»

Så krast ble situasjonen i EU beskrevet – lenge før krisa slo til – i en felles uttalelse fra tre viktige deler av det organiserte Europa, fra Euro-LO, fra Social Platform, som er en paraplyorganisasjon for organisasjoner innen sosialsektoren fra hele Europa, og fra EEB, som er en tilsvarende paraplyorganisasjon for europeiske miljøorganisasjoner. («Move up a gear for sustainable development», 06.03.06)

Denne fellesuttalelsen fra fagbevegelsen, miljøbevegelsen og det sosialpolitiske Europa kritiserte EU-systemet for å «bygge et indre marked uten hindringer for kapitalen», mens det glemmes «at konkurransekraftene må ha sosiale og økologiske rammer som kan holde dem vekk fra nådeløs konkurranse, sosial dumping, miljøkatastrofer og rovdrift på naturkapitalen».

Regelverket i EØS er til siste komma og bokstav identisk med det regelverket som gjelder for alt arbeidsliv i EU. Skal vi ta konsekvensen av det ved å gjøre vårt for å slippe ut av de bindingene som EØS pålegger norsk fagbevegelse?

6 Når dommer og nye tolkninger skaper ny rettstilstand

6.1 Dynamikk gjennom dommer

EF-domstolen (det var det den het helt fram til Lisboa-traktaten trådte i kraft i 2011) fastslo i 1964 at medlemsstatene ved å melde seg inn i EU har akseptert «en permanent begrensning i sine suverene rettigheter». (Saken *Costa v ENEL*, 6/64)

6.1.1 EUs femte markedsfrihet

Fire dommer fra EU-domstolen forrykker hver på sin måte maktforhold mellom fagbevegelse og arbeidsgivere i en situasjon der fagbevegelsen er på defensiven i de fleste land i Europa. Dommene innfører ikke noe mindre enn en femte markedsfrihet i EU og i EØS.

I desember 2007 satte *Viking Line-dommen* forbud mot å ta i bruk faglige kampmidler for å hindre utflugging til et land med lavere lønnsnivå, mens *Laval-dommen* feide til side svenske lover som ga anledning til å bruke blokade for å få inngått tariffavtale med utenlandsetablerte selskap som har oppdrag i Sverige.

Rüffert-dommen fra april 2008 nekta en tysk delstat å kreve tarifflønn ved offentlige byggeoppdrag. I juni samme år falt *dommen over Luxembourg* som satte stopper for en serie med vilkår som skulle sikre at utenlandske arbeidstakere utstasjonert i Luxembourg fikk samme lønns- og arbeidsvilkår som innenlandske arbeidstakere.

De fire dommene endrer hele debatten om grensekryssende tjenester. De begrenser konfliktretten (Viking Line og Laval), muligheten for å stille krav om tarifflønn ved offentlige oppdrag (Rüffert) og retten til å likebehandle utenlandske og innenlandske selskap hvis de utenlandske tar på seg oppdrag innenlands (Luxemburg).

Det betyr blant annet at dommene snur opp-ned på utstasjoneringsdirektivet, det EU-direktivet som er viktigst i forbindelse med grensekryssende oppdrag. Direktivet ble vedtatt etter harde dragkamper i 1996 og ga ethvert medlemsland adgang til å vedta regler som kunne sikre at arbeidere som er utstasjonert fra en arbeidsgiver i et annet

EU-land, kunne få lønns- og arbeidsvilkår som svarer til standardene i det landet der de er utstasjonert.

EU-domstolen har med dommene sine bestemt at direktivet ikke bare legger et gulv for hva arbeidsgivere kan tilby av lønns- og arbeidsvilkår for sine utstasjonerte arbeidstakere. Den fastslår at direktivet også legger et *tak* for hva en stat kan kreve at utenlandske arbeidsgivere skal tilby av lønn og arbeidsvilkår. Slik EU-domstolen tolker utstasjoneringsdirektivet, er dette taket så lavt at i land som Tyskland (og Norge) kan det ende som påbud om lønnsdumping.

Rüffert-dommen er i tillegg i direkte motstrid til ILO-konvensjon 94 som sier at det ved offentlige byggeoppdrag kan kreves lønns- og arbeidsvilkår som er i samsvar med gjeldende tariffavtale på det stedet der arbeidet foregår. Det er en konvensjon som ni EU-land har ratifisert. Norge ratifiserte denne konvensjonen i 1996, og fra 1. mars i år skal slike krav kunne stilles også av kommuner og fylkeskommuner.

Hvis betydningen av ILO-konvensjonene svekkes i Europa, så er faren stor for at ILO svekkes over hele verden. Det er europeiske land som har vært pådrivere i ILO – og som står for godt over tredjeparten av ILOs budsjett. Blir ILO mindre viktig for europeiske land, kan det eneste globale regelverket for arbeidslivet bryte sammen.

Særlig Laval-dommen og Rüffert-dommen er lærestykker i hvordan EU-domstolen med EU-traktaten som ryggstø angriper den nordiske arbeidslivsmodellen. Det er gjennom tariffavtaler at fagbevegelsen har kjempa fram lønninger som er til å leve av – og lønnsforskjeller som har vært langt mindre enn ellers i Europa.

I alle europeiske land fins det lovregler som sier at alle innenlandske selskap skal behandles likt. I Norge skal selskap fra Agder til Finnmark konkurrere på like fot – med noen få unntak som for eksempel at arbeidsgiveravgiften er lavere i Finnmark enn ellers i landet.

Nå sier EU-domstolen at én bestemt type

selskap skal ha særfordeler i konkurransen. Det er de som eies i ett land og har ansatte som jobber i et annet:

- Staten Luxemburg fikk ikke lov til å stille samme krav til slike selskap som til innenlandske selskap.
- Delstaten Niedersachsen kan kreve at alle tyske selskap må betale tarifflønn ved offentlige oppdrag, men ikke at selskaper registrert i Polen må det.
- Fagforbundet Byggnads i Sverige kan gå i forhandlinger om å opprette tariffavtaler med ethvert svensk selskap, og for å få det til, kan Byggnads ta i bruk de konfliktmidlene som svensk lov godkjenner. Men selskap registrert i f.eks. Latvia kan ikke utsettes for noe slikt.

Og merk: Det spiller ingen rolle om det latviske selskapet er oppretta av svensker for å slippe å ha fagforeningen Byggnads som motpart og slippe unna svensk lov i Sverige. I Niedersachsen spiller det ingen rolle om det selskapet som er registrert i Polen, er oppretta av tyskere for å kunne slippe å betale tysk tarifflønn. I Luxembourg spiller det ingen rolle om selskap som vil slippe å følge de krav som alle innenlandske selskap må følge, er eid av folk som er statsborgere i Luxembourg. Det eneste som teller, er i hvilket land selskapet er registrert.

EU-domstolen har dermed etablert en rettstilstand som gir ethvert selskap som jobber på tvers av nasjonale grenser, anledning til å underby de lønns- og arbeidsvilkår som fagbevegelsen gjennom faglig og politisk kamp i tre-fire generasjoner har fått etablert for innenlandske selskap.

Dette betyr at EU innfører en femte markedsfrihet. Det er friheten til å dumpe lønninger og arbeidsvilkår bare du har registrert selskapet ditt i et land der lønningene er lave og arbeidsvilkåra elendige og lar dine ansatte jobbe i et annet.

Hvis grensekryssende selskap fra nå av skal ha slike særfordeler, er nedgangsspiralene ikke til å hindre. Det blir flere slike grensekryssende selskap som vinner anbuds-kontrakter. Dermed blir det mer dumping av lønns- og arbeidsvilkår enn før fra slike selskap. Ellers seriøse arbeidsgivere vil også svekke sine lønns- og arbeidsvilkår for å vinne kontraktene.

EU-domstolen og EFTA-domstolen

EU-domstolens fortolkninger legger føringer for EFTA-domstolen som igjen legger føringer for norsk Høyesterett: «Nasjonale domstoler må derfor normalt følge EFTA-domstolens forståelse av EØS-retten og kan ikke fravike en tolkingsuttalelse av EFTA-domstolen uten at det foreligger "særlige grunner".» (Høyesterettsdommen 16.12.2016)

Dette kan på dramatisk vis undergrave hele tariffsystemet i Norge og andre nordiske land. Hvis det ikke fantes noen annen grunn til si opp medlemskapet i EØS, er dette grunn nok!

6.1.2 EU-traktatene og domstolen

EU-domstolen stiller ikke til valg. Den har alltid vært garantisten for at EU ikke kan legge om kursen – vekk fra de markedsliberale løsningene. For EUs markedsliberalisme er traktatfesta, og EU-traktaten kan bare endres hvis alle regjeringene – nå er de 28 – er enige om det.

Vaxholm/Laval-dommen og Rüffert-dommen er lærestykker i hvordan EU-domstolen med EU-traktaten som ryggstø angriper den nordiske velferdsmodellen i dens innerste kjerne. Det er gjennom tariffavtaler at fagbevegelsen har kjempa fram den solidariteten i arbeids- og samfunnsliv som har gitt det trygge grunnlaget for den nordiske velferdsmodellen: lønninger som er til å leve av – og lønnsforskjeller som har vært langt mindre enn ellers i Europa.

6.2 En annen EØS-avtale enn den som Stortinget godkjente i 1992?

Da Stortinget godkjente EØS-avtalen i oktober 1992, ble det lagt til grunn at:

«EØS-reglene ikke var til hinder for å opprettholde ikke-diskriminerende restriksjoner på kapitalbevegelser, som for eksempel konsesjonsordninger som ikke gjør forskjell på nordmenn og utlendinger. Bakgrunnen for denne oppfatningen var blant annet korrespondanse mellom EFTA-landene og

Kommisjonen, hvor Kommisjonen uttalte at ikke-diskriminerende ordninger etter deres syn ikke kunne anses å stride mot reglene om fri bevegelighet av kapital.» (St.meld. nr. 27 (2001-2002) s. 39-40)

Som det ble slått fast i St.meld. nr. 27 (2001-2002), hadde det ikke skjedd formelle endringer i EØS-reglene om frie kapitalbevegelser siden EØS-avtalen trådte i kraft i 1994. Til tross for det la ESA i en rekke saker til grunn at en serie norske lovregler om eierforhold og konsesjonsordninger var i strid med EØS-avtalen også om de *ikke diskriminerte* mellom nordmenn og utlendinger. Det gjaldt ervervsloven, reglene om erverv av vannfallsrettigheter og om eierskap i finansinstitusjoner.

Fra norsk side har en ment at ESA tar feil når den legger til grunn den «nye forståelsen» av EØS-avtalen. Likevel valgte Bondevik II-regjeringen å bøye unna.

Det var ei prinsipiell endring som dermed kom inn i EØS-avtalen. EU-kommisjonen og ESA hadde tidligere overvåka at nasjonale lovverk ikke behandler utlendinger annerledes enn landets egne borgere. Det var den frie flyten over grensene som skulle sikres.

Etter den nye tolkningen rettes søkelyset mot helt innenlandske ordninger. Rammer de på en eller annen måte den frie flyten av kapital inne i Norge, skal de vekk.

Dette er en tolkning av EØS-avtalen som EØS-tilhengerne på Storting og i fagbevegelsen kategorisk ville ha avvist under debatten om EØS-avtalen i 1991-92. Det betyr at også på dette punktet er dagens EØS-avtale aldri godkjent her i Norge.

6.3 Suverenitet på glid

EØS innebærer en massiv overføring av suverenitet til EU. Overføringen skjer i prinsippet på to måter: Ved at Stortinget endrer norske lover og forskrifter slik at de blir blåkopier av EU-reglene for det indre markedet – og ved at Stortinget vedtar å overføre beslutningsmyndighet på bestemte områder til EU.

Blåkopi-metoden er den dominerende. Totalt er nærmere 12 000 direktiver og forordninger fra EU tatt inn i EØS-avtalen, og skal gjennomføres i norsk rett. Derfor har det vært mindre oppmerksomhet om de gangene Stortinget overfører beslutningsmyndighet på konkrete saksfelt til EU.

Det er i kraft av Grunnlovens § 115 (tidligere § 93) at Stortinget kan overføre suverenitet til andre instanser. § 115 setter to vilkår:

- Suverenitet kan bare overføres til en internasjonal organisasjon som Norge er medlem av – og da bare på et saklig begrensa område.
- Det kreves 3/4-flertall for å overføre suverenitet til en slik organisasjon.

Siden Norge ikke er medlem av EU, betyr det at Stortinget ikke kan bruke Grunnlovens § 115 til å overføre suverenitet til EU. Suverenitet kan bare overføres til EU ved å endre sjølve Grunnloven i samsvar med § 121 (tidligere § 112).

Likevel har Stortinget i flere sammenhenger overført beslutningsmakt til EU når overføringen er definert som «lite inngripende». «Lite inngripende» overføring av suverenitet står det ingenting om i Grunnloven. **Slike Stortingsvedtak må derfor oppfattes som en ytterst tvilsom nødløsning for å unngå kravet om 3/4-flertall i §115, samtidig som suverenitet overføres så bitvis at det har vist seg vanskelig å reise politisk debatt om den enkelte suverenitetsavståelsen.**

Siden beslutningsmakt ikke kan overføres direkte til EU uten å gå veien om en endring av Grunnloven, har en tydd til den utveien å overføre beslutningsmakt til et EFTA-organ, i praksis til ESA som har til oppgave å passe på at EØS-avtalen overholdes.

Siden Norge er medlem av EFTA, er det formelle da i orden. Men når norsk suverenitet overføres til ESA, har EU alltid stilt som forutsetning at ESA hver gang beslutter slik EU vil ha det. Dermed er det i realiteten EU vi har gitt beslutningsmakt til.

Denne konstitusjonelle nødløsningen er blitt stadig mer aktuell fordi EU de siste åra har delegert beslutningsmakt til nyopprettede styringsorgan på stadig flere områder, mange av dem på områder som er «EØS-relevante».

Et eksempel gjelder finansovervåking. Regjeringen ble høsten 2014 enig med EU-kommisjonen om hvordan Norge skal kobles til EU når det gjelder overvåking av finansmarkedene. EU har oppretta tre finanstillsyn, ett for bankene, ett for verdipapirmarkedet og ett for forsikringsselskap. Alle tre vil ha overnasjonal beslutningsmakt innad i EU. Våren 2016 godkjente Stortingsflertallet at Norge knyttes til EUs opplegg ved at ESA

får samme myndighet overfor Norge som de tre tilsynsbyråene har i EU. ESA skal gjøre såkalte kopivedtak av EUs finanstilsyn.

Et annet eksempel er energiovervåking. EU tok i 2009 et viktig skritt mot en såkalt energiunion med vedtaket av Energimarkedspakke III. Som del av pakka er det oppretta et energiregulatorbyrå (ACER) som skal kunne treffe overnasjonale beslutninger på mange områder. Regjeringen går inn for at de avgjørelsene som angår EØS-landet Norge, skal treffes av ESA.

I noen viktige sammenhenger kan ACER fatte vedtak som binder statene. Det kan blant annet dreie seg om oppbyggingen av infrastruktur som krysser grenser og om det som kalles «prosjekter av felles interesse». Hvis deltakerne i et slikt felles prosjekt ikke blir enige om hvordan utgiftene skal fordeles, kan ACER bestemme hvem som skal betale hvor mye. Det kan for eksempel bety at ACER kan pålegge oss å betale for kraftkabler fra Norge til andre land.

Vi tilbys dermed samme opplegg som det Stortingsflertallet godtok når det gjaldt koblinga til EUs finanstilsyn: **Det overlates til ESA, overvåkingsorganet for EØS-avtalen, å fatte vedtak som gjelder Norge, Island og Liechtenstein. Det skrives uttrykkelig at ESA**

da skal vedta det som ACER har sendt over som forslag. ESA skal ikke ha noen sjølstendig oppfatning av vedtak som er bindende for Norge.

EU presser nå på for å ta over norsk suverenitet på stadig flere områder:

- I EUs *Jernbanepakke IV* ligger det i hvert fall to forslag som vil overføre beslutningsmakt til EUs jernbanebyrå ERA.

- EU-kommisjonen vil ha rett til å innføre sanksjoner innen *luftfarten* hvis flyselskap bryter krav knytta til sikkerhet, kostnadseffektivitet, kapasitet og miljø.

- Nye regler for å håndheve *forbrukervernet* vil kunne overføre myndighet fra nasjonale myndigheter til EU-kommisjonen.

- EU-kommisjonen har foreslått at EU-/EØS-land må gi fra seg myndighet *når foretak skal slås sammen*.

- EU-kommisjonen vil at endelige vedtak fra nasjonale myndigheter om *brudd på konkurransereglene* skal være bindende for nasjonale domstoler i andre EU-/EØS-land.

Siden Grunnloven bare tillater å overføre beslutningsmakt til internasjonale organisasjoner som Norge er medlem av, kan vi regne at nødløsningen med kopivedtak i ESA igjen kommer på bordet.

7 Handelsavtale eller en bedre EØS-avtale?

7.1 LOs krav for å godkjenne EØS-avtalen i 1992

LO stilte mot slutten av EØS-forhandlingene femten krav for å godta EØS-avtalen. På representantskapsmøtet 22.juni 1992 vedtok LO mot 26 stemmer å anbefale at EØS-avtalen kunne godkjennes av Stortinget. Det representantskapet ikke visste, var at EØS skulle komme til å påtvinge det norske arbeidslivet villkår som ingen tillitsvalgt den gang ville ha godtatt. Her gjennomgås fire typiske krav.

7.1.1 Om krav 8: konsesjonslovene

Krav 8 fra LO var formulert slik: «*Konsesjonslovene må bygges ut for å trygge samfunnsmessig styring av næringspolitikken, fremme samfunnsinteressene og sikre statlig innflytelse på og kontroll med eierstrukturen i næringslivet. Lovgivningen må gjøres til et hensiktsmessig virkemiddel og bedres for å sikre mot bedriftsoppkjøp fra utlandet med sikte på å overta teknologi uten videreføring av produksjonen*»

Slik gikk det: Før Norge ble medlem av EØS, hadde vi en *industrikonsesjonslov* som gjorde det mulig å stille krav til utlendinger som ville kjøpe seg inn i norske selskap. Den loven var naturligvis ikke forenlig med EØS-avtalen, og Stortinget vedtok i stedet den såkalte *ervervsloven*.

Ervervsloven ga også adgang til å stille krav til eiere som kjøpte seg inn norske selskap – uansett om de var utlendinger eller norske borgere. Men den loven måtte også vekk fordi ESA mente den var i strid med den frie etableringsretten.

7.1.2 Om krav 9: styring med sokkelen

Krav 9 lød: «*Norske myndigheter må ha styring med virksomheten på den norske kontinentalsoffel. Samfunnsinteressene skal fortsatt ligge til grunn for utdeling av rettigheter.*»

Alt før representantskapsmøtet i 1992 hadde EU lagt fram et forslag til oljedirektiv som ville rive grunnlaget bort for den nasjonale styringa av olje- og gassutvinningen. Stortingsflertallet vedtok å ta dette direktivet inn i EØS-avtalen våren

1995 – mot stemmene til SV, Senterpartiet, Venstre, Kristelig Folkeparti og Rød Valgallianse.

7.1.3 Om krav 10: lønnsforhold

Krav 10: «*Norske avtale- og lønnsforhold må gjelde for arbeid i Norge. Vertslandets regler må gjelde som minimum for arbeid i andre EØS-land.*»

Som påvist i del 1, har vi i flere saker sett at EØS-avtalen har forrang foran norske regler for arbeidslivet, som gjør at norske avtale- og lønnsforhold ikke lenger er gyldig. To eksempler er Holshipdommen om havnearbeidernes fortrinnsrett og den pågående verftsaken om regulering av minstelønn og utgifter til reise, kost og losji.

7.1.4 Om krav 12: skatteunndragelser

Krav 12: «*Ved fri bevegelse av kapital må grunnlaget for innsyn bedres og tiltak treffes for å unngå skatteunndragelser.*»

Såkalte NUF-selskap (Norskregistrert utenlandsk foretak) er et ekstremt eksempel på hvordan innsyn hindres. Slike selskap kan etableres helt proforma et sted i utlandet, slik at en derfra kan opprette en filial i Norge.

Selskapsformen har ført til så mye svindel at Skatteunndragelsesutvalget har foreslått å forby NUF-selskaper som er etablert utafor EØS-området dersom de ikke

Et spørsmål – og starten på et svar

Den aktuelle EØS-debatten springer ut av debatter gjennom mange år om konkrete direktiv som tjenstedirektivet (helt fra 2004), postdirektivet, databehandlingsdirektivet og vikarbyrådirektivet, men fører nødvendigvis videre til spørsmålet: Hvilket EU er det EØS knytter oss til når det stadig kommer direktiv og forordninger med et innhold som truer grunnleggende norske verdier og standarder?

driver reell virksomhet i stiftelseslandet. NUF-selskap som er etablert i et EU- eller et EØS-land kan derimot ikke forbys. Det følger av den frie etableringsretten.

Dette er starten på et svar: Gjennom EØS knyttet Norge knyttet til et markedsliberalt system som svekker standarder i arbeidslivet, øker sosiale forskjeller og utvikler nye former for fattigdom. Denne markedsliberalismen er fastlagt i en EU-traktat som bare kan endres hvis alle medlemsregjeringene er enige om det.

7.2 Reservasjonsretten i EØS-avtalen

Under EØS-forhandlingene i 1992 måtte EU gå med på å gi Norge en reservasjonsrett for at ikke EØS-avtalen skulle være i strid med Grunnloven. Reservasjonsretten, også kalt vetoretten, er derfor konstitusjonelt sett en sentral del av EØS-avtalen. EØS-avtalen er det som kalles en «dynamisk» avtale. Innholdet i avtalen endrer seg hele tida. Disse endringene kommer fordi EU stadig utvider og endrer lovverket sitt. På de områdene som omfattes av EØS-avtalen, skal slike endringer etter forutsetningene også gjelde også Norge. For at dette ikke skal være i strid med Grunnloven, ble Norge gitt en reservasjonsrett i EØS-avtalen.

Da EØS-avtalen skulle godkjennes av Stortinget høsten 1992, ble reservasjonsretten framstilt som en garanti for at EØS-avtalen ikke kunne påføre oss regler vi var sterkt i mot.

For EØS-motstandere er reservasjonsretten det eneste forsonende trekket ved EØS-avtalen. Reservasjonsretten gjør det mulig å begrense EØS-avtalen innenfra – ved å mobilisere en så sterk opinion når norske interesser og verdier trues av nye EU-regler, at en norsk reservasjon blir politisk nødvendig. Denne kampen om å bruke reservasjonsretten er i sin kjerne en kamp mot at det nyliberale grunnlaget for EU, den uhemmede flyten av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft, skal ha fullt gjennomslag i Norge.

For EU-tilhengere er reservasjonsretten i EØS derimot en uting. De vil inn i et EU der ingen medlemsland har noen reservasjonsrett mot nye EU-regler for det indre markedet. De vil derfor stritte imot å bruke

en reservasjonsrett som blir et kraftigere argument mot EU-medlemskap hver gang den brukes.

7.3 Spørsmålet som ikke ble stilt

Foran stortingsvalget i 2013 stilte LO 45 spørsmål til de politiske partiene. Svar ble gitt, og LO kunne slå fast at de fire partiene til høyre i norsk politikk, sto lengst unna det LO slås for.

De 45 spørsmåla hadde uten unntak ryggdekning i det handlingsprogrammet for fireårsperioden 2013-2017 som ble vedtatt på LO-kongressen i mai 2013. Men en viktig del av dette handlingsprogrammet ble partiene ikke spurt om. Det var det avsnittet som fikk mest oppmerksomhet både på kongressen og i media. Her er det:

«ILO-konvensjoner, norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning må gis forrang foran EU-regler. En slik forrang må avklares mellom avtalens parter.»

Dette ble enstemmig vedtatt av LO-kongressen. Avtalens parter er EU og Norge. LO-kongressen krevde dermed at den norske regjeringen skulle arbeide for at denne forrangen også aksepteres av EU-kommisjonen på vegne av EU.

Dette var et krav som LO med et enstemmig kongressvedtak påla seg sjøl å stille uansett hvilken regjering vi ville få etter stortingsvalget i september 2013. Dermed burde det ha vært av interesse for LOs tillitsvalgte og medlemmer hva partiene mente om forrangen for ILO-konvensjoner, tariffavtaler og norske lover for arbeidslivet – og om de i regjering ville jobbe aktivt for å få denne forrangen avklart.

Det var derfor påfallende at det ikke fantes spor av dette kravet i de 45 spørsmåla som LO stilte partiene sommeren 2013.

7.4 EØS-debatten i fagbevegelsen

Gjennom EØS-avtalen har Norge bundet seg til å sette til side alle norske lover, forskrifter og administrative beslutninger som er i strid med EU-traktaten eller med en EU-lov for det indre markedet.

Dette gjelder i prinsippet sjølsagt også lover, forskrifter og beslutninger som angår arbeidslivet. **LO-kongressens vedtak i mai**

2013 om at «ILO-konvensjoner, norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning må gis forrang foran EU-regler», må forstås på bakgrunn av at i store deler av arbeidslivet opplever arbeidstakerne at en slik forrang ikke fins.

Fire LO-forbund har derfor vedtatt å arbeide for å si opp EØS-medlemskapet. Det er Norsk Transportarbeiderforbund, EL- og IT-forbundet, Fellesorganisasjonen (FO) og Norsk Lokomotivmannsforbund.

Andre forbund og faglige organisasjonsledd hadde i 2013-15 vedtak om å gå ut av EØS hvis faglige rettigheter måtte vike for EØS-regler. Det var derfor stor spenning om hva landsmøtet til *Fellesforbundet* i oktober 2015 ville vedta om EØS.

På den ene sida vedtok landsmøtet enstemmig: «Det er bred politisk enighet i Norge om at EØS-avtalen er avgjørende for norsk næringslivs konkurransevne. Fellesforbundet fastslår at vårt handelspolitiske forhold til Europa er EØS-avtalen.»

Samtidig erkjente landsmøtet at norske regler kan måtte vike for EØS-regler på tre områder av stor betydning. Slik uttrykte landsmøtet denne faren:

«Det gjelder ratifisering av ILO 94 som gjelder krav om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter, som ESA mener er i strid med EØS.»

«Det gjelder omfanget av allmenngjøringsforskriftene, som NHO har bragt inn for ESA etter at Høyesterett slo fast at dekning av reiser, kost og losji ikke er i strid med EØS-avtalen.»

«Dessuten har ESA for tida til vurdering hvorvidt våre regler om innleie fra bemanningsforetak er i overensstemmelse med vikarbyrådirektivet.»

Så langt var landsmøtet enstemmig. Landsmøtet sprakk da det ble fremma et forslag om å føye til setningen: «Dersom Norge taper disse sakene, kan ikke Fellesforbundet se seg tjent med at EØS-avtalen videreføres.» Forslaget delte landsmøtet på midten, men falt med 226 mot 229 stemmer.

LO-organet Fri Fagbevegelse oppsummerte landsmøtet slik:

«Selv om Fellesforbundet gikk samlet ut av landsmøtesalen med et vedtak om å

beholde EØS, skjerpes tonen både i kritikken av utviklingen i EU og i norsk arbeidsliv. Det slås fast at de dominerende kreftene i EU står for en politikk på arbeidslivsfronten som strider med fagbevegelsens interesser. Landsmøtet vedtok også at Fellesforbundet skal jobbe for at norske myndigheter går imot begrensninger i retten til å bruke kollektive kampmidler, det kollektive forhandlingsystemet og retten til nasjonal lønnsdannelse.»

Den nyvalgte lederen, Jørn Eggum, ble sitert slik i Fri Fagbevegelse: **«I sin oppsummering til landsmøtet sa Eggum at dersom det er sånn at ILOs konvensjoner og allmenngjøring er umulig å gjennomføre innenfor EØS, så har vi ikke noe der å gjøre.»**

På landsmøtet til *Handel og Kontor* høsten 2012 var det bare seks stemmers overvekt (126 mot 120) mot å avvise EØS-medlemskapet. På landsmøtet i 2016 ble det vedtatt at «Handel og Kontor vil støtte nye forhandlinger med EU med tanke på å fremforhandle en ny og bedre EØS-avtale.»

Landsmøtet til *Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund (NNN)* i april 2017 fatta dette vedtaket:

«NNN kan ikke godta at nye direktiver og regler svekker grunnleggende rettigheter til norske arbeidstakere, som for eksempel streikeretten, kollektiv forhandlingsrett og nasjonal lønnsdannelse. I kampen mot sosial dumping kan vi ikke godta at EU-regler kommer i veien for et anstendig arbeidsliv ...»

«NNN krever: videreutvikling eller reforhandling av EØS avtalen med fokus på norsk sysselsetting og norske arbeidstakerrettigheter.»

På konsernkonferansen til *LO-klubbene i Aker ASA* 23. mars 2017 ble det vedtatt å be LO-kongressen gå inn for et alternativ til EØS: «Konsernkonferansen for LO-klubbene i Aker ASA oppfordrer delegatene på årets LO-kongress til å stemme for at LO skal arbeide aktivt for alternativ til EØS-avtalen». Konferansen samla 57 tillitsvalgte for 4500 LO-medlemmer i LO-klubbene i Aker ASA (Aker Solutions, Kværner, Aker BP og Akastor). Vedtaket var enstemmig.

7.5 Brexit og EØS

23. juni 2016 ble det avholdt folkeavstemning om Storbritannia skulle forbli medlem av EU eller forlate Den europeiske unionen. Resultatet ble at flertallet, med drøyt én million stemmers margin, stemte for å gå ut av EU. Statsminister Theresa May utløste 29. mars 2017 artikkel 50 i EU-traktaten. Den to år lange formelle prosessen med å forhandle frem rammen for en ny tilknytning mellom EU og Storbritannia kunne dermed starte.

7.5.1 Den britiske avtalen

Allerede under folkeavstemningskampanjen ble det spekulert i hvilken avtale Storbritannia ville få med EU, hvis de stemte for å melde seg ut. Både Nei til EU og statsminister Erna Solberg advarte britene mot EØS ut fra demokratihensyn, men med vidt ulike løsninger. Hvor Nei til EU oppfordret britene til gå ut av EU for å kunne styre i eget hus, mente statsministeren at det var i Norges interesse å ha en alliert innenfor EU-systemet.

Spekulasjonene tok for alvor fart etter resultatet av avstemningen var klar. Ville Storbritannia gå for et EFTA-medlemskap, ville de velge en norsk løsning (EØS), en bilateral handelsavtale eller kun basere seg på WTO-systemet i framtida? De fleste kommentatorer har hele tiden helt i retning av en britisk løsning, altså forhandle fram en avtale med EU som var i britiske interesser og hvor EU selvsagt også fikk litt med på veien. EU har en stor interesse i å få en handelsavtale med Storbritannia da EU er nettoeksportør til landet.

I januar 2017 holdt Theresa May en tale hvor hun la fram «En plan for Storbritannia». Den inneholder 12 prioriterte områder for den britiske regjeringen under brexit-forhandlingene. Sett med norske øyne var det hun sa utover disse 12 punktene, svært interessant. Hun minnet om at Storbritannia forlater EU, de forlater ikke Europa. De vil ikke beholde deler av medlemskapet når de går og de ønsker ikke noe som etterlater Storbritannia halvt inne – halvt ute. Det søker et nytt partnerskap, ikke delvis eller assosiert medlemskap av EU og *de vil ikke ha en modell som andre land allerede har.*

Theresa May forkaster dermed både EØS-avtalen og den sveitsiske modellen som

en løsning for Storbritannia. De ønsker altså en avtale med EU som ikke ligner på noen avtale EU har inngått med noe annet land. Det betyr at denne nye avtalen vil bli et nytt alternativ til dagens EØS-avtale.

7.5.2 Britisk nyvalg

Tirsdag 18. april annonserte Theresa May at hun ville utskrive nyvalg i Storbritannia 8. juni i år. Samtidig tok May et kraftig oppgjør med dommedagsprofetiene og de som ikke vil gjennomføre folkets vilje: «Til tross for spådommer om umiddelbar finansiell og økonomisk risiko, har vi siden folkeavstemningen sett at forbrukertilliten fortsatt er høy og et antall arbeidsplasser og økonomisk vekst som har overgått alle forventninger.» Før hun nok en gang slo fast at «Storbritannia forlater EU, og det er ingen vei tilbake.»

May understreket nok en gang at britenes «leave» ikke innebærer noe nei til internasjonal samarbeid, men tvert om åpner mulighetene for et nytt og demokratisk samarbeid – både med EU og andre land i verden:

«Vi ønsker et dypt og spesielt partnerskap mellom et sterkt og vellykket EU og et Storbritannia som er fritt til å peke ut sin egen kurs i verden. Det betyr at vi vil få tilbake kontrollen over våre egne penger, våre egne lover og våre egne grenser, og vi vil ha frihet til å inngå handelsavtaler med gamle venner og nye partnere over hele verden. Dette er den rette tilnærmingen, og det er i nasjonal interesse.»

7.5.3 Det finnes ingen virkelig hard brexit

EU har meldt at de formelle brexit-forhandlingene først vil starte etter parlamentsvalget i Storbritannia 8. juni. Det mest sannsynlige vil være at britene inngår en handelsavtale med EU, enten bilateralt eller som del av en større handelsallianse, slik som EFTA. Men det er heller ikke gitt at britene inngår en egen handelsavtale med EU. «Ingen avtale med EU er bedre enn en dårlig avtale», har Theresa May slått fast. Den konservative tenketanken The Bruges Group presenterte i forkant av Mays brexit-tale i januar en rapport som slår fast at det ikke finnes noen virkelig «hard brexit».

Det finnes et omfattende regelverk for internasjonal handel som regulerer britenes forhold til EU. Rapporten vektlegger at den britiske forhandlingsposisjon er sterkere

Theresa Mays 12-punkts plan for brexit

1. Sikkerhet / visshet
2. Kontroll over egne lover
3. Styrke den britiske unionen
4. Bevare det felles reiseområde med Irland
5. Kontrollere arbeidsinnvandring
6. Rettigheter for EU-borgere i UK og for UK-borgere i EU
7. Beskytte arbeidernes rettigheter
8. Handel med EU
9. Nye handelsavtaler med andre land
10. Det beste stedet for forskning og innovasjon
11. Samarbeid i kampen mot kriminalitet og terrorisme
12. En velordnet brexit

enn mange kommentatorer vil ha det til, at en handelsavtale med EU vil kunne komme på plass i løpet av halvtannet år og at man vil kunne komme frem til ordninger som beskytter og forbedrer handelen med EU.

Og britene har helt rett. I forhold til industrivarer har de internasjonale tollkuttene kommet langt. De gjennomsnittlige tollsatsene er i dag ca. 3,5 prosent. Gjennom WTO er det også etablert omfattende handelsregler på andre områder. WTOs bestelandsprinsipp sikrer at britene ikke møter høyere tollsatter enn de EU anvender mot andre land som ikke er med i unionen eller land som EU har omfattende handelsavtaler med (som EØS). I henhold til WTOs prinsipp om nasjonal behandling kan for øvrig ikke EU, på de områder man har forpliktet seg i bindingslister, forfordle virksomheter fra Storbritannia, Norge eller andre WTO-land. Felles varestandarder utvikles gjennom både europeiske og internasjonale standardiseringsorganisasjoner – helt uavhengig av EU. Innen forskning og utdanning vil Storbritannia kunne delta sammen med andre «utenforland» som Sveits og Israel i programsamarbeidet med EU – på samme vilkår som EØS-landet Norge. Storbritannia og EU vil ha gjensidig nytte av fortsatt tette forbindelser.

7.5.4 En ny handelsavtale i Europa?

Selv om britene kan velge «no deal», er både EU og britenes ambisjon å forhandle fram en ny tilknytning for samarbeid. Siden britene eksplisitt har sagt at det ikke er aktuelt å

kopiere noen eksisterende avtale og at de ønsker en egen britisk modell, så er det mest sannsynlige scenariet at de inngår en bilateral avtale med EU, i hvert fall i første omgang. En slik løsning vil ikke stå i veien for et britisk medlemskap i EFTA. EFTA er ingen tollunion, og dagens EFTA-land har allerede ulike avtaleløsninger med EU. Liechtenstein, Island og Norge har EØS, mens Sveits har sine egne avtaler. Norge har i tillegg bilaterale avtaler med EU på en rekke områder – også innen handel (handelsavtalen fra 1973 som fortsatt gjelder på visse områder). Britene vil således både kunne velge fullt medlemskap i EFTA, alternativt at man inngår handelsavtale med EFTA slik rundt 40 andre land og områder allerede har gjort.

7.5.5 Hva med Norge?

Uansett innholdet i UK-EU-avtalen vil den i seg selv være en nyskaping og utfordring dem i Norge som mener at det ikke er noe alternativ til EØS-avtalen. Norge skal selvsagt ikke kopiere den britiske avtalen – den er tilpasset britiske interesser og forhold. Det faktum at Storbritannia stemte for å gå ut av EU skaper en helt ny situasjon som alle politiske partier må ta innover seg. Det innebærer nye muligheter for Norge som må gripes. Britenes klare mål er en ny avtale med EU som sikrer at de igjen får kontroll over sine egne lover. Britene vil kunne bli murbrekker for en ny norsk løsning basert på de samme prinsippene.

Storbritannia er verdens sjette største

økonomi, og er det land i verden som Norge de senere år har eksportert mest til. Det er i Norges interesse å få en handelsavtale med Storbritannia, uavhengig av EU sin avtale. Denne avtalen kan enten være bilateral eller via EFTA. Norge bør også forhandle en ny avtale med EU, som er uten EØS-avtalens ensidighet og overnasjonalitet. Dette kan skje i form av en bilateral avtale med EU og/eller en regional EFTA-EU-avtale der også Sveits og Storbritannia deltar. Det siste vil være en helt ny avtale med nye parter, som kan framforhandles uten at EØS sies opp først.

7.6 Udramatisk å melde Norge ut av EØS

Formelt er det en enkel sak å melde seg ut av EØS. Det heter i EØS-avtalens artikkel 127: «Hver avtalepart kan trekke seg fra denne avtale ved å gi minst tolv måneders skriftlig varsel til de andre avtaleparter.»

I tillegg står det: «Straks etter varselet om at en avtalepart akter å trekke seg fra avtalen, skal de andre avtalepartene sammenkalle en diplomatisk konferanse for å vurdere de endringer det måtte være nødvendig å gjøre

i avtalen.»

Dette betyr at EØS-avtalen omtaler en eventuell utmelding på en udramatisk måte. En utmelding vil måtte følges av forhandlinger om å finne praktiske løsninger som begge parter kan være tjent med.

Dersom EØS-avtalen sies opp, skal frihandelsavtalen som gjaldt før EØS igjen regulere handelen mellom EU og Norge. Det fremgår av EØS-avtalens artikkel 120.

Frihandelsavtalen sikrer tollfrihet for industrivarer til EU. Avtalen regulerer ikke handel med tjenester og det er derfor naturlig å forhandle med EU om en ny, oppdatert handelsavtale.

Det er særlig to viktige forskjeller mellom dagens EØS-avtale og en vanlig handelsavtale. En handelsavtale har ingen ting av den automatikken som EØS har for å innføre enhver ny EU-regel for det indre markedet. Endringer i avtalen må Norge og EU være enige om etter forhandlinger. En handelsavtale har heller ikke et overvåkingsorgan eller domstol som har rett til å tolke avtaleteksten.

8 Sluttvurdering

Ikke på noe punkt øker EØS-avtalen norsk handlefrihet til å gripe inn mot uheldige virkninger av markedskonkurransen. Dette er den grunnleggende svakheten ved EØS-avtalen. Verken i Norge eller i noe EU-land er mangel på fri flyt av varer, tjenester og kapital noe viktig samfunnsproblem.

Slik er det i alle land som omfattes av det indre markedet. En sentral del av det vi i Norge kaller EØS-debatt, er i EU-land en debatt om markedsliberalismen på det indre markedet. Det største demokratiproblemet både ved EØS og ved det indre markedet er at denne markedsliberalismen er låst fast i en EU-traktat som bare kan endres hvis alle EU-regjeringene er enige om det.

8.1 Konkurransen på like vilkår?

Det blir stadig sagt at gjennom EØS får Norge konkurrere «på like vilkår» med EUs næringsliv på det store EU-markedet – samtidig som alle EU-selskap får konkurrere på like vilkår med oss – her i Norge. Men natur, klima og beliggenhet gir oss ikke «like vilkår» i konkurransen på markedene.

For utenlandske storselskap er det få spesielt attraktive bransjer i Norge. Hvis de skulle investere i Norge, ville det være ved oppkjøp, ikke ved nyanlegg – og i salgsavdelinger, ikke i produksjon. Det viste en undersøkelse som FAFO gjennomførte om Norge som investeringsmål i 1994, det året EØS-avtalen trådte i kraft.

Lederne for 50 store utenlandske selskap med virksomhet i Norge ville helst investere i Asia, deretter i Øst-Europa, så i lavkostland sør i EU. Norden kom nederst på lista. Hvorfor?

Undersøkelsen kom fram til at vi er for få, at vi bor for langt fra de store markedene og at det er i andre deler av verden markedene vil vokse raskest.

I en verden med stadig friere kapitalflyt står de som rår over kapital, fritt til å vriste lønnsomhet ut av enhver forskjell i lønnsnivå, skatteregler og evne til motstand blant ansatte. Lav lønn, lave skatter og lydige arbeidsstokk suger til seg investeringskapitalen – hvis ikke aktiv næringspolitikk og andre

innenlandske forhold drar i annen retning.

8.2 Konkurrere på samme vilkår som en tysk region?

I EØS må Norge konkurrere på samme vilkår som en hvilken som helst region i Tyskland – i konkurranse med andre regioner i Tyskland om markedsandeler og investeringer. Den viktigste forskjellen i forhold til den tyske regionen er at Norge ikke ligger i Tyskland.

Norge ligger dermed ikke nær de store markedene i Europa. Bedriftene våre kan ikke velge og vrake blant underleverandører som ligger vegg i vegg – eller levere deler til bedrifter som gjør produktet ferdig en times kjøring unna. Bedriftslederne våre er ikke del av tyske nettverk med kontroll over allsidig teknologi og snarveier til tyske storbanker. Vi snakker ikke en gang feilfritt tysk.

Vi skal selvfølgelig konkurrere med tyskere og hollendere ved hjelp av alt som tyskere og hollendere bruker for å konkurrere, som effektiv organisasjon, høy kompetanse og innsats på jobben.

I denne konkurransen slipper tyskere og hollendere alle ulempene med norsk natur, klima, beliggenhet og bosettingsmønster. I EØS må vi til gjengjeld gi opp det meste av de fordelene som gjennomtenkt og politisk styrt bruk av naturressurser og oppbygging av næringsmiljøer har gitt oss. Naturressurser, effektivt utviklede næringsklynger, en ansvarlig og solidarisk innstilt fagbevegelse og politisk kontroll over ressursgrunnlaget har vært grunnlaget for norsk konkurranseevne.

EØS har tatt vekk mye av kontrollen over ressursene og viktige sider ved den politiske styringen. EØS tar dermed vekk de viktigste fordelene Norge har hatt av at vi ikke har vært en region midt i Tyskland eller Frankrike.

Det er konkurransen på fristilte markeder, og særlig den frie kapitalflyten, som kan gjøre norske arbeidsplasser mer utrygge enn i dag – sammen med det regelverket som hindrer at vi kan utnytte ressursene våre slik «at de kommer hele det norske samfunnet til gode» slik Petroleumsloven uttrykte det – før den ble forbudt av EØS.

I en verden med fri flyt av kapital er det

ikke opplagt at det blir investert i Norge – verken fra innenlandske eller utenlandske investorer. Men det har ingen ting med «adgangen til EU-markedet» å gjøre. Verken natur, klima, beliggenhet, fri kapitalflyt eller EØS-medlemskap gir oss noe gratis når det gjelder investeringer i norske arbeidsplasser.

8.3 Europas EØS-debatt og vår EØS-debatt

Vi er midt inne i en EØS-debatt som både er mer intens og mer grunnleggende enn noen gang etter at EØS-avtalen ble signert 2. mai 1992 og godkjent av Stortinget i oktober samme år. En strøm av nye rettsakter truer med å rasere norske standarder i arbeidslivet. Samtidig tolkes EU-traktaten og andre EU-regler strammere enn før og rammer stadig flere norske interesser.

På felt etter felt tvinges hardere konkurranse inn i det norske samfunnet. Økt konkurranse betyr raskere omstilling, mer nedbemanning, flere nedleggelse, mer pendling, mer uføretrygding og mer førtids-

pensjonering. Økt konkurranse betyr flere mennesker i utrygge jobber.

Slik er det i alle land som omfattes av det indre markedet. Det vi her i Norge kaller EØS-debatt, er i EU-land en debatt om markedsliberalismen på det indre markedet. Og det største demokratiproblemet både ved EØS og ved det indre markedet er at denne markedsliberalismen er spikra fast i en EU-traktat som bare kan endres hvis alle EU-regjeringene er enige om det.

Ikke på noe punkt øker EØS-avtalen norsk handlefrihet til å gripe inn mot uheldige virkninger av markedskonkurransen. Dette er den grunnleggende svakheten ved EØS-avtalen.

For EU-land er dette den grunnleggende svakheten ved det indre markedet. Ikke i noe land er mangel på fri flyt av varer, tjenester og kapital noe viktig samfunnsproblem. EU retter derfor systematisk oppmerksomheten i feil retning. Gjennom EØS-avtalen tvinges norske myndigheter til det samme.

Egne notater

EØS 25 år: Omfattende og omstridt

Vi er midt inne i en EØS-debatt som er mer intens og mer grunnleggende enn noen gang etter at EØS-avtalen ble signert 2. mai 1992 og godkjent av Stortinget i oktober samme år. En strøm av nye rettsakter truer norske standarder i arbeidslivet. Samtidig tolkes EU-traktaten og andre EU/EØS-regler strammere enn før og rammer stadig flere norske interesser.

Snart 12 000 direktiver og forordninger er innført gjennom EØS-avtalen. Det har endret det norske samfunnet på en rekke områder, også sektorer som skulle ligge utenfor avtalen, som fiskeri.

EØS-avtalen skulle respektere norsk suverenitet, og Norge skulle kunne avvise de reglene vi ikke ville ha. 25 år etter inngåelsen ser vi at Norge i flere saker har avgitt myndighet til EU og overvåkningsorganet ESA. Vetoretten stanset en stund EUs tredje posdirektiv, men Solberg-regjeringen trakk reservasjonen. Den er aldri brukt for å sikre Norge varige unntak.

Vi trenger ikke EØS-avtalen for å sikre næringslivet. En større andel av eksporten fra norsk fastlandsindustri gikk til EU-land før EØS-avtalen enn hva tilfellet er i dag. Uten EØS-avtalen garanterer frihandelsavtalen og WTO-reglene fortsatt markedsadgang.

Ikke på noe punkt øker EØS-avtalen norsk handlefrihet til å gripe inn mot uheldige virkninger av liberaliseringen og konkurransen i EUs indre marked.

neitileu.no